

Kateřina Vadřurová

BENÁTSKÝ „POHÁR“ A DALŠÍ SKLENĚNÉ NÁLEZY Z HRADU SOVINCE

Abstract

The article aims to present glass finds from Sovinec Castle, which are now stored in the collections of the Silesian Museum in Opava. Although only fragments of four glass objects have been preserved, these finds still tell a lot about the social conditions of the castle owners in the late Middle Ages and early modern times. Among the finds, a Venetian Goblet, which has no analogy in Moravia or Silesia yet, stands out.

Keywords: *Sovinec Castle, glass, late Middle Ages, Renaissance, goblet, fly trap, window glass*

Hrad Sovinec se nachází u stejnojmenné osady v okrese Bruntál, 13 km jižně od Rýmařova. Je situován na výrazné ostrožně v blízkosti historické cesty spojující Moravu se Slezskem. Hrad byl založen mezi léty 1329 až 1332 bratry Pavlem a Vokem z rodu Hrutoviců, později psaných ze Sovince. Sovinec tak nahradil jejich starší rodové sídlo – hrádek Huzová – odkud kolonizovali oblast Nížkého Jeseníku.¹

Páni ze Sovince patřili mezi nejvýznamnější a starobylé šlechtické rody, což v září roku 1479 potvrdil i Matyáš Korvín na reprezentativním shromáždění v Brně.² Ale již v roce 1480, po smrti Jaroslava ze Sovince a vymření hlavní sovinecké větve rodu, získal sovinecké panství poručník Jan Heralt z Kunštátu.

V roce 1490 se Janu III. Pňovskému ze Sovince hrad podařilo získat zpět pro rod. Jan III. Pňovský byl významnou moravskou osobností. Do roku 1493 zastával funkci nejvyššího olomouckého sudího, poté byl v letech 1494–1507 nejvyšším sudím moravského markrabství.³ Na přelomu 15. a 16. století začal Jan přestavovat hrad v reprezentativní rodové sídlo a na předhradí nechal zbudovat pozdně gotický palác. Jeho syn, Vok IV. Pňovský ze Sovince, od roku 1499 vykonával funkci olomouckého purkrabího a v letech 1516–1518 zastával úřad nejvyššího moravského sudího.⁴ Jeho panství se ale postupně zadlužovalo, jedním z důvodů mohla být i investice do těžby rud na sovineckém panství. Jeho potomci již zadlužené panství nedokázali udržet a nejspíše v roce 1545 jej prodali Kryštofovi z Boskovic. Smrtí bezdětného Ješka IV. Pňovského ze Sovince v roce 1548 pak vymřela i celá pňovická větev rodu pánů ze Sovince.⁵

Za Kryštofa z Boskovic pokračovaly přestavby hradu ale už v renesančním stylu. V roce 1578 hrad získal Vavřinec Eder ze Štiavnice a v roce 1623 jej koupil Řád německých rytířů. Záhy byl hrad dobyt dánskými vojsky a v roce 1643 i Švédý. V držení Řádu německých rytířů hrad zůstal až do druhé světové války. V roce 1945 byl těžce poškozen požárem.⁶

1 Miroslav PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2007, s. 578. Zde i více informací o podobě a architektonickém vývoji hradu.

2 David PAPAŽÍK, *Páni ze Sovince: dějiny rodu moravských sudích*, Praha 2005, s. 160–161.

3 Tamtéž, s. 185–186.

4 Celkem se ale jednání zemského soudu účastnil 40krát v letech 1508–1525; viz D. PAPAŽÍK, *Páni ze Sovince*, s. 201.

5 Tamtéž, s. 205, 213–217.

6 Více viz M. PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 578–582.

Obr. 1: Skleněné předměty z hradu Sovince.
Slezské zemské muzeum.

Soubor skla z hradu Sovince není příliš početný. Z roku 1954 pochází pouze nález horní části skleněné mucholapky z čirého nazelenalého skla (přír. č. 54/70). V roce 1978 byly na lokalitě, bohužel bez bližších nálezových okolností, nalezeny další skleněné předměty – střední část poháru, či spíše číšky na nožce, se zaštipaným vláknem kolem dna kupy (inv. č. M 768), zlomek kupy poháru zdobeného barevnými emaily s figurálním motivem (inv. č. M 769) a celý okenní terčík s přehnutým okrajem (inv. č. M 767).

1. Poháry

Poháry různých tvarů, které začaly kolem poloviny 15. století vyrábět benátské sklárny, se staly symbolem renesančního sklárství a nedílnou součástí servisů stolního skla. Nejdříve se jednalo o číšky, které byly připojeny na nožku, později již o klasické poháry složené ze tří základních částí – kupy, nožky a patky. Výrobky benátských sklárů záhy dosáhly takové obliby, že bylo sklo podle benátského stylu – *Façon de Venise* – vyráběno i v řadě dalších zemí.⁷ V archeologických souborech se v období renesance setkáváme s různými typy pohárů od jednoduchých pohárů s tyčinkovitým dříkem a nezdobenou kupou až po poháry zdobené dekorem rytým diamantovým hrotem nebo malbou emaily a zlacením.

V zemích Koruny české se první poháry objevují vzácně už od 14. století. Na Moravě jsou doloženy například v Brně a Konůvkách.⁸ Z českého Slezska pocházejí nejstarší doklady užívání pohárů z doby kolem přelomu 15. a 16. století.⁹ Teprve kolem poloviny 16. století se ale poháry šíří a stávají se běžnou součástí vybavení šlechtických i měšťanských domácností.

V renesanci byly v českých zemích nejčastěji používány poháry s polovejčitou kupou, ale podle benátských, tyrolských a nizozemských vzorů byly vyráběny i poháry s vřetenovitou kupou. Inspirací českým sklářům byly také benátské poháry se zvonovitými a miskovitými kupami s balustrovými dříky. Méně běžné byly poháry s kalichovitou a vícebokou kupou, které byly rozšířené především od 90. let 16. století do 1. čtvrtiny 17. století.¹⁰ České sklárny produkovaly většinou nádoby z lehce nazelenalého až téměř bezbarvého skla. Vzácně jsou doloženy i exempláře ze skla barevného, například sytě modrého.

1. 1. Pohár nebo „číška na nožce“?

V roce 1978 byl na hradě Sovinci nalezen unikátní benátský pohár vyrobený z kvalitního bezbarvého skla (obr. 1: 1). Z poháru se zachovala spodní část mírně kónické kupy s jednoduchou hladkou nožkou. Lze předpokládat, že kupa, kolem jejíhož dna je ovinuté silnější zaštipané vlákno, byla původně kalichovitá jako u ostatních pohárů tohoto typu. Pohár stejného tvaru,

⁷ *Façon de Venise* je styl skla vyráběného především v 16. a 17. století na jiných místech než v Benátkách, ale s využitím benátských vzorů a technik. Prestiž benátského skla byla v Evropě tak velká, že benátské skleněné výrobky byly napodobovány francouzskými, německými, nizozemskými, španělskými, anglickými i českými skláři. Výrobu skla v benátském stylu v těchto zemích často zahájili právě skláři přicházející z Benátek. Tyto „imitace“ mohou být natolik podobné, že je obtížné je na pohled odlišit od originálního benátského skla.

⁸ Na Moravě jsou poháry doloženy například v Konůvkách a v Brně. Viz Zdenka HIMMELOVÁ, *Sklo ze zániklé středověké osady Konůvky – Glasgegenstände aus der Mittelalterlichen Ortsweisung Konůvky*, Časopis Moravského muzea – vědy společenské 78/1–2, 1990, s. 134, č. kat. 26, Obr. 2:9; David MERTA – Marek PEŠKA – Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Příspěvek k poznání středověkého skla z Brna – Ein Beitrag zur Erkenntnis mittelalterlichen Glases aus Brno*, *Pravěk* NŘ 12, 2002, s. 378.

⁹ Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Středověké sklo z Opavy*, *Památky archeologické* 95, 2004, s. 238, obr. 8:103.

¹⁰ Olga DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby v českých zemích. I. díl: Od počátků do konce 19. století*, Praha 2005, s. 164–166.

se zlaceným pruhem pod okrajem, je znázorněn na obraze Albrechta Altdorfera *Lot a jeho dcery* z roku 1537 [obr. 2].

Na rozdíl od klasických renesančních pohárů, které jsou vyrobeny ze tří částí, je pohár ze Sovince vyroben pouze z částí dvou – z kupy a nožky s patkou. Technicky vzato se tak nejedná o pohár, ale o číšku na nožce.¹¹ Poháry ze dvou částí jsou považovány za starší než poháry trojdílné a představují mezistupeň mezi číškami a běžnými renesančními poháry. Tyto poháry začaly kolem poloviny 15. století vyrábět benátské sklárny z kvalitního sodno-popelového skla.¹² Kolem poloviny 16. století již byly ale zcela nahrazeny „pravými poháry“ trojdílné stavby. Pro potvrzení původu poháru v benátských sklárnách by bylo zapotřebí provést analýzy prvkového složení skla a srovnat je s benátskými výrobky.

Obr. 2: *Lot a jeho dcery*. Albrecht Altdorfer, 1537.

Kunsthistorisches Museum Wien. Dostupné z: <https://www.khm.at/objektdb/detail/53>.
Citováno ke dni 25. 1. 2021.

Na Moravě poháry tohoto typu zatím postrádáme, přestože v období 2. poloviny 15. až počátku 16. století je zde benátské sklo doloženo. V Brně a Olomouci jsou benátské výrobky zastoupeny například číškami se žebry s emaily a zlacením.¹³ Benátská číška s motivem kentaurů pochází z Prostějova a zřejmě patřila Pernštejnům.¹⁴ Také majitelé hradu Cvilína¹⁵ a někteří bohatí opavští měšťané měli v tomto období přístup k benátskému sklu, jak dokládají nálezy láhví a číšek s nálepy ze sodného skla.¹⁶ Přisun kvalitního benátského skla na Moravu

11 V německé literatuře jsou nádoby tohoto typu označovány jako *Becher am Fuss* nebo *Becher mit Stiel*, v anglické jako *footed beakers*.

12 Hedvika SEDLÁČKOVÁ – Dana ROHANOVÁ – Branislav LESÁK – Petra ŠIMONČIČOVÁ-KOŮŠOVÁ, *Late Gothic and Early Renaissance Glass from Bratislava, ca. 1450–1550*, Památky archeologické 107, 2016, s. 384, tab. 1:A5.

13 Hedvika SEDLÁČKOVÁ a kol., *Glass in Brno and Moravia ca. 1200–1550, vol. I. Assessment of finds*, Brno 2019, s. 130–131.

14 Karel HETTES, *Benátské sklo. Katalog Uměleckoprůmyslového muzea v Praze*, Praha 1973, č. 7.

15 Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Archeologické nálezy skla z hradu Cvilín u Krnova, okr. Bruntál – Archäologische Glasfunde auf der Burg Cvilin (Schellenburg) bei Krnov (Jägerndorf), Bezirk Bruntál (Freudental)*, Vlastivědný věstník moravský 56/4, 2004, s. 369–370, 373.

16 H. SEDLÁČKOVÁ, *Středověké sklo z Opavy*, s. 242–243; Kateřina BŘEČKOVÁ, *Středověké sklo z Opavy II. Nálezy skla z archeologických výzkumů na ulici Masařská 6, Pekařská – Kolářská a Mnišská – Mezi Trhy*, Památky archeologické 108, 2017, s. 271–273.

a do českého Slezska souvisí s obnovou obchodních kontaktů s Itálií za vlády Matyáše Korvína a s jeho působením v těchto regionech.

Kompletní poháry identického tvaru jako sovinecký exemplář, navíc často bohatě zdobené emaily a zlacením, se dochovaly v muzejních sbírkách po celém světě. Tvarově totožný benátský pohár pochází z blíže neurčené lokality z Čech a v současné době je uložen v *J. Paul Getty Museum*. Pohár je také vyroben z bezbarvého skla a je zdoben malbou emaily s heraldickým motivem (erb Liechtenbergů) a zlacením. Kolem dna široce rozevřené kupy je ovinuto zaštípané vlákno, stejně jako u nálezu ze Sovince [obr. 3]. Datován je do období mezi lety 1500 až 1530. Heraldickými symboly (erb Litevského velkovévodství) je zdoben i pohár uložený v národním muzeu v Litvě, který patřil Alexandrovi Jagelonskému a byl vyroben kolem roku 1500 pravděpodobně na objednávku velkovévodského paláce ve Vilniusu.¹⁷ S královským dvorem jiného panovníka – Matyáše Korvína – je spojen pohár bohatě zdobený emaily s erby Uher a Českého království vyrobený kolem roku 1480.¹⁸

Benátský pohár s kupou zdobenou groteskním motivem a se žebrovanou nožkou je uložen v *Corning Museum of Glass* a je datován do let 1500–1525.¹⁹ Pohár identického tvaru, ale vyrobený ze smaragdově zeleného skla, je součástí sbírek *Victoria and Albert Museum*. Pohár je zdoben medailony muže a ženy a byl vytvořen v Benátkách mezi lety 1475–1500.²⁰ Luxusní poháry zdobené zlacením a emaily s portréty muže a ženy představovaly zřejmě dary k zásnubám nebo svatbě. Tímto exemplářem ale výčet pohárů tohoto tvaru zdaleka nekončí.

Torzovitě jsou podobné benátské poháry doloženy v archeologickém materiálu z prostředí nejvyšších společenských vrstev na Slovensku a v Maďarsku. Na Bratislavském hradě byl nalezen pohár s kalichovitou kupou zdobenou barevnými emaily a zlacením [obr. 4].²¹ V horní části je mezi dvěma pruhy bílých a červených teček pás zlatých šupin,²² ve spodní části tvoří motiv červené a modré hadí ornamenty oddělené bílými vertikálními liniemi. Dno kupy je ovinuto zaštípaným vláknem. K poháru se dochovalo také víko. Nezdobený exemplář větších rozměrů byl získán z odpadní jímky z Bratislavy–Ventúrské ulice 3, kde v letech 1464 až 1490 pod patronátem Matyáše Korvína fungovala Academia Istropolitana.²³ Z poháru stejného typu pochází zlomek žebrované patky z tmavě modrého skla, který byl nalezen v Krásné nad Hornádom.²⁴

Celkem pět pohárů identického tvaru pochází z Bardějova. Podle písemných zpráv byly tyto poháry objednány městskou radou královského města Bardějova kolem roku 1500. Již v roce 1473 ale město založilo sklárnu, která fungovala až do roku 1873. Poháry mají shodný tvar

17 National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania. Dostupné z: http://v1.valdovurumai.lt/Istorija/Rumu_istorija.en.htm. Citováno ke dni 25. 1. 2021.

18 Rudolf von STRASSER – Sabine BAUMGÄRTNER, *Licht und Farbe. Dekoriertes Glas Renaissance, Barock, Biedermeier. Die Sammlung Rudolf von Strasser*, Schriften des Kunsthistorischen Museums, Band 7, Wien 2002, s. 20, obr. 2, č. 1.

19 Dostupné z: <https://www.cmog.org/artwork/goblet-grotesque-decoration>. Citováno ke dni 25. 1. 2021.

20 Dostupné z: <http://collections.vam.ac.uk/item/O987/goblet-unknown/>. Citováno ke dni 25. 1. 2021.

21 H. SEDLÁČKOVÁ – D. ROHANOVÁ – B. LESÁK – P. ŠIMONČIČOVÁ-KOŮŠOVÁ, *Late Gothic and Early Renaissance Glass*, s. 373–374, obr. 2:1.

22 Motiv rybích šupin byl v renesančním benátském sklářství velmi rozšířený a uplatňoval se na různých tvarech nádob (poháry, džbány, misky atd).

23 H. SEDLÁČKOVÁ – D. ROHANOVÁ – B. LESÁK – P. ŠIMONČIČOVÁ-KOŮŠOVÁ, *Late Gothic and Early Renaissance Glass*, s. 373–374, obr. 8:4.

24 Klára FÜRYOVÁ – Marta JANOVÍČKOVÁ, *Stredoveké sklo v zbierkach archeologického ústavu SNM – Mittelalterliches Glas in den Sammlungen des Archäologischen Institutes des SNM*, in: Zborník Slovenského národného múzea 80 – História 26, 1986, s. 209, obr. 15:B1.

Obr. 3: Pohár s heraldickým motivem, 1500–1530.

Uloženo v Getty Museum. Dostupné z: <http://www.getty.edu/art/collection/objects/1014/unknown-maker-goblet-with-the-arms-of-liechtenberg-bohemian-1500-1530/>. Citováno ke dni 25. 1. 2021.

Jagelonského²⁹ a měli tak jistě přístup k luxusnímu zboží, mezi které patřilo i kvalitní a velmi ceněné benátské sklo. Nelze vyloučit, že pohár obdržel některý z nich jako dar od panovníka.

1. 2. Pohár s emaily

Renesanční stolní sklo je na hradě Sovinci zastoupeno pouze jediným fragmentem poháru s emaily a zlacením, který byl pravděpodobně dílem některé z českých skláren [obr. 1:4]. Z poháru se bohužel dochoval pouze zlomek okraje nálevkovité kupy. Pod okrajem byl původně

kupa jako sovinecký exemplář, ale mezi kupou a patkou mají vloženy velké nody se žebry, kupu zdobí městský erb.²⁵ Dva z pohárů se navíc liší provedením patky, která je vyrobena z tmavě modrého skla. Poháry tohoto typu, ale s kupou zdobenou vertikálními žebry, jsou doloženy také v Maďarsku, ve Visegrádu²⁶ a Kőszeg.²⁷ Fragment poháru z vysoce kvalitního bezbarvého skla z hradu Solymár nedaleko Budapešti je na základě nálezů mincí Zikmunda Lucemburského a Alberta Habsburského datován do poloviny 15. století.²⁸

Na základě výše jmenovaných pohárů nalezených při archeologických výzkumech a pohárů s erby či portréty uložených v muzejních sbírkách je zřejmé, že tyto nádoby nebyly běžným obchodním artiklem, ale byly vyráběny na objednávku konkrétních uživatelů z nejvyšších sociálních vrstev.

Pohár ze Sovince lze na základě analogií datovat do závěru 15. až do 1. třetiny 16. století, do doby, kdy hrad vlastnil rod Pňovských ze Sovince. Je pravděpodobné, že se na hrad dostal právě za dob Jana III. Pňovského († 1507), případně jeho syna Voka IV. Pňovského ze Sovince († 1531), kteří oba zastávali významné funkce v českém království. V jejich době patřil rod pánů ze Sovince mezi politickou elitu země, udržovali kontakty s královským dvorem Matyáše Korvína i Vladislava

zlacený pás ohraničený shora bordurou z dvou řad červených a žlutých emailových teček a zespodu jednou řadou žlutých teček. Kupa poháru byla zdobena figurálním motivem, ze kterého se ale zachovala pouze hlava muže s kloboukem s bílým perem.

Tento styl malovaného dekoru v kombinaci se zlacením byl oblíbený především v období 2. poloviny 16. a v 17. století a vedle pohárů se uplatňoval zejména na vysokých válcovitých číších.³⁰ Mezi oblíbené náměty patřily biblické výjevy, heraldické, alegorické, společenské motivy, lovecké scény a bajkové náměty.

Poháry zdobené barevnými emaily, zlacením nebo dekorem rytým diamantovým hrotem představovaly luxusnější zboží vyráběné v domácích sklárnách, přesto byly dostupné i pro širší měšťanské vrstvy. V českém Slezsku se s nimi setkáváme pouze sporadicky, ale řada takto zdobených pohárů a číší se zachovala v muzejních sbírkách.

Pohár zdobený malbou emaily je znám také z hradu Cvilín u Krnova. Pod okrajem je zlacený pruh ohraničený z obou stran bordurou z emailových teček. Pod tímto pásem je nápis „DOMINUS“ a malba, ze které se zachovala pouze část hvězdy nebo květiny. Pohár byl vyroben z nazelenalého skla.³¹ Unikátním nálezem je pohár z bezbarvého skla získaný z odpadní jímkou na Drůbežím trhu v Opavě. Nálevkovitá kupa poháru je zdobena malbou emaily v hnědé, žluté, bílé a zelené barvě. Kolem okraje je pás bílých konvalinek, což byl v Čechách i ve Slezsku velmi oblíbený motiv, pod ním se nachází bordura ze žlutých a hnědých teček a zlacený pruh, po němž se zachovaly jen nepatrné stopy. Kupa je vertikálními liniemi rozdělena do několika částí, které jsou dále děleny do mřížky a její jednotlivá pole jsou vyplněna květinami. Tento dekor je unikátní a zatím nebyly nalezeny žádné analogie.³²

2. Mucholapka

Snaha o zlepšení hygienických podmínek v renesančních domácnostech se promítla i do sortimentu sklářských výrobků. Vedle nápojového skla se tak začínají objevovat i nádoby, které lze radit ke sklu hygienickému. Od přelomu 15. a 16. století až v 17. století se v archeologických souborech objevují specifické nádoby s esovitým profilem s malým dovnitř vmáčkнутým otvorem v horní části označované jako „mucholapky“. V horní části bývají opatřené krátkou

Obr. 4: Pohár z Bratislavského hradu.

Foto: M. Strnad, archiv H. Sedláčkové.

³⁰ Například O. DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby*, příloha ke kap. 3, obr. 1, 4, 6, 20.

³¹ Nепublikovaný materiál, uložen v Městském muzeu v Krnově. Za poskytnutí informací děkuji Mgr. Břízovi.

³² Hedvika SEDLÁČKOVÁ – Kateřina VAĐUROVÁ, *Krása středověkého a renesančního skla*, Ostrava 2019, s. 26, obr. na s. 27.

²⁵ H. SEDLÁČKOVÁ – D. ROHANOVÁ – B. LESÁK – P. ŠIMONČIČOVÁ-KOÓŠOVÁ, *Late Gothic and Early Renaissance Glass*, s. 373–374.

²⁶ Edit MESTER, *Research of Medieval Glass vessels and glasshouses in Hungary*, in: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, Wien 2003, fig. 1:9.

²⁷ Katalin H. GYÜRKY, *Glasimporte und Glasherstellung im Mittelalterlichen Ungarn*, in: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, Wien 2003, abb. 4:1.

²⁸ Edit MEGYERI, *A solymári vár középkori üvegletei*, Alapszakos szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2012, s. 28, obr. 72.

²⁹ D. PAPAĀÍK, *Páni ze Sovince*, s. 171, 179, 181.

výlevkou ovinutou silnějším hladkým vláknem, která směřuje šikmo vzhůru nebo vodorovně. Dno bývá mírně vpíchnuté. Často jsou zdobeny optickým dekorem a obvykle jsou vyrobeny z tenkostěnného lehce nazelenalého skla.

Zlomek jednoho takového exempláře byl nalezen i na hradě Sovinci. Jedná se o fragment horní části nádoby s kruhovým otvorem uprostřed, která je vyrobena z nazelenalého skla [obr. 1:3]. To bylo běžně vyráběno v českých, moravských i slezských sklárnách.

Jak napovídá název, jednou z možností použití těchto nádob je k chytání hmyzu. Někteří badatelé ale uvažují o možnosti jejich využití při odsávání mateřského mléka.³³ Vzhledem k tomu, že nádoby založené na stejném principu, jen mírně odlišného tvaru, se objevují až do 20. století, kdy je prokázáno jejich užívání k lapání obtížného hmyzu, lze i u nálezů starších předpokládat tuto funkci. K jejich účelu navíc odkazuje i fakt, že tento předmět byl ještě donedávna českými skláři označován jako „muchák“. Termín „mucholapka“ se objevuje až v současných archeologických a uměleckohistorických textech.³⁴ Princip fungování mucháku/mucholapky je jednoduchý: hmyz vlezl do nádoby horním otvorem, lákán sladkou tekutinou uvnitř, ale vylézt nebo vyletět stejným otvorem už nemohl. Po jisté době bylo potřeba obsah mucholapky vylít, k čemuž sloužila výlevka v horní části nádoby. Ta byla po dobu používání zřejmě uzavřena zátkou. Podrobněji se vývojem mucholapek zabýval M. Gelnar.³⁵

Mucholapky patří v českých zemích mezi poměrně běžné archeologické nálezy z historických center měst v období 2. poloviny 16. a v 17. století. Doloženy jsou například v Olomouci,³⁶ Opavě,³⁷ Plzni a Praze.³⁸ Objevují se jak v nezdobeném provedení, tak s dekorem vzniklým předfouknutím baňky skla do kovové formy, nejčastěji se žebry.

3. Okenní sklo

Vedle dutého skla tvořilo významnou součást produkce středověkých i raně novověkých skláren sklo okenní. Již od 13. století se okenní sklo šíří nejdříve v církevním prostředí a nejvyšších společenských vrstvách, ale již záhy se dostává i do lépe situovaných měšťanských domácností. Vedle různobarevných okenních tabulek, mnohdy zdobených malbou, byly k zasklívání oken od 14. století používány i kruhové terčíky. Jednotlivé okenní terčíky byly spojovány pomocí olovených profilů a prostory mezi nimi byly vyplněny trojúhelníkovými výplněmi vyštípanými z jiných terčíků nebo tabulek. Většinou jsou vyrobeny ze skla nazelenalého, méně často našedlého nebo téměř bezbarvého, ale objevují se i terčíky ze slabě modrozeleného či lehce nafialovělého skla. Vedle výrobků domácích skláren bylo ve středověku do českých zemí dováženo sklo z Benátek,³⁹ ale také z německých skláren.

V archeologických souborech z 15. století již tvoří okenní sklo běžnou součást.⁴⁰ Proto nepřekvapí zjištění, že alespoň některá okna na hradě Sovinci byla zasklená. Na hradě byl ale nalezen pouze jeden kompletní okenní terčík s přehnutým okrajem o průměru 9,7 cm [obr. 1:2], což nedovoluje utvořit si představu o původním vzhledu a kompozici oken. Terčík je vyroben z nepřilíživě kvalitního nazelenalého skla typického pro české sklárny.

Vzhledem k dlouhé životnosti okenního skla, které mohlo přestat i několik generací, nelze okenní terčík blíže datovat. Tento typ terčíků s přehnutým okrajem byl běžně používán od 14. století až do novověku. Terčíky s přehnutým okrajem a podobným průměrem (kolem 9,5 cm) byly nalezeny na řadě lokalit v Opavě v kontextu 2. poloviny 15. až 16. století.

Závěr

Soubor skla z hradu Sovince je sice početně chudý, ale přesto rozšiřuje vlnu do každodenního šlechtického života na sklonku středověku a v raném novověku. Nález benátského poháru spíše než o obchodních kontaktech s Benátkami svědčí o výjimečném postavení pánů ze Sovince, kteří mohli pohár získat (například darem) při některé z návštěv panovnického dvora. Otázkou zůstává, jaké další luxusní stolní sklo měli majitelé hradu k dispozici. Ostatní nálezy – pohár s emaily, mucholapka i okenní sklo – sice také svědčí o vyšší kultuře stolování i bydlení, kterou bychom ve šlechtickém prostředí očekávali, ale představují již běžnou produkci českých sklářských hutí. Bohužel, na vytvoření uceleného obrazu o skleněném zboží užívaném na hradě Sovinci nám tyto skromné nálezy nepostačují.

Srovnáme-li skla nalezená na Sovinci se soubory z jiných šlechtických sídel v českém Slezsku a na severní Moravě, zjistíme, že i jinde se vedle běžných typů dutého skla objevují unikátní skleněné nádoby, které z městského prostředí neznáme. Například na hradě Cvilín u Krnova byl v souboru skla z období pozdní gotiky a rané renesance nalezen pohár německé proveniencí i další importované nádoby⁴¹ a sklo dovážené z německých skláren je doloženo i v Rýmařově-Hrádku.⁴² Co se týká skla renesančního tvarosloví, pochází většina dosud publikovaných souborů skel z městského prostředí. Ze šlechtických sídel v českém Slezsku a na severní Moravě byl publikován pouze kvalitativně bohatý soubor z janovického zámku, kde bylo vedle skla z regionálních skláren nalezeno i sklo benátské, německé a tyrolské.⁴³

33 Jaroslav PODLIŠKA – Anna PROKOPOVÁ, *Archeologický nález skleněné odsávačky mateřského mléka. Příspěvek k poznání specifických typů raně novověkého skla*, in: Historické sklo 5. Sborník pro dějiny skla, Čelákovice 2011, s. 131.

34 Michal GELNAR, *Princip je stejný, mění se tvar. Poznámka k vývoji typologie neobvyklého skleněného předmětu*, Časopis společnosti přátel starožitností 121/3, 2013, s. 130, pozn. 1.

35 Tamtéž, s. 130–137.

36 Josef BLÁHA – Tomáš DROBNÝ – Ivo HLOBIL – Pavel MICHNA – Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*, Olomouc 1998, s. 97.

37 Hana TERYNGEROVÁ, *Kolekce renesančního skla z opavských archeologických nálezů*, in: Sborník Památkového ústavu v Ostravě, Ostrava 1997, s. 72. Vedle těchto publikovaných nálezů z Dolního náměstí 18 pocházejí mucholapky i z řady dalších lokalit, ale materiál dosud nebyl publikován.

38 O. DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby*, s. 174 – tab. 15:VII.3, s. 177 – tab. 18:V.1–2.

39 Eugen von CZIHAK, *Schlesische Gläser*, Breslau 1891, s. 4.

40 Více viz například Eva ČERNÁ, *Svědectví archeologických nálezů okenních skel – Zeugnisse archäologischer Fensterglasfunde*, in: Svorník. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu. Okna a dveře, Praha 2004.

41 H. SEDLÁČKOVÁ, *Archeologické nálezy skla z hradu Cvilín*, s. 372–373.

42 Jiří KAREL, *Středověké sklo na rýmařovském hrádku*, Informační zpravodaj, Nový Jičín 1993, tab. 2:2.

43 Jiří KAREL, *Kolekce fragmentů renesančního skla ze zámku Janovice u Rýmařova*, Střední Morava: vlastivědná revue 23/44, 2017, s. 91–104.

Venetian “Goblet” and Other Glass Finds from Sovinec Castle

Summary

The set of glassware from Sovinec Castle is not very numerous, it contains one small window pane and fragments of three vessels. The lower part of the Venetian goblet with a bowl swathed in a chipped thread and a with a simple stem is a unique find [Fig. 1:1]. Unlike the classic Renaissance goblets, which are made of three parts, the goblet from Sovinec is only made of two parts – a bowl and a stem. This type of goblet was made from high-quality soda-ash glass in Venetian glassworks in the second half of the 15th and at the beginning of the 16th century. This is the only find in the Czech lands so far; several examples are known to come from Slovakia [Fig. 4] and Hungary.

Another fraction comes from a Renaissance goblet decorated with enamels comprising a figural motif and gilding [Fig. 1:4], which was probably the work of regional glassworks. This style of decor was popular from the middle of the 16th century and in the 17th century and, in addition to goblets, it was used mainly on tall rummers. The group of hygienic glassware includes a fragment of a fly trap – a container used to catch insects [Fig. 1:3]. Fly traps were a common find in the Czech lands from the second half of the 16th century and in the 17th century.

The Venetian goblet testifies, rather than the trade contacts with Venice, to the exceptional position of the lords of Sovinec, who were able to obtain the goblet during one of the visits to the royal court. It is probable that the cup arrived at the castle during the time of John III Pňovský or his son Vok IV Pňovský from Sovinec, who both held important positions. In their time, the family of lords from Sovinec were members of the political elite of the country; they maintained contact with the royal court of Vladislav Jagelonský, thus having access to luxury goods, including Venetian glassware. Other finds – a goblet with enamels, a fly trap, and a small window pane – also testify to a higher culture of dining and dwelling, but they already represent a common production of Czech glassworks. Unfortunately, these rare finds are not sufficient to create a comprehensive picture of the glassware used at Sovinec Castle.

Pavel Šopák

KOSTEL SVATÉHO JANA KŘTITELE VE SKŘIPOVĚ (OKR. OPAVA) A SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA ČESKÉHO SLEZSKA A MORAVY V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Abstract

The text pays attention to the Church of St. John the Baptist in Skřipov (the District of Opava) from 1841 to 1844; its older predecessor, demolished in 1841, is mentioned; the author of the new building (Kajetán Habl) is considered; the presentation of the church provides an opportunity to look at the sacral architecture of Czech Silesia from 1800 to 1850.

Keywords: architecture, neoclassicism, Czech Silesia, Skřipov, Kujavy, Hetzendorf von Hohenberg Johann Ferdinand von, Gernrath Johann Konrad, Nobile Pietro, Habl Kajetán, Wielsch Maxmilian, catholic church

Skřipov (okr. Opava) je literaturou charakterizován jako středně velká, česká obec s německou menšinou; k roku 1850 čítal 726 obyvatel, nejvyšší počet obyvatel v novodobé historii dosáhl počtu 832 (v roce 1910).¹ Úměrně lidnatosti a nepochybně s vidinou dalšího rozvoje sídla v souvislosti s lesním hospodářstvím, rozvíjeným zejména ze strany velkostatku v majetku města Opavy, se řešila duchovní správa a adekvátní kostelní stavba. Věnujme jí pozornost, jelikož dosavadní uměleckohistorická literatura ji opomíjela.² Důvody k tomuto opomenutí jsou následující: jednak exteriérová proměna kostela, který při opravě, provedené v letech 1967–1968, přišel o tektonické elementy fasád, sjednocených tvrdou břizolitovou omítkou [obr. 1],³ jednak absence relevantních písemných nebo obrazových pramenů. Význam stavby je ovšem nesporný – je to především její velikost a výraz, dokumentovaný ikonografií a rekonstruovatelný z dochovaných detailů. Zajímavé je také angažmá města Opavy při její výstavbě, což dosvědčuje rovněž pořízení oltářního obrazu *Kázání svatého Jana Křtitele* (1846), jehož autorem byl Severin Pfalz (1796–?), opavský malíř vzdělaný na vídeňské Akademii. Množství odkazů v dobové literatuře i mladší uměleckohistorická reflexe tohoto umělce prozrazují jeho kvality; to také nepřímo dokládá význam stavby, pro niž byl jeho obraz pořízen.⁴

1 Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL (edd.), *Historický mistopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, svazek 14, okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín, Olomouc 1995, s. 139.

2 Z historiků umění to byl dosud pouze Dalibor Prix, jenž kostel analyzoval v textu určeném pro *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Daliborovi Prixovi děkuji za poskytnutí dosud nezveřejněného textu. – Zaujme, že Miroslava Nováková při soupisu památek opavského okresu kostel pominula, viz Miroslava NOVÁKOVÁ, *Kulturní památky opavského venkova*, Opavsko. Vlastivěda Severomoravského kraje 8, Opava 1963, s. 15.

3 Časový údaj o provedení opravy uvádí text Dalibora Prixe, cit. v pozn. 2.

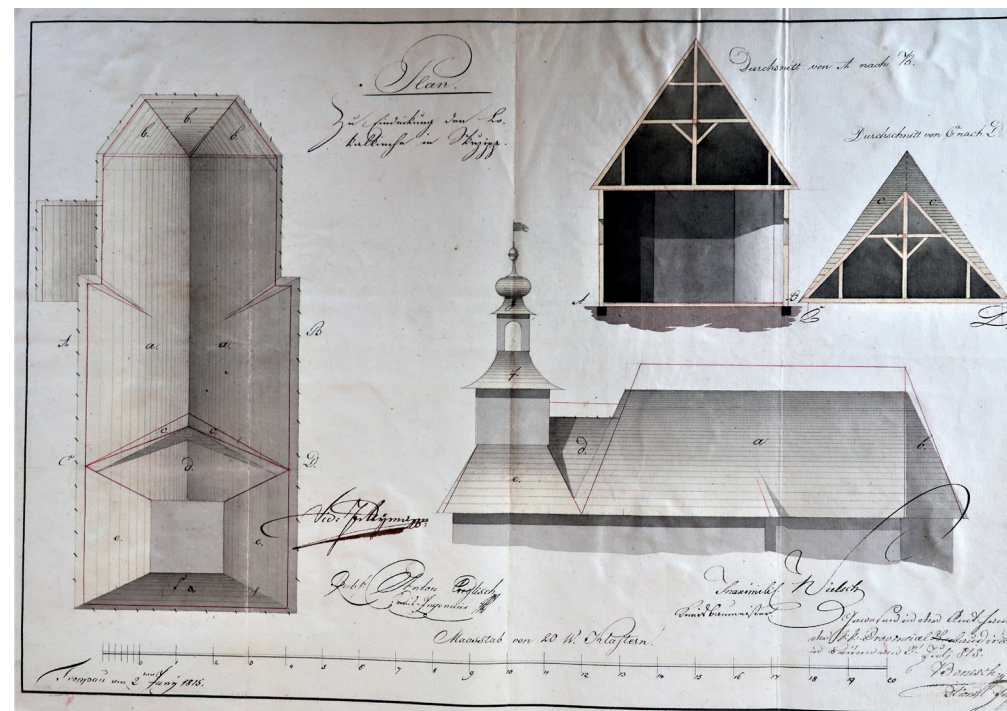
4 (šifra) R., *Der Porträt- und Historienmaler Severin Pfalz in Troppau*, Moravia 9/94, 6. srpna 1846, s. 376; naposledy Marie SCHENKOVÁ, *Malířství a sochařství 19. století v západní části českého Slezska*, Opava 2008, s. 74. – K datům, soustředěným Schenkovou, doplníme zajímavou skutečnost, že Pfalz byl svým dílem zastoupen na umělecké výstavě konané v rámci Všeobecné zemské výstavy v Praze (1891), viz Výbor umělecké výstavy Všeobecné zemské výstavy r. 1891 na oslavu jubilea první průmyslové výstavy 1791 v Praze, Čech 22/281, 6. prosince 1890, s. 3. Z další literatury o malíři zejména Vinzenz PRÖKL, *Eger und das Egerland*, Falkenau an der Eger 1877, s. 436; Jaroslav PEŠINA, *Tri pražské rodinné portréty pozdního klasicismu*, Umění 37/2, 1989, s. 154–162; Milena FILIPOVÁ, *Portréty Severina Pfalze v šumperském muzeu*, Severní Morava. Vlastivědný sborník 62, Šumperk 1991, s. 63–65.

Obr. 1: Skřipov, farní kostel svatého Jana Křtitele, pohled od jihozápadu, stav v dubnu 1970.
SZM, fotopracoviště, inv. č. B70.181, foto Josef Solnický.

Stávající klasicistní kostel měl svého předchůdce, ovšem „tento kostelíček byl v poměru k dnešnímu kostelu jen takřka kapličkou,“⁵ jak soudil dobový svědek. U tohoto kostelíku byla

⁵ Státní okresní archiv Opava (dále SOKA Opava), Farní úřad Skřipov, kart. 1, inv. č. 69, Josef SLANINA, *Dějiny farnosti skřipovské*, strojopis, Skřipov 1944, s. 38.

Obr. 2: Skřipov, kostel svatého Jana Křtitele, projekt nového zastřešení, Opava, 1815, Anton Englisch – Maxmilian Wielsch.

Moravský zemský archiv v Brně, fond B18, Provinciální stavební ředitelství Brno, karton 13, inv. č. 1003, čj. 119, reprofoto autor.

v roce 1788 obnovena samostatná duchovní správa. Víme o něm, že šlo o celodřevěnou stavbu nejasného stáří, přičemž užitý materiál korespondoval s tehdy převládající zástavbou obce,⁶ hlavní hmotu doplňovala přístavba sakristie se třemi malými okny, interiér postrádal klenbu a podlahy byly prkenné. Z vybavení vynikaly varhany z roku 1787 a jeden z oltářů, ježž kostel získal v roce 1791 ze zrušeného dominikánského kostela v Opavě.⁷ Podobu kostela i stavební proměnu, jíž prošel přibližně dvacet let před svou demolicí, dokumentuje projekt nového zastřešení, vyhotovený v Opavě 2. června 1815 projekční složkou Krajského úřadu (krajský inženýr Anton Englisch, krajský stavební mistr Maxmilian Wielsch) a projednaný Provinciálním stavebním ředitelstvím v Brně 3. července 1818.⁸ Pohled shora odhaluje, že šlo o orientované jednolodí s odsazeným, polygonálně uzavřeným presbytářem, se sakristií na severní straně a s věží kvadratického základu, vetknutou do průčelní hmoty. Boční pohled ukazuje na způsob zastřešení valbovými střechami a ukončení věže stanovou střechou s konkávně projmutými

⁶ *Skřipov tvoří 77 domů, z větší části dřevěných*, jak zaznamenal Faustin ENS, *Das Oppaland oder der Troppauer Kreis* 3, Wien 1836, s. 183.

⁷ Další údaje viz Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren, I. Olmützer Erzdiöcese*, IV. Band, Brünn 1862, s. 314–315.

⁸ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA v Brně), fond B18, Provinciální stavební ředitelství Brno, kart. 13, inv. č. 1003, čj. 119.

sřešními rovinami, z níž vyrůstá lucerna kvadratického půdorysu ukončená makovicí. Dva příčné řezy vedené na úrovni lodi odhalují podobu konstrukce krovu [obr. 2].

V září 1841 odstranil dřevěný kostel stavitel Karel Klumpner; následnou novostavbu z cihelného a kamenného zdiva ukončila kolaudace provedená 13. března 1844. Novostavba si vyžádala nákladu 9104,20 zlatých, z toho uhradil náboženský fond 8718 zlatých a město Opava 386 zlatých.⁹ Tato dvě data, tj. letopočty 1841 a 1844, vymezují realizaci novostavby; dosud známé písemné prameny ji bohužel dále nekonkretizují, a tudíž ani nemáme pramenně doloženo jméno autora projektu. Na základě formálních rysů lze ale s vysokou pravděpodobností, hraničící s jistotou, uvažovat o jediném možném autorovi – krajském inženýrovi Kajetánu Hablovi (?–1844), který uvedenou funkci zastával v letech 1838–1844.¹⁰ Pro atribuci kostela ve Skřipově je důležitá komparace s následujícími dvěma kostely – s nerealizovaným projektem na kostel ve Skorošicích (1841)¹¹ a s realizovanou podobou kostela v Litultovicích (1844–1847). Z prvního známe řešení průčelí, na němž evidujeme následující nápadné shody s projektem kostela ve Skřipově: 1/ řešení průčelní stěny, podélně rozdělené na dvě části; v dolní části je velký obdélný vstupní portál flankovaný pilastry s rovným nadpražím, horní polovina je prolomena půlkruhově ukončeným obdélným oknem. 2/ věž kvadratického je vetknuta do průčelní hmoty, po jejích stranách zůstaly šikmé střešní roviny, náležející valbové střeše lodi. Věž je nezvykle ukončena sedlovou střechou, mající v nízkých štítech ploché tympanony, což je motiv společný kostelům ve Skorošicích (návrh) a Skřipově. Tento progresivní motiv se ve středoevropské architektuře objevuje na přelomu třicátých a čtyřicátých let 19. století (Maďarsko, kostel v Enying, Alois Pichl, 1838–1841).¹² 3/ když Habl navrhuje věž, jde o dvouetážové těleso, mající dolní část prolomenu kruhovými okénky ve třech (?) volných stranách. Věž jako skladbu dvou hmot nad sebou vidíme na návrhu radnice ve Vidnavě (1843), návrhu kostela ve Skorošicích i na kostele ve Skřipově. 4/ na kostele ve Skorošicích (návrh) – a původně také na kostele ve Skřipově, jak dokládá dobová ikonografie [obr. 3] – bylo užito nárožní bosáže se střídavě velkými kvádry. Na skřipovském kostele se tento motiv uplatnil také na bočních průčelích, a to po stranách risalitově vybíhajících boční stěny lodi. 5/ tyto boční stěny jsou prolomeny vždy jedním velkým termálním oknem bez vertikálních dělicích příček, což je motiv určující pro exteriér kostela v Litultovicích.¹³ 6/ kostely v Litultovicích a ve Skřipově spojuje motiv ukončení apsidou mající půdorys půlkruhu. Osvětlení presbytáře je řešeno dvěma půlkruhově ukončenými okny situovanými do diagonálních os, tj. po stranách hloubkové osy, mající v úběžníku hlavní oltář. Výsledkem je dojem vzdušného, sálového prostoru, nad nímž se vznáší mohutná klenba [obr. 4]. Tato tendence k sálovému pojetí interiéru kostela je ze staveb, řešených Kajetánem Hablem, nejmarkantnější u nerealizovaného projektu kostela pro Štáblovice (1844).¹⁴ Centralizující tendenci odpovídají také proporce novostaveb, kdy šířka a délka stavby

9 SOKA Opava, Farní úřad Skřipov, inv. č. 24, sign. VII, *Pamětní kniha skřipovského kaplanství (1847–1889)*, fol. 3a a 3b.

10 Dosavadní poznatky o Kajetánu Hablovi shrnuty viz Pavel ŠOPÁK, *Století proměny. Devatenácté století ve stavební kultuře českého Slezska Ostravska*, Opava 2018, s. 102–106.

11 Reprodukce viz P. ŠOPÁK, *Století proměny*, s. 104.

12 Johann KRÄFTNER, *Klassizismus und Biedermeier in Mitteleuropa. Der Beitrag Österreichs und seiner Kronländer 4*, Wien 2016, s. 606. Kostel v Enying má zastřešení věže řešeno nízkou jehlancovou střechou, tj. trojúhelníkově štíty se obracejí do všech čtyř stran, což je pouze varianta způsobu zastřešení věže skřipovského kostela.

13 Rovněž Pichlův kostel v maďarském Enying má loď prosvětlenou jedním velkým termálním oknem prolomeným symetricky v ose každé boční strany chrámové lodi.

14 Reprodukce plánů viz Dalibor PRÍX, *Kostel sv. Vavřince ve Štáblovicích. Historie objektu (1603–2003)*, Opava 2003, s. 111.

Obr. 3: Skřipov, farní kostel svatého Jana Křtitele, pohlednice z doby kolem roku 1910. SZM, fotopracoviště, inv. č. FP11.899, reprofoto Marcela Feretová.

jsou v poměru 1:2, přičemž šířka stavby odpovídá polovině její délky. Je tomu jak u Litultovic, tak také u Skřipova, jenže ten je přibližně o pět metrů hlubší a o dva metry širší.

Bylo již řečeno, že klíčové motivy prozrazují vazbu Kajetána Habla k vlivnému vídeňskému architektu Pietru Nobile (1774–1854),¹⁵ ale my se musíme na situaci, která hablovskému pojetí klasicismu předcházela, podívat přece jen detailněji, abychom pochopili smysl změny, kterou s Hablem ve slezském regionu spojujeme. Východiskem analýzy budiž pasus ze standardního textu o architektuře 19. století od Pavla Zatloukala, jenž jasně a živě poukázal na *survival* klasicistní poetiky v sakrální architektuře přežívající až po polovinu 19. století: „V Rakousku máloco natolik zřetelně svědčilo o charakteru josefinského klasicismu jako sakrální architektura. Například Anton Onderka...zůstával nadále v zajetí normalizovaných josefinských schémat.“¹⁶ Tuto tendenci Pavel Zatloukal mimo jiné doložil reprodukcemi dvou kreseb – kostela v Újezdu u Brna od Antona Archeho (realizace 1843–1844) a vzorového venkovského kostela, jež nalezneme v autoritativní příručce Johana Konrada Gernratha (1755–1833),¹⁷ ředitele Provinciálního stavebního ředitelství v Brně a korespondenčního člena Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, vydané ve třech svazcích a dvojici samostatných svazků s obra-

15 P. ŠOPÁK, *Století proměny*, s. 106.

16 Pavel ZATLOUKAL, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 179.

17 P. ZATLOUKAL, s. 163 a 180.

Obr. 4: Skřípov, farní kostel svatého Jana Křtitele, interiér presbytáře, stav v srpnu 1975.
Foto Arnošt Pustka, SZM, fotopracoviště, inv. č. A74346.

zovými přílohami pod názvem *Abhandlung der Bauwissenschaft oder theoretisch-praktischer Unterricht* (1825) a určené vrchnostenským úředníkům, stavebním technikům, inženýrům, vodohospodářům a dalším soudobým technickým profesím. Jakkoliv podobných pojednání v německé jazykové oblasti nalezneme mnohem více, autoritativnost tohoto díla stvrzuje oficiální postavení autora. Gernrath,¹⁸ původně důstojník, zeměměřič a technik, spojující v sobě prvek disciplíny s prakticismem, se ke stavitelství dostal v podstatě až v závěru své životní dráhy. Měl ambice poskytnout komplexní návod na realizaci staveb všech typů. O sakrální architektuře prohlásil: „*Stavba kostela je jedním z nejdůležitějších úkolů architektury. Ačkoliv se ještě v některých oblastech nacházejí dřevěné kostely, budou v dnešní době všechny kostely z pevného materiálu.*“ Co se týče jeho podoby, „*nejkrásnější poměr je, když je díla dvojnásobkem šířky [chrámové lodi]*“¹⁹ – a jak víme, tento poměr byl dodržen u kostelů v Litultovicích i ve Skřípově. Gernrathův další komentář se formální stránce kostelní stavby již nevěnoval; tu ozřejmil obrazovými přílohami. Omezíme-li se na průčelní stěnu, řešil ji jako skladbu tří obdélných polí, uzavřených do lizénových rámců, v axiále vystupujícího do plochého risalitu. Jakoby u něj zůstávala v pozadí tradice barokních venkovských kostelů – nutno zdůraznit, že mu šlo vskutku o podobu venkovského kostela, vždyť i příslušnou kapitolu nazval *Kirchen auf dem Lande!* Jehlancová střecha odvozená ze zvonovice a otevření zvonicevého patra půlkruhovými okenními otvory, jejichž šambrány jsou prostřednictvím závěrných klenáků zavěšeny na kolmý úsek lizénového rámcu, rámuje každou ze stran věže, prozrazují rezonanci barokních principů byť v maximálně úsporné redakci [obr. 5].

Gernrath tedy více rekapituloval jistou zkušenost, než aby ukazoval do budoucnosti. Šlo mu o úspornost řešení, ačkoliv bylo obvyklé, že v regionálních variantách se objevovaly ještě „baroknější“ realizace. Připomeňme kostel svatého Floriána ve Starých Lubčích (1811–1812), nedávno podrobený výtečné analýze Dalibora Prixe,²⁰ a soustřeďme se na řešení průčelí stěny, členěnou risalitem o něco širším věže, vetknuté do průčelí, jíž kompozice pokračuje; rizalit je opatřen dvojicí pilastrů, mezi nimiž se ocitá hlavní vstup s kruhovým okenním otvorem v nadpraží. Osy pilastrů odpovídají osám nárožních pilastrů flankujících nároží věže. Projekt se ocitá na počátku klasicismu v tom smyslu, že obsahuje rezidua barokní koncepce průčelí: dvojici pilastrů můžeme rozumět jako zbytku přízedního portiku, jehož povinnou součástí byl trojúhelníkový štít;²¹ ten již projekt neobsahuje, takže kompozice průčelí stěny bez věžové nástavby končí horizontálou. Rovněž věž stojí někde na půl cesty mezi barokem a klasicismem. Starší stylové fázi odpovídá vysoké zvonicevé patro a úzký krček, jímž je věž propojena se základním tělesem, z nějž vyrůstá, a adjustace ciferníku do vlysu korunní římsy věže, kdy linie vymezující dolní okraj vlysu ustupuje půlkruhově směrem dolů, naproti tomu římsa se inverzně klene nahoru. Jde o naprosto běžný prvek v rakouské barokní architektuře; dokonce lze prohlásit, že teprve s vymizením tohoto motivu, jenž si zachovává značnou životnost, má smysl hovořit

18 Christian d'ELVERT, *Johann Konrad Gernrath*, Mitteilungen der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn 26, 1834, s. 6–7.

19 Johann Konrad GERNRATH, *Abhandlung der Bauwissenschaften oder theoretisch-praktischer Unterricht in der gemeinen bürgerlicher Baukunst in dem Strassenbau, und in der Hydrotechnik oder Wasserbaukunst...* 1, Brünn 1825, s. 261–279, cit. s. 261 a 262.

20 Dalibor PRIX, *1/51 Staré Lubice, kostel svatého Floriána*, in: Pavel Šopák a kol., *Znamená vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*, Opava, Slezské zemské muzeum 2013, s. 108–109.

21 Takto v pozdním baroku střední Evropy zcela běžně, dokonce i u prostých venkovských staveb, jakou je nenápadný kostelík Panny Marie Pomocné v Olomouci-Nové Ulici (1774–1776). Ondřej JAKUBEC – Marek PERŮTKA (edd.), *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780 2*, Katalog, Olomouc 2010, s. 93–94.

o *klasicistní věži*. Hledali bychom vhodné objekty pro komparaci s popsanými principy, našli bychom je ve skupině sakrálních staveb na Javornicku (Kobylá nad Vidnavkou, kostel svatého Jáchyma, 1787–1788; Černá Voda, kostel Jména Panny Marie, 1787–1788), které se detaily blíží architektonickému projevu Johanna Mihatsche (1743/1744–1826).²²

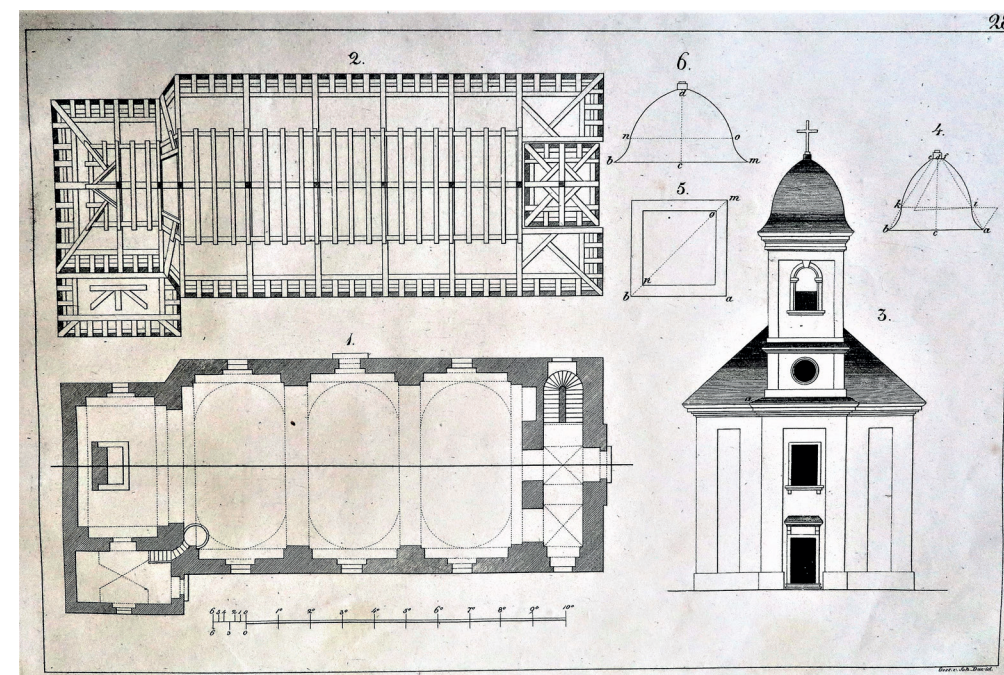
Pro Rakousko byla ale vypracována radikální inovace podoby kostela již na konci 18. století: jde o proslulý kostel Vzkříšení Páně ve Slavkově u Brna (Johann Ferdinand Hetzendorf von Hohenberg, 1786–1789). Jeho průčelí je řešeno následovně: odhlédneme-li od portiku, jenž je *retorickou figurou* související s reprezentační funkcí kostela jako rodového pohřebiště hrabat Kouniců, architekt průčelní plochu členil velkým obdélným vpadlým polem, majícím v ose obdélný vstup a v nadpraží velké termální okno. Varianty tohoto řešení nalezneme v České Třebové (Josef Hardtmuth, 1794); v českém Slezsku se k tomuto typu hlásí malý kostel Panny Marie Uzdravení nemocných v Karlově Studánce (Anton Onderka – Maxmilian Wielsch, 1838–1840). Mimořádně významnou realizací je přístavba dvojvěžového průčelí a vstupní předsíně u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bučovicích (1823–1830), realizované podle projektu lichtenštejnského architekta Josefa Franze Engela (1776–1827), který jakoby prodloužil životnost osvícenského pojetí, blízkého západoevropské *revoluční architektuře*,²³ a jako by anticipoval pomyslný návrat k ní závěru první poloviny 19. století, jenž je spojen se jménem Engelova vrstevníka Pietra Nobileho. Ale nepředbíhejme; nejprve upozorníme na střet dvou odlišných přístupů – staršího, osvícenského „hetzendorfského“ a mladšího, „antiosvícenského“, jakoby historizujícího, tedy „gernrathovského“, jež nacházíme v případě přípravy novostavby kostela v Kujavách (realizace 1830–1834), vesnici ležící za zemskou hranicí na moravské straně. První verzi novostavby vypracoval v červenci 1819 v intencích popsané Gernrathovy modelové představy venkovského kostela Michael Spannlang, architekt Provinciálního stavebního ředitelství v Brně. Ten však v roce 1821 zemřel a až v roce 1825 přišel krajský inženýr pro Přerovský kraj v Hranicích Johann Bundsmann s alternativním řešením, jež bylo přijato k realizaci. To obdrželo průčelí variující Hetzendorfovo pojetí venkovského kostela, tj. má průčelní plochu členěnou vpadlým polem prolomeným obdélným vstupem a termálním oknem v nadpraží.²⁴ Ve Slezsku nacházíme také variantu slučující oba popsané typy průčelní stěny, jak vidíme na průčelí kostela v Linhartovech (anonym, 1833–1834): ten má v průčelí obdélnou vpadlinu, vyplněnou obdélným vstupem a půlkruhovým oknem v nadpraží, ovšem ještě po osy průčelí jsou se do vpadliny směstnaly pilastry s římsovými hlavicemi. Co se týče řešení lodi, Hetzendorfovo i Gernrathovo pojetí propojuje způsob článkování chrámové lodi bočními pilíři nesoucími klenby, nejčastěji pruské placky. Jakkoliv zde není prostor pro jemnější analýzu, nadhodíme hypotézu, že fasáda Hetzendorfova a jeho následovníky řešená jako velký hladký panel, rámovaný vertikálním prvkem (pilastr), prolomená pouze jedním velkým termálním oknem, má předchůdce ve fasádách sakrálních staveb Johanna Bernarda Fischera z Erlachu, jak vidíme na špitálním kostele sv. Jana v Salcburku a zadním průčelí kostela sv. Karla Boro-mejského ve Vídni (zde dokonce s vložením do obdélného pole).²⁵ U Hetzendorfa tato aluze na

22 P. ŠOPÁK, *Století proměny*, s. 88–89.

23 Jen v rovině analytické bez naznačeného kontextu Lubomír SLAVÍČEK, *Ke stavební historii Bučovic na počátku 19. století*, *Vlastivědný věstník moravský* 28/1, 1976, s. 67–70. Podrobněji v kontextu lichtenštejnského stavitelství Johann KRÁFTNER, *Joseph Hardtmuth a venkovské stavitelství Lichtenštejnů na přelomu 18. a 19. století*, *Časopis Matice moravské* 132, 2013, Supplementum, s. 269–285.

24 MZA v Brně, fond B18, Provinciální stavební ředitelství Brno, kart. 14, inv. č. 1085, č. j. 634, karton 17, inv. č. 1170, č. j. 215. Základní data viz Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren, I. Olmützer Erzdiocese*, III. Band, Brünn 1859, s. 221.

25 Hans Sedlmayr, *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, Wien-München 1956, obr. 109–1910 a 171.

Obr. 5: Ideální venkovský kostel, Johann Konrad Gernrath, rytina Johann David.

Abhandlung der Bauwissenschaften oder theoretisch-praktischer Unterricht in der gemeinen bürgerlicher Baukunst in dem Strassenbau, und in der Hydrotechnik oder Wasserbaukunst..., přílohy, list č. 24, reprofoto autor.

rakouské baroko může být pokusem o navázání formální continuity s předešlou epochou a současně manifestací obsahové continuity s vrcholnou érou rozvoje rakouské monarchie v době baroka, jejíž univerzalizmus nejenže s osvícenstvím neztratil na vitalitě, ale naopak zesílil, stav se cílem tvůrčí práce architektů a urbanistů Hetzendorfova počínaje a Ottou Wagnerem konče.

Oproti konkurenčním přístupům Hetzendorfa a Gernratha rozvinul Kajetán Habl řešení odlišné, jež viditelně mělo ve Slezsku nahradit tyto vlivné předobrazy přitakáním k řešení Pietra Nobileho, v letech 1819–1849 ředitele školy architektury na vídeňské Akademii,²⁶ jež bylo ve svých významových konsekvencích opět rakousky univerzalistické. Toto moderní, hablovské pojetí avizoval již kostel archanděla Michaela ve Vrbně pod Pradědem (1837–1844, Maxmilian Wielsch – Anton Onderka), inspirovaný Nobileho architekturou; Nobileho kostel v Reichenau an der Rax (1841) následně lze chápat jako prototyp moderního kostela pro rakouský, resp. středoevropský venkov, závazný rovněž pro Habla. Zaujme na něm prosvětlení chrámového interiéru velkými půlkruhovými okny po stranách lodi, jež mají parapetní římsu taženu přes celé boční průčelí, což je motiv vyznačující rovněž Hablovy kostely; bez důležitosti není u Nobileho ani uplatnění rustiky, již bylo původně zčásti užito také na fasádě skřípovského kostela. U vrbnenské stavby od Maxmiliána Wielsche – obdobně jako u kostela ve Skorošicích – se naproti tomu objevuje starší způsob prosvětlení lodi řadou půlkruhových oken, jak je uplatnil Johann Hetzendorf na kostele ve Slavkově u Brna. Nobile se obešel bez rytmu oken na

26 Naposledy k tomu P. ŠOPÁK, *Století proměny*, s. 107.

bočních průčelích, obešel se také bez pilastrů, pilířů či sloupů, načež exteriér postavil na účinku jedné nečleněné hmoty, jejíž plochy rovnoměrně strukturuje rustika a doplňuje dórské kladí. Kostel ve Skřipově představuje lokální variantu tohoto způsobu uvažování o venkovském kostele, uskutečněnou coby moderní způsob řešení úkolu, byť by se tak stalo v době, kdy se vizuální podoba venkovských kostelů začala pozvolna proměňovat vlivem raného historismu.

Church of St. John the Baptist in Skřipov (the District of Opava) and Sacral Architecture of Czech Silesia and Moravia in the First Half of the 19th Century

Summary

The Roman Catholic parish church in Skřipov was built in the period from 1841 to 1844; it replaced the older, wooden church, to which the plan of a new roof had been preserved, reproduced here under no. 2. The text deals with comparison of the church with other churches in the region of Czech Silesia, which are authorially connected with the regional engineer for the region of Opava, Kajetán Habl (? –1844). The analysis of the formal elements comes to the conclusion that the church in Skřipov is attributed to Habl. In the next part of the text, attention is paid to two ways of dealing with the rural church – the older concept by Johann Ferdinand Hetzendorf von Hohenberg and the newer concept by Johann Konrad Gemrath. Their basic principles appear in the sacral architecture of Czech Silesia in a reduced form or in various versions. On the other hand, Kajetán Habl, with the reference to Pietro Nobil, promoted a different, modern form of the country church – the one represented by the church in Skřipov.

Robert Šrek

STAVEBNÍ ROZVOJ KARLOVY STUDÁNKY VE DRUHÉ POLOVINĚ 19. A NA POČÁTKU 20. STOLETÍ ČÁST I.

Abstract

The study deals with the architectural and urban development of the spa complex in Karlova Studánka in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century. Based on a detailed survey of archival sources stored in the Land Archive in Opava, it looks at the process of transformation of this spa in a broader scope; it does not only notice the architects themselves and the stylistic changes in the buildings, but it also examines the role of the individual components of the administrative apparatus of the Order of the Teutonic Knights. There are two basic periods in the development of Karlova Studánka: 1) from the 1850s to the 1880s; 2) from the 1890s until 1918. The study is published as a serial comprising three parts.

Keywords: Karlova Studánka, spa, spa architecture, Order of the Teutonic Knights, Swiss style, Ignác Wiesinger

Přehled bádání

Architekturou v Karlově Studánce se z umělecko-historického hlediska nejpodrobněji zabýval Pavel Zatloukal. Stavební rozvoj těchto lázní popsal od doby jejich založení po polovinu 18. století do počátku druhé světové války. Výsledky jeho bádání jsou přesvědčivé a posud platné. Podařilo se mu vystihnout charakter urbanistických proměn, objasnit leckdy spletitou historii lázeňských budov a v drtivé většině případů správně určit jména klíčových stavitelů a architektů. Co se týče období druhé půle 19. století a raného 20. století, rozdělil je do dvou etap. V první, která trvala od padesátých do konce osmdesátých let 19. století, bylo klasicistní pojetí výstavby vytlačováno romantizujícími variacemi v alpském nebo švýcarském stylu, patrném na rázovitém dekoru dřevěných okenních šambrán a lomenic. Projektovaly se hlavně přestavby, méně již stavby nové. Během druhé etapy, jež následovala po roce 1890, byla rozvíjena systematická snaha po vybudování ucelených lázeňských souborů směrem k Ludvíkovu. Vzrostl počet novostaveb.¹ Z této nastíněné periodizace vychází i zde předložená studie, respektive její členění do dvou časově posloupných částí. Studie bude otištěna na pokračování ve třech číslech Časopisu Slezského zemského muzea.

V Zemském archivu v Opavě ve fondu „Řád německých rytířů: ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku. II.“ jsou uloženy listinné materiály, které umožňují navázat na práci Pavla Zatloukala a rozšířit její záběr. Stěžejní se v tomto ohledu jeví konvolut úřední korespondence, vedené mezi lázeňskou správou v Karlově Studánce a jejími nadřízenými orgány.² Informačně nanejvýš „výživný“ zdroj představují téměř kompletně dochovaná měsíční

1 Vítězslav KOLLMANN – Pavel ZATLOUKAL, *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*, Olomouc 1987, s. 23–39; Pavel ZATLOUKAL – Lubomír ZEMAN, *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2014, s. 150–183. V loňském roce byla vydána přínosná studie Marty ŠOPÁKOVÉ – Pavla ŠOPÁKA, *Karlova Studánka: proměny lázeňského území v letech 1945–1989*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – Vědy historické 68/2, 2019, s. 151–163, kde odkazují na přehlednou tabulku historických a současných názvů jednotlivých objektů.

2 K těmto orgánům patřila administrace a tajná kancelář ve Vídni. Administrace (správa statků) měla na starosti všechny velkostatky velmistra na Moravě a ve Slezsku. V letech 1853–1858 byla umístěna v Opavě, následně její vedoucí sídlili do roku 1865 v Bruntálu, pak v Bouzově. Roku 1870 byla obnovena v plném rozsahu její pravomoc v Opavě, administrátor se sem z Bouzova vrátil roku 1873. Postavení administrace se nezměnilo ani po vydání služební pragmatiky roku 1888, kdy měla úlohu provádějícího orgánu, předkládala a přijímala vše od velmistra

hlášení,³ sepisovaná lázeňskými správci (jmenovitě v letech 1857–1865 Florianem Riedelem,⁴ v letech 1865–1888 Richardem Schmidem,⁵ v letech 1890–1898 Juliem Frühaufem,⁶ v letech 1898–1904 Johannem Streimerwögerem,⁷ v letech 1904–1913 Karlem Sengseisem,⁸ v letech 1913–1914 lesmistrem Drechslerem a po roce 1914 kancelářským oficiálem Moschem) a revidovaná vyššími instancemi. Údaje v těchto hlášeních obsažené dovolují nazírat na stavební kulturu Karlovy Studánky nikoliv pouze jako na chronologickou sumarizaci příkladů staveb, které jsou interpretovány tradičními uměnovědnými postupy (autor – datace – sloh), ale i z jiných úhlů pohledu – jako na průsečík dynamicky navzájem se prolínajících faktorů, mezi něž vedle stavitele/architekta a zadavatele (zastoupeného odstupňovaným, mnohdy kontradiktory smýšlejícím administrativním aparátem) počítáme i činitele, které souvisí s architekturou na první zdání jen volně, totiž specifické klimatické podmínky či dopravní obslužnost a od ní se odvíjející návštěvnost. Plánová dokumentace ke Karlově Studánce se na rozdíl od té aktové uchovala v očividně menším množství.

Post velmistra Řádu německých rytířů zastávali v pojednávané epoše celkem tři osobnosti z habsburského rodu – Maxmilián III. Josef v letech 1835–1863, Vilém v letech 1863–1894 a Evžen v letech 1894–1923.

Karlova Studánka v polovině 19. století⁹

Na litografiích Karlovy Studánky zhotovených kolem poloviny 19. století¹⁰ bylo vyobrazeno okouzující místo. Skrumáž budov malebně rozestých v údolí působila idylickým dojmem.

prostřednictvím ústřední tajné kanceláře ve Vídni. Roku 1904 bylo sídlo administrace přeneseno do Olomouce. Adolf TUREK, Řád německých rytířů: ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku. II. Administrace rádoých statků (1727) 1853–1946 s dodatky k I. dílu inventáře Místodržitelství ŘNR (1556) 1657–1822. Inventář, Opava 1967, s. 16–21.

- 3 Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), fond Řád německých rytířů. Ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku. II. Administrace rádoých statků (1727) 1853–1946 s dodatky k I. dílu inventáře Místodržitelství ŘNR (1556) 1657–1822 (dále ŘNR), kart. 203–205, inv. č. 1987, sign. 21; kart. 358–359, inv. č. 2138, sign. VIII/1. Z měsíčních hlášení od prosince 1857 do roku 1918 se zachovala jejich převážná část, chybí hlášení za červen 1858, červen 1861, červenec 1863, červenec 1864, prosinec 1864, březen 1865, duben 1865, červenec 1865, únor 1866, září 1866, prosinec 1866, únor – červen 1867, srpen 1867, prosinec 1867, leden 1868, březen – květen 1868, srpen – listopad 1868, leden 1869, březen 1869, prosinec 1869, leden – únor 1871, leden 1874, listopad 1881, leden 1884, únor 1888 – prosinec 1890, leden – prosinec 1894, leden – prosinec 1899, leden 1903, květen 1906, březen 1911.
- 4 Florian Riedel zemřel 20. 3. 1865 viz *Edikt*, *Troppauer Zeitung* 1865/88, 15. dubna 1865, s. 3. Článek se týká prodeje pozůstalosti Floriana Riedela, mimo jiné 215 obrazů v rámech, nábytku, porcelánu, skla atd.
- 5 Ve funkci lázeňského správce zmiňován i ve schematismu z roku 1887. *Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien, sowie der auf den Gütern bestehenden Brauereien, Brennereien und sonstigen Industrien, deren Besitzer, Pächter und der dabei angestellten Beamten*, Brünn 1887, s. 211.
- 6 Ve funkci lázeňského správce zmiňován ve schematismech z let 1890, 1893, 1896. *Neuester Schematismus*, Brünn 1890, s. 215; *Neuester Schematismus*, Brünn 1893, s. 263; *Neuester Schematismus*, Brünn 1896, s. 265.
- 7 Ve funkci lázeňského správce zmiňován ve schematismech z let 1899 a 1903. *Neuester Schematismus*, Brünn 1899, s. 243; *Neuester Schematismus*, Brünn 1903, s. 216.
- 8 Ve funkci lázeňského správce zmiňován ve schematismech z let 1907 a 1912. *Neuester Schematismus*, Brünn 1907, s. 216; *Neuester Schematismus*, Brünn 1912, s. 203.
- 9 V této úvodní kapitole shrnuji vědomosti získané z recentních odborných příspěvků, z publikací vydaných v první polovině 19. století a ze známých ikonografických pramenů. Pokusím se vyložit, jakým ideovým tendencím Karlova Studánka podléhala, nicméně ke komplexnímu posouzení bude potřeba provést důkladný archivní průzkum.
- 10 Vycházím z několika litografií: 1) barevná litografie od Wilhelma Loeillota dle kresebné předlohy Františka Kalivody, 1856. Její dobový popis viz (R. Z.), „*Malerisch-historisches Album von Mähren und Schlesien*“, Troppauer

Zenku nesly punc novosti, uvnitř prý byly půvabné. Mezi nimi bujela listnatá zeleň protkaná soliterními koniferami, jež v sobě ukrývala vyhlídková a odpočinková zákoutí, dále tu vyčnívaly gloriety a prýštil vodotrysk. Lázeňským centrem vynikajícím čistotou a řádně upravenými domy se procházeli hosté. Okolo lázní se rozprostíral věnec zalesněných vrchů, na nichž se nerušeně pásala srnčí zvěř.

Nahodilost zastavení, doklad spíše živelného než promyšleného růstu, a pečlivě udržovaný park – to byly fenomény příznačné obecně pro lázně německy mluvících oblastí již na počátku 19. století.¹¹ Důraz na panenskou zbožštělou přírodu zase konvenoval romantismu a jeho odkazu.¹² Ještě jednomu populárnímu trendu byla Karlova Studánka poplatná. V tisku se prezentovala coby lokalita, v níž najde pochopení liberálně uvažující vrstva společnosti. Obdobně jako v jiných lázních 19. století, kde se „rovnocenně“ střetávaly elity starého (aristokracie) a nového (buržoazie) světa, i tady propagační strategie zacílila na třetí stav¹³: „*Rozumí se samo sebou, že zde, kde se shromažďují převážně osoby středního stavu, jejichž společenský život nepodléhá ani u nich doma žádnému velkému tlaku, změna konverzačního tónu tak nebije do očí.*“ K upevnění vzájemné symbiózy v lázních, „*k zavedení takového společenského provozu,*“ přispívalo „*sblížení stavů a národů, upuštění od forem chování, které nečiní ze společenského života ani tak krásné spojenectví, jako spíše tíživé okovy,*“ dále „*improvizace společnosti, která sem přicestovala ze všech světových stran, denně se mění a nemá mezi sebou žádných povinností,*“ a poté „*společný osud mnoha hostů – jejich pozbyté zdraví*“. Unikátní sociální status Karlovy Studánky, její atmosféru, neměl nikdo narušovat. Vyjma hostů v ní byl jen správce lázní, lázeňský lékař, hostinský a nejnětější personál, pouze o víkendech a svátcích docházeli lidé z okolí, aby se pobavili. Hosté se zpravidla rekrutovali ze vzdělaného středního stavu, byli to úředníci, kupci, továrníci apod., kteří přicestovali ponejvíce z pruské a rakouské části Slezska a z Moravy.¹⁴

Jakou zástavbu vlastně spatřili po příjezdu do lázní? Ačkoliv se dějiny Karlovy Studánky počaly psát už v 18. století, její stavební boom nastal až ve druhé čtvrtině 19. století. Pod projekty přestaveb a novostaveb se tehdy podepisovali Maxmilian Wilsch a Anton Onderka. V roce 1845 v lázních bylo 11 budov k ubytování, kuchyně, stáje, vozovna, obchodní krámy, dva lázeňské domy, lázeňský salon, ohřívárna vody, pavilon nad pramenem a kostel. Architekturu zde definovalo prolnutí dvou zdánlivě nesourodých stavebních přístupů – klasicismu a dřevěného lidového stavitelství. Ubytovací domy byly veskrze jednopatrové, měly trojtraktovou dispozici se střední obslužnou chodbou. Ve Správním domě, vůbec nejstarším místním objektu, přestavěném roku 1827, se před polovinou století dalo bydlet v šesti místnostech a dvou kabi-

Zeitung 1856/139, 18. červen 1856, s. 3; 2) lázeňské centrum dle kresebné předlohy od Floriana Riedela, 2. třetina 19. století, tištěno J. Haller ve Vídni, reprodukce L'M (L'ubica Mezerová), B30.2 Karlova Studánka, in: Pavel Šopák a kol., *Město – zámek – krajina. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku*, Opava 2012, s. 254; 3) lázně v údolí, litografie J. Melchera ve Vídni, dle kresebné předlohy C. Riedela, otištěno Franz KUBIN, *Der Curort Carlsbrunn und seine Trink-Bade-und Molken-Anstalt im k. k. Antheile Schlesiens*, Freudenthal 1864.

11 Angelika BAEUMERTH, *Königsschloß contra Festempel. Zur Architektur der Kursaalgebäude von Bad Homburg vor der Höhe*, Marburg 1990, s. 48.

12 Karel STIBRAL, *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*, Praha 2005, s. 99.

13 V literatuře se též hovoří o tzv. „dobré společnosti“ či „druhé společnosti“. Příslovce „rovnocenně“ je uvedeno v uvozovkách, protože rovnocennost byla v lázních spíše myšlenkovým konstruktem, přáním třetího stavu, kdežto elitní šlechta si udržovala za pomoci různých strategií svou odlišnost a výjimečnost. Vladan HANULÍK, *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny. Vznik a vývoj lázní Gräfenberg v 1. polovině 19. století*, Pardubice 2017, s. 223–233, 329–342.

14 Franz KUBIN, *Carlsbrunn und seine Mineralquellen im k. k. Antheile Schlesiens*, Wien 1840, s. 69–71.

netech. Prastarý Panský dům po úpravách z let 1839–1840 nabízel nocleh v šestnácti místnostech a dvanácti kabinetech. Dávné počátky lázní pamatoval také Věžový dům, jehož kapacita činila patnáct místností s jedenácti kabinety. Pruský dům, zepředu označený sloupovým portikem s trojúhelným štítem, byl poprvé obydlený v roce 1825, disponoval 16 pokoji a deseti kabinety. Knížecí dům z let 1832–1833 oplýval nade všemi ostatními luxusem. Aby ne, vždyť jej při svých pobytech využíval velmistr řádu – obýval tam patro, pokoje seřazené za sebou v enfiládě, uprostřed s prostorným sálem, jenž byl vyštukovaný, vkusně vybavený nábytkem a vymalovaný, z něho se vstupovalo na balkon nesený sloupy a skýtající výhled do lázeňského areálu. O významu domu vypovídala i nebývale přepychová schodišťová hala. Kdo chtěl okusit blízkost velmistra, rezervoval si pro sebe komfortní místnosti buď v zadní části patra, nebo v přízemí. Nacházelo se tu 23 místností a osm kabinetů, přiléhaly čtyři obchůdky a zezadu kuchyně. Zděný Hostinský dům byl patrový od roku 1834, v přízemí v něm byla kuchyně, klebnutý jídelní sál a obytná místnost, v patře devět pokojů. „Masivní“ Stájový dům pocházel z let 1837–1838, v přízemí měl stáje a kuchyni, v patře sedm pokojů a dva kabinety. Ve Sloupovém domě z roku 1844 bylo kromě čtyř obchůdků dvacet osm pokojů. Dělnický dům sestával z osmi místností a třech kabinetů. Jestliže to bylo nutné, přespávalo se i v Zámečku stojícím v okrsku s železnými hutěmi zvaném Hubertov, kousek nad lázněmi.

Bydlelo se i v domech ustavených primárně k léčebným úkonům. Přízemí Starého lázeňského domu zaujímalá vprostřed chodba, z níž vedly dveře do koupelen po stranách, podle soudobých popisů vysokých, světlých, zčásti vyhřívaných kamny, s vanami zahluobenými v podlaze a opatřenými kohoutky na studenou a teplou vodu. V patře, postaveném v letech 1827–1828, bylo po sedmi místnostech a kabinetech. Nový koupelový dům vznikl v letech 1842–1844, díky němu přibýlo dalších šestnáct koupelen v přízemí, čtrnáct pokojů a osm kabinetů v patrech. Lázeňský salon z let 1836–1837, půdorysně ojedinělý svým polokruhově ukončeným závěrem, sloužil terapeutickým zájmům (při ranní kúře) i zábavě. Nad Maxmiliánovým pramenem při Sloupovém domě se tyčil kruhový přístřešek z roku 1842, Karlův pramen byl chráněn plotem, u Antonínova pramene byla dřevěná ohrada.¹⁵

Kapitola 1: 50 léta 19. století – 80. léta 19. století

Přírodní podmínky

Stejně jako dnes, i v druhé polovině 19. století lákala Karlova Studánka k navštívení už jen tím, že byla situována v mimořádně atraktivním přírodním prostředí. Ležela v úctyhodné nadmořské výšce, u paty nejvyššího vrcholu Jeseníků Pradědu, v „hluboké, romantické dolině“, sevřena okolními kopci. Kam oko dohlédlo, skvěla se zelená barva majestátných jehličnatých lesů, jejichž šum doprovázelo zurčení říčky Bílé Opavy. Panovalo tu horské klima, což v letních měsících mělo své klady. Nikoho nesušovalo úmorné vedro. Teplé a suché dny často střídal déšť, vzduch byl tím pádem čistý, svěží a prosycený parami. Lázně se osvědčily jako

15 V. KOLLMANN – P. ZATLOUKAL, *Moravské lázně*, s. 26–30; P. ZATLOUKAL – L. ZEMAN, *Slavné lázně*, s. 153–156; Pavel ŠOPÁK, *Klasicistní architektura Opavy let 1780–1850*, Opava 2003, s. 113–114; Anton HEINISCH, *Die Brunnen-, Bade- und Schafmolken-Cur-Anstalt zu Karlsbrunn in k. k. Schlesien*, Troppau 1845, s. 35, 134–138; Anton August MALIK, *Die Stahlquellen zu Karlsbrunn in k. k. Schlesien naturhistorisch und medizinisch beschrieben nebst einer Anleitung die dortige Schafmolkenkur zu gebrauchen*, Troppau 1837, s. 14–15.

ideální venkovské „tuskulum“ pro osoby se slabými plícemi, s nemocemi nervového a cévního systému. Tolik upoutávky v novinách a knihách o Karlově Studánce.¹⁶

Položme si ale nyní několik otázek. Prospívalo drsné podnebí technickému stavu budov? Neovlivňovala všudypřítomná vlhkost a hojné přeháňky či bouře jejich životnost? A jak to v lázních vypadalo v zimním čase, když tady přebýval pouze správce a hostinský? Odpovědi na tyto dotazy v dobové literatuře nehledejme, nebyly samozřejmě určeny pro širší veřejnost. Pravdou však je, že počasí hrálo v Karlově Studánce významnou roli. Svě o tom věděli zástupci lázní, kteří prohlašovali, že se snad nikde v rakouském císařství nenacházejí žádné jiné lázně v tak těžkých a odříznutých poměrech, jako je tomu zde.¹⁷ Jejich svědectví budiž nám odteď průvodcem.

Karlovu Studánku svíraly tuhé zimy, po nichž nezdávka zůstávala na místě spoušť a poškozené budovy. Zjara sem každoročně nastupovali zedníci, tesaři a nádeníci, aby zkontrolovali objekty, opravili je, vybilili, vyčistili a vyměnili dožilou krytinu na střeších; do pořádku též museli uvést park a břehy Bílé Opavy. Svou daň si nehostinné klima vybíralo především v závěru padesátých a v šedesátých letech 19. století, jak je zřejmé z pouhého výčtu událostí uvedených v tomto odstavci. V lednu 1858 se přihnala bouře, jež se do tváře domů vepsala vymlácením oken a škodami na střešní břídlíci, v dubnu udeřil mráz, který za sebou zanechal znehodnocené kamenné stupně u pramenů a dlažbu v plnicí místnosti.¹⁸ Roku 1859 se bouře zjevila dvakrát. Dne 12. února zapříčinila na komíně severní strany Panského domu takové trhliny, že byl poté pro jistotu snesen, 17. února zlomila jeden z nejstatnějších smrků pod lázeňským salonek a vymrštila jej nad rohový kráček Sloupového domu.¹⁹ Prakticky celý rok 1860 byl poznamenán slotou. V březnu Karlovu Studánku zasypal sníh, v noci ze 13. na 14. května stoupla hladina Bílé Opavy, jejíž tok zničil břehy, mosty a zasáhl i domy. Tečku za sezonou plnou pohrom učinily bouře, po nichž v říjnu zůstal v hlavní aleji parku polom. Běžné opravy se odehrály na podzim,²⁰ břehy Bílé Opavy byly spraveny až v dubnu 1861.²¹ Bouře a tíha sněhové pokrývky v roce 1865 destruovaly střechy dvou objektů, staré kůlny a někdejší sprchy, jež pak byly strženy.²² Dne 17. listopadu 1866 bouře polámala nejkrásnější a největší duby v parku.²³

Někdy nevlídné dny vydržely až do léta, což se vzápětí odrazilo na kvalitě bydlení a podepsalo na rozpoložení ubytovaných. Citujme hlášení lázeňské správy z roku 1860 – pakliže se dalo „počasí v červnu označit za nepříznivé, tak v červenci bylo pro lázeňské hosty přímo nesnesitelné, obzvláště pro ty, kteří museli bydlet v přízemí v zdu v nevytápěných místnostech.

16 F. KUBIN, *Der Curort Karlsbrunn*, s. 22–24, 27; Josef SIEGEL, *Karlsbrunn und seine Mineralquellen in Österr.-Schlesien*, Troppau 1886, s. 10–12. – Srovnej novinový článek z roku 1873, v němž Olomoučané vnímají v protikladu ke svému městu (prašnému, s tísnivou atmosférou příkopů a opevnění, se špatnou vodou) Karlovu Studánku a celkově „moravsko-slezské Švýcarsko“ jako kousek ráje. Viz w. gr., *Reiseskizzen. IX. Karlsbrunn*, Die Neue Zeit 26/190, 20. srpen 1873, s. 4–5. – Srovnej upoutávku na Karlovu Studánku, viz *Karlsbrunn*, Die Neue Zeit 30/132, 11. červen 1877, s. 5.

17 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za duben 1887, nedat.

18 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za leden 1858, 30. 1. 1858; měsíční hlášení za duben 1858, 30. 4. 1858.

19 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za únor 1859, 28. 2. 1859.

20 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za březen 1860, 29. 3. 1860; měsíční hlášení za květen 1860, 31. 5. 1860; měsíční hlášení za září 1860, 30. 9. 1860; měsíční hlášení za říjen 1860, 31. 10. 1860.

21 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za duben 1861, 1. 5. 1861.

22 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za květen 1865, nedat.

23 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za listopad 1866, 30. 11. 1866.

Vlhkost v budovách je kvůli nepřestávajícímu dešti neuvěřitelná (...), všichni hosté v přízemních bytech bědují nad vlhkým nezdravým bydlením“. Pokoje v Knížecím domě byly v tomto roce nepoužitelné, sklepy zaplavila voda a na promenády nebylo radno vkročit.²⁴ Rok 1864 se taktéž nevydařil. První dorazivší hosty překvapilo sněžení, v červnu hosté pro nečas nechodili ven, neoddávali se radovánkám a setrvali ve svých nevyhříváných pokojích: „*Nálada samotná je taďy kvůli špatnému počasí ustavičně jakási stísněná*“. „*Bídne léto*“ odrazovalo jak ty, kteří tu již byli, tak ty, kteří se sem teprve chystali. „*Z toho plyne menší návštěvnost, menší zhodnocení bytů a užívání koupelí, stejně jako jiných léčebných prostředků*.“²⁵ Roku 1867 si klienti ubytovaní v kvartýrech bez kamen stěžovali, že za chladnějších nocí strádají.²⁶

V sedmdesátých a osmdesátých letech nebyly kruté rozmary počasí v měsíčních hlášeních tolik reflektovány, do chodu života v Karlově Studánce ale nepochybně citelně zasahovaly. Za zmínku určitě stojí průtrž mračen, která 12. srpna 1880 přešla v povodeň, jež se převalila lázněmi a fakticky zmařila sezonu.²⁷ Správní dům se zčásti sesul, z Knížecího, Panského, Věžového a Sloupové domu byli nouzově vystěhováni hosté.²⁸ Na podzim se uvedly do provozu mosty a lávky, spadená vozovna za kůlnou u Hostinského domu a některé plotky,²⁹ park byl ovšem natolik zdevastovaný, že se v něm veškeré úpravy (u vodotrysku, rybníka, na kanálech, planýrování) řešily až v příštím roce, kdy Karlova Studánka vítala své návštěvníky v „*novém hávu*“. Bílá Opava byla obehnaná ochrannou hrází, obnovovaly se trávníky a květinové partie,³⁰ jejichž zkrášlení probíhalo ještě na podzim.³¹ V srpnu 1888 lázeňské návštěvníky zaskočilo sněžení a krupobití.³²

Nahlíženo prizmatem stavebního růstu lázní, se zřetelem k jeho financování, podněbí přišlo Karlovu Studánku draho. Nebýt neustálých investic do renovací³³ či do nezbytné obnovy parku a promenád,³⁴ mohl Řád německých rytířů efektivněji vkládat peníze do novostaveb. Těch bylo opravdu zapotřebí, jak doložíme na dalších řádcích.

24 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červenec 1860, 1. 8. 1860.

25 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červen 1864, 30. 6. 1864; měsíční hlášení za září 1864, 30. 9. 1864.

26 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za září 1867, nedat.

27 Fotografie následků této katastrofy otištěny v Kateřina KOČÍ – Lenka SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, Karlova Studánka 2012, s. 100.

28 *Hochwasser und Ueberschwemmungen*, Mährisches Tagblatt 1/52, 16. srpen 1880, s. 6.

29 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za srpen 1880, nedat.; měsíční hlášení za říjen 1880, nedat.

30 *Ein widerstandener Curort*, Mährisches Tagblatt 2/122, 30. květen 1881, s. 6.

31 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za duben 1881, nedat.; měsíční hlášení za květen 1881, nedat.; měsíční hlášení za červen 1881, nedat.; měsíční hlášení za říjen 1881, nedat.

32 *Die armen Curgäste in Carlsbrunn*, Mährisches Tagblatt 9/178, 4. srpen 1888, s. 5.

33 Tzv. „*allgemeine Baureparaturen*“ odčerpávaly z pokladny Karlovy Studánky slušné částky, například 944 zlatých a 6 krejcarů za rok 1866, 1 397 zlatých a 61 krejcarů za rok 1869, 911 zlatých 12 krejcarů za rok 1876, 922 zlatých a 23 krejcarů za rok 1883, 1 499 zlatých a 68 ½ krejcaru za rok 1884 a 1 631 zlatých 97 ¾ krejcaru za rok 1885. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204 a 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za leden 1867, nedat.; měsíční hlášení za únor 1870, 1. 3. 1870; měsíční hlášení za únor 1877, nedat.; měsíční hlášení za únor 1884, nedat.; měsíční hlášení za únor 1885, nedat.; měsíční hlášení za únor 1886, nedat.

34 V roce 1869 byl ke schválení předložen účet za postavení letního domku na ludvíkovské promenádě, roku 1870 účet za promenádu vedoucí z Karlovy Studánky k mostu nad Františkovou hutí v Ludvíkově; dále bylo nezbytné objednat nejméně třicet kusů venkovního kořenového nábytku u nábytkáře Thiela z Vrba, jinak by „*hostům na promenádách především chyběla křesílka*“. Roku 1873 tesaři opravili poškozená zábradlí, lavičky a most k Rajske zahradě. Mobiliiář v parku bylo záhodno obnovit sedmi lavičkami. V roce 1876 lázeňská správa žádala o umožnění

Návštěvnost

Důležitým ukazatelem úspěšnosti Karlovy Studánky byla její návštěvnost. Hostů pomalu přibývalo,³⁵ což vyvolávalo palčivé problémy. Lázně s železnou pravidelností kapacitně selhávaly, navíc nenabízely takřka nic pro náročného žadatele. Tomu odpovídala sociální skladba hostů, přinejmenším pro léta 1858–1864, kdy ji můžeme úhrnně studovat. Přijíždělo mizivé procento šlechty, vojáků a duchovních, dominovala střední třída ztělesněná statkáři, obchodníci, fabrikanty, úředníky, řemeslníky a sedláky, přičemž méně majetní převažovali. Nejvíce příchozích pocházelo ze Slezska a z Moravy, s odstupem za nimi byli ti z Pruska a Rakouska, u hostů z Čech, Uher, Haliče, Štýrska, Itálie či Anglie šlo vskutku o jedince.³⁶ Nesnáze s ubytováním měla Karlova Studánka opakovaně, rok co rok.

V dubnu 1858 nadělal lázeňské správě starosti jeden továrník z Brna, jenž žádal pro svou rodinu osm místností na dva měsíce. Jedině Knížecí dům poskytoval příslušné zázemí, jenže zde se – jako vždy – vyčkávalo na svolení z nejvyšších míst, konkrétně na to, zdali se sem vypraví velmistr³⁷ a kolik prostor užije pro sebe. V letních měsících téhož roku byla situace ohledně by-

nákupe pěti laviček, pěti stolů a třiceti křesel od nábytkáře Thiela. V roce 1884 byly postaveny ochranné přístřešky před deštěm na procházkových pěšinách. Roku 1886 se v měsíčním hlášení psalo, že tesaři musí ošetřit „*defektní a rozbité židle, lavičky a stoly přírodního nábytku a nově vytvořit tři shnilá mostní zábradlí u Rajske zahrady a Knížecího domu, také opět vyměnit některé lavičky na pěšinách, jež během zimy byly zdemolovány zlomyslnými lidmi. Zedníci musí vykopat (...) trávu na prostranstvích a zasypat je pískem*.“ Roku 1887 navrhovala správa objednat litinové lavičky z hutě v Železně, podle vzoru, který si vybere nadřízená instance. Nátěr a latě k nim budou provádět ve vlastní režii tesaři. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204 a 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za říjen 1869, nedat.; měsíční hlášení za březen 1870, 31. 3. 1870; měsíční hlášení za květen 1870, nedat.; měsíční hlášení za červen 1873, nedat.; měsíční hlášení za červenec 1876, nedat.; měsíční hlášení za červen 1884, nedat.; měsíční hlášení za květen 1886, nedat.; měsíční hlášení za duben 1887, nedat.

35 V měsíčních zprávách byla evidence hostů vedena v počtech partají (skupin, stran – počítaných na základě příslušnosti k nejvýznamnější osobě, zpravidla manžela či otce rodiny, viz V. HANULÍK, *Historie nekonvenčních léčebných praktik*, s. 346, 348) a osob. Roku 1855 navštívilo Karlovu Studánku 213 partají/318 osob, roku 1856 305 partají/451 osob, roku 1857 316 partají/493 osob, roku 1858 332 partají/559 osob, roku 1859 268 partají/431 osob, roku 1860 260 partají/481 osob, roku 1861 255 partají/491 osob, roku 1862 318 partají/635 osob, roku 1863 340 partají/693 osob, roku 1864 305 partají/576 osob, roku 1865 248 partají/581 osob, roku 1867 322 partají/599 osob, roku 1868 322 partají/606 osob, roku 1869 344 partají/682 osob, roku 1870 309 partají/669 osob, roku 1871 376 partají/716 osob, roku 1872 355 partají/690 osob, roku 1873 370 partají/766 osob, roku 1874 364 partají/736 osob, roku 1875 387 partají/812 osob, roku 1876 353 partají/761 osob, roku 1877 342 partají/687 osob, roku 1878 312 partají/655 osob, roku 1879 286 partají/593 osob, roku 1880 255 partají/525 osob, roku 1881 314 partají/675 osob, roku 1882 318 partají/689 osob, roku 1883 340 partají/770 osob, roku 1884 331 partají/728 osob, roku 1885 350 partají/755 osob, roku 1886 310 partají/748 osob, roku 1887 332 partají/720 osob. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, 204 a 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za říjen 1858, 31. 10. 1858; měsíční hlášení za září 1859, 30. 9. 1859; měsíční hlášení za září 1860, 30. 9. 1860; měsíční hlášení za září 1861, 3. 10. 1861; měsíční hlášení za září 1862, 2. 10. 1862; měsíční hlášení za září 1863, 30. 9. 1863; měsíční hlášení za září 1864, 30. 9. 1864; měsíční hlášení za prosinec 1865, nedat.; měsíční hlášení za září 1867, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1868, nedat.; zpráva o konečném vyúčtování sezony za rok 1869, 18. 12. 1869; měsíční hlášení za říjen 1870, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1871, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1872, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1873, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1874, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1875, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1876, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1877, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1878, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1879, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1881, nedat.; měsíční hlášení za září 1882, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1883, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1884, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1885, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1886, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1887, nedat.

36 V letech 1858–1864 byla tato statistická shrnutí součástí měsíčních hlášení (viz příslušná hlášení v předchozí poznámce), později už ne. Ze střední třídy lázně navštěvovaly spíše osoby z horších poměrů. V roce 1859 například lázeňská správa hlásila, že „*téměř zcela chybí fabrikanti a obchodníci, vůbec takoví hosté, kteří se starají o vyšší výdaje*“. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červen 1859, 30. 6. 1859.

37 Pobyty velmistra v Karlově Studánce byly předmětem novinových článků, viz např. *Troppauer Zeitung* 1862/157, 10. červenec 1862, s. 1 a *Troppauer Zeitung* 1863/183, 12. srpen 1863, s. 1.

dlení tristní: „Škoda, že tolik hostů nemohlo najít samostatný byt, ale byli vtěsnáni dvojnásobně a trojnásobně, někteří dokonce museli bydlet u pracovníků hutí, někteří v Ludvikově a Malé Morávce.“ Vládla improvizace, během níž se rozmáhala provizorium: přespávalo se třeba u lékaře, u správce nebo v předsíni Hostinského domu. Oblibě se těšil zvláště Knížecí dům s kvalitním mobiliářem; leckterí raději odcestovali pryč, pokud nebyl k máni.³⁸ Není divu, že lázeňská správa kvitovala s úlevou, když velmistr řádu povolil tuto budovu na sezonu postoupit potencionálním zájemcům. Zvyšovaly se tak výrazně příjmy.³⁹

Bytová nouze se projevila též v roce 1862. V květnu byly obytné jednotky zamluvené na měsíc dopředu, v červnu se tudíž nedostalo na třicet partají. V červenci se poměry ještě zhoršily. Řada pokojů byla dvojnásobně přeplněna a četní rozčarování žadatelé odjeli ke konkurenci. Mezi hosty a v novinách se toho léta tvrdilo, že „by lázně při dostupnosti více komfortních bytů navštěvovaly také větší zámožné rodiny“. Kámen úrazu podle lázeňské správy spočíval v tom, že scházely apartmány o třech až čtyřech propojených místnostech. Dále konstatovala, že návštěvnost mohla dopadnout lépe o padesát šedesát hostů, kdyby měli kam složit hlavu.⁴⁰

V roce 1863 vyvstaly těžkosti s ubytováním znovu. „Všechny místnosti, dokonce i ty v Knížecím domě, které jinak zůstávají vyhrazeny pro nejvyšší panstvo, jsou dvojnásobně a trojnásobně obsazeny, právě tak skoro neobyvatelný zámeček, panská kuchyně, sklepní domek“, nařikala lázeňská správa; samotný správce u sebe ubytoval dvě partaje. Odmítnout musela i hraběte Haugwitze z Pruska, jenž prosil o šest pokojů, nebo blíže nejmenovaného velkoobchodníka z Wroclavi, který si nárokoval čtyři pokoje. Karlova Studánka podle ní zvládne tři sta, maximálně tři sta třicet osob, jenomže mohlo by jich být soudě dle zájmu klidně o sto více. Administrace nátlaku alarmujících zpráv nehodlala podlehnout, pro ni sezona končívá příliš brzy, než aby se vyplatilo stavět nové domy: „Letos se ukazuje opravdu nápadně, že je sezona ve zdejších lázních i za dobrých podmínek stále omezena na velmi krátkou dobu, během níž sice zajisté jsou obsazeny všechny dostupné ubikace, ty se ale po jejím uplynutí právě tak kvapně vyprázdňují, aniž by se sem dostavili další hosté.“⁴¹

Ani v roce 1865 si lázeňská správa neodpustila poukázat na mizérii týkající se ubytování a nedostatku pohodlí, zmiňovala i potřebu nové ubytovny o dvaceti čtyřech místnostech.⁴² Rok 1866 byl výjimkou. Kvůli invazi pruského vojska návštěvnost upadla, přijeli jenom lidé z nejbližšího okolí, kteří pátrali po levných příbytcích.⁴³ V následujících letech se opakoval zaběhnutý scénář. V červenci 1867 se roznesla zvěst, že lázně nepojmou žádného dalšího zájem-

38 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za březen 1858, 29. 3. 1858; měsíční hlášení za duben 1858, 30. 4. 1858; měsíční hlášení za červenec 1858, 3. 8. 1858; měsíční hlášení za říjen 1858, 31. 10. 1858.

39 Například v roce 1861 či 1865. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za září 1861, 3. 10. 1861. – ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za prosinec 1865, nedat.

40 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za květen 1862, 31. 5. 1862; měsíční hlášení za červen 1862, 30. 6. 1862; měsíční hlášení za červenec 1862, 4. 8. 1862; měsíční hlášení za září 1862, 2. 10. 1862.

41 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za květen 1863, 3. 6. 1863; měsíční hlášení za červen 1863, 30. 6. 1863; měsíční hlášení za srpen 1863, 31. 8. 1863; dopisy správě v Bruntálu, 16. 7. 1863 ve Vídni a 21. 9. 1863 v Badenu.

42 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sig. 21, měsíční hlášení za prosinec 1865, nedat.

43 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za říjen 1866, nedat. – Na počátku sezony bylo v Karlově Studánce jako po vymření, kvůli napjaté politické situaci mezi Rakouskem a Pruskem. Viz *Carlsbrunn*, Die Neue Zeit 19/123, 31. květen 1866, s. 2. Tohoto roku zde pravděpodobně bydleli vojáci, velmistr Vilém jim k tomu účelu vyhradil 100–120 míst. Viz *Troppauer Zeitung* 1866/157, 18. červenec 1866, s. 1.

ce.⁴⁴ V červnu 1868 se kladné odezvy na svou žádost o ubytování nedočkal dvanáct partají.⁴⁵ Rovněž v roce 1869 se nedostávalo bytů.⁴⁶ Koncem června 1870 v Karlově Studánce i přes nepřízeň počasí „nebyla volná ani jedna jediná místnůstka“, „dvě partaje musely být ubytovány u dozorce hutí v Hubertově a kromě nich musela (...) správa odkázat dvacet tři partají na 20. červenec.“⁴⁷ V červnu 1871 poptávka byla živější než v jakémkoliv předchozím roce, spousta žádostí vyšla naprázdno,⁴⁸ někteří hosté byli donuceni spočinout přes noc v lázeňské kabině, v cimře pro kočí v Hostinském domě nebo u hajného.⁴⁹

Zcela novou dimenzi návštěvnosti v Karlově Studánce přinesla v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století železniční doprava, která si právě podmaňovala moravské a slezské končiny. Již roku 1868 lázeňská správa bila na poplach se svou prognózou, podle níž kvůli vlakům stoupne počet hostů o jednu třetinu.⁵⁰ Dosud se nejbližší nádraží nacházela v Zábřehu, Olomouci, Opavě, Nise a Hlubčicích, čili relativně daleko, odtud se cestovalo do Karlovy Studánky po říšských a okresních silnicích.⁵¹ V roce 1872 otevřela Moravsko-slezská ústřední dráha pro veřejnost svou kmenovou trať z Olomouce do Opavy. Ze zastávky v Bruntálu to bylo do Karlovy Studánky docela blízko. Ještě blíže k lázním leželo Vrbno, jež bylo spojeno s hlavní tratí přes Milotice od roku 1880.⁵² Železnice udělala z odlehlého kopcovitého místa lehkou dosažitelnou destinaci,⁵³ díky čemuž ještě více zesílila shánka po lůžkách⁵⁴ a rostly nároky na výbavu.⁵⁵ Jednou z taktik, jak naložit s takovým zájmem, byla finančně přijatelná adaptace stávajících objektů. Roku 1876 byl Stájový dům, doposavad užívaný zčásti jako restaurace pro židy, zčásti lesní správou, přizpůsoben k pronájmu a přejmenován na Kamenný dům.⁵⁶ Roku

44 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za listopad 1867, nedat. – Die Neue Zeit 20/166, 23. červenec 1867, s. 3.

45 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červen 1868, 26. 6. 1868.

46 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červen 1869, 1. 7. 1869; měsíční hlášení za červenec 1869, 1. 8. 1869.

47 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za duben 1870, 30. 4. 1870; měsíční hlášení za červen 1870, nedat.

48 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červen 1871, nedat.

49 Die Neue Zeit 24/171, 29. červenec 1871, s. 5.

50 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za prosinec 1868, nedat.

51 F. KUBIN, *Der Curort Carlsbrunn*, s. 28–29. – Silniční síť do lázní a okolí ve Slezsku se již nějakou dobu zlepšovala, viz *Troppauer Zeitung* 1859/274, 1. prosinec 1859, s. 1.

52 Pavel SCHREIER, *Příběhy z dějin našich drah. Kapitoly z historie českých železnic do roku 1918*, Praha 2009, s. 140–141, 205.

53 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za září 1881, nedat.

54 Na problémy s ubytováním v roce 1874 upozorňuje *Troppauer Zeitung* 1874/129, 9. červen 1874, s. 2; v roce 1875 *Troppauer Zeitung* 1875/165, 22. červenec 1875, s. 2; v roce 1885 článek *Aus Carlsbrunn*, *Mährisches Tagblatt* 6/168, 25. červenec 1885, s. 5.

55 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za listopad 1873, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1874, nedat. Chyběly například postele, neboť hosté jezdili z větší dálky vlakem a své matrace si již s sebou nebrali.

56 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204 a 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za říjen 1875, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1875, nedat.; měsíční hlášení za duben 1876, nedat.; měsíční hlášení za květen 1876, nedat.; měsíční hlášení za červen 1876, nedat.; měsíční hlášení za září 1877, nedat.; měsíční hlášení za červen 1880, nedat.; zrušení židovské restaurace ovšem vedlo k úbytku židovského zákaznictva, pro Karlovu Studánku naprosto zásadního, protože Semité „dobře obsazovali menší byty“ na rozdíl od movitějších partají, které „jsou pro zdejší lázně méně významné, poněvadž si ke svému pobytu obvykle volí pouze nejkrásnější čas v sezoně, požadují přitom spoustu místností, užívají ale málo kúru a neplatí v porovnání s malými partajemi lázeňskou a hudební taxu“. V červnu

1877 se v Panském, Švýcarském a Pruském domě nabízely samostatně kabinety, jež původně náležely k větším pokojům.⁵⁷ Od roku 1878 sloužilo k ubytování pět místností zámečku v Hubertově.⁵⁸ V roce 1883 Karlova Studánka vykázala největší zisk za dobu své existence, což lázeňské správě zřejmě dodalo odvahy a volala po novém hotelu, po zvýšení počtu obývacích pokojů a po kvalitnějším zařízení, poněvadž „lázeňské publikum (...) se v posledních letech díky dráze Vrbno – Milotice nad Opavou velmi změnilo“, většina hostů cestuje ze vzdálenějších lokalit než ze Slezska a přilehlých koutů Moravy a kvůli tomu jsou více vyžadovány matrace, umyvadla a divany, protože dříve si hosté vybavu s sebou vozili sami.⁵⁹ V osmdesátých letech 19. století veškeré snahy lázeňské správy vešly vniveč, usilovat mělo smysl pouze o dílčí zásahy na jednotlivých domech.⁶⁰

Přejdeme v tuto chvíli k další kapitole, kde se pokusíme objasnit, jak probíhala stavební činnost v Karlově Studánce ve druhé půli 19. století, jaké slohové preference zde převládaly a jak (ne-)úspěšně se Řád německých rytířů v lázních na poli architektury vypořádával se ztíženými přírodními podmínkami a rostoucími standardy návštěvníků.

Architektura sloužící k ubytování, hospodářským a společenským účelům

Od léta roku 1858 hosté přihlíželi kvapnému tempu výstavby domu, který se zval Švýcarský. V červenci vznikaly fundamenty a na stavenišť se naváželo opracované dřevo, v srpnu dům vyrostl nad přízemní okna, v září dospěl do výše stropů prvního patra, v říjnu byl vztyčen krov a do 29. října střechu pokryla břidlice. Na interiéry došlo v příštím roce. Svému účelu byl dům předán na začátku července 1859.⁶¹ Byl postaven na obdélném půdoryse, s masivními základy,

1880 se podle lázeňské správy zdála „poptávka po lepších bytech uspokojivá, oproti tomu ale zcela ustávají objednávky po menších místnostech,“ jichž bylo padesát čtyři a dříve je zaplňovali židé.

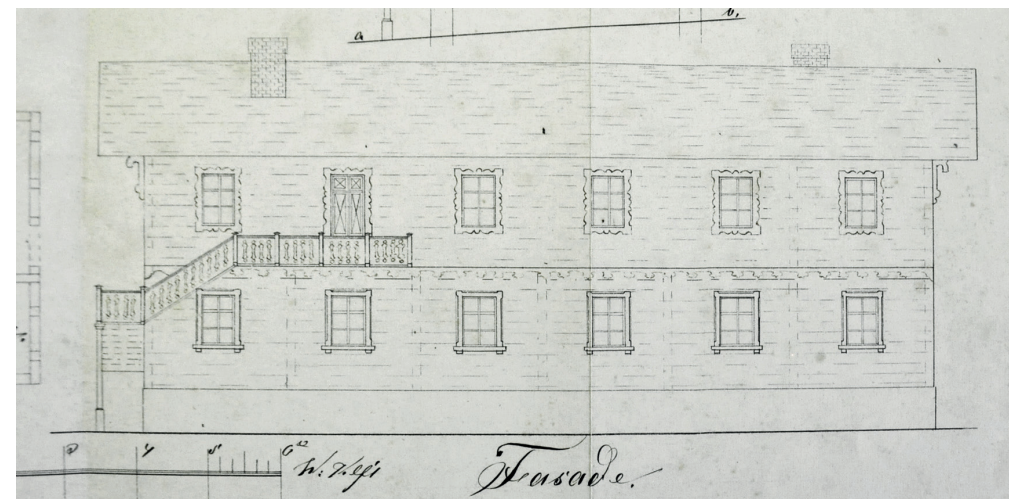
57 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červen 1877, nedat.

58 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za listopad 1878, nedat. Na přelomu let 1865/1866 vyhotovil Ignác Wiesinger plány nadstavby patra na lovecký zámeček v Hubertově. Budova získala další velký pokoj s balkonem, kabinet, schodiště s předsíní a toaletou. Libuše DĚDKOVÁ, *Ignác Wiesinger, poznámky k jeho činnosti především na Bruntálsku a Opavsku*, in: Sborník národního památkového ústavu v Ostravě 2004, s. 105–115, zde s. 110.

59 V dubnu 1884 musela například lázeňská správa žádat o dodání železných a dřevěných umyvadel, stolů a křesílek, protože „ve většině bytů jsou hosté nuceni umývat se na židlich“. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za září 1883, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1883, nedat.; měsíční hlášení za duben 1884, 30. 4. 1884.

60 Roku 1883 Ignác Wiesinger vypracoval projekt úpravy staré huti na restauraci a ubytovnu pro hosty, přestože s tímto nápadem svých nadřízených nesouhlasil z několika důvodů: starému masivnímu zdvu z lomového kamene musel podřídit půdorysný rozvrh, hluboké pokoje a chodba by pak byly tmavé. Přístavbu patra navrhoval provést v lomovém kameni, s omítkou použitou pouze na okenních šambránách. L. DĚDKOVÁ, *Ignác Wiesinger*, s. 113. – V roce 1884 i velmistř Vilém správě statků v Opavě nařizoval nový plán adaptace vysoké pece, tentokrát v podobě jednoduché přízemní restaurace. K tématu plánované přestavby také viz ZA v Opavě, ŘNR, kart. 155, inv. č. 1862, arcivévoda Vilém správě statků v Opavě, ve Vídni 14. 12. 1883, 15. 2. 1884, 20. 3. 1884 a 17. 5. 1884; Roku 1887 Ignác Wiesinger v písemném návrhu prověřoval možnosti rozšíření lázní, ovšem jen v rámci stávajících objektů. Informoval mimo jiné o možnosti odstranění příček v přízemí Starého a Nového lázeňského domu a o jejich statickém zajištění válcovanými železnými traverzami, o možnosti odstranění dřevěných stěn v Pruském domě (bylo realizováno), o funkčních úpravách a případné přístavbě křídla ke Švýcarskému domu a o opravě vysoké pece, u níž zmiňoval i variantu úpravy na hostinec či na bydlení. Dále v roce 1887 lázeňská správa psala, že „návštěva je natlačena pouze od měsíce července do poloviny srpna,“ což lze napravit, „když domy budou udělány obyvatelnějšími díky kastlovým oknům a lepšímu vybavení.“ ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 205, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční zpráva za srpen 1887, nedat., dopis Ignáce Wiesingera správě statků z 11. 9. 1887.

61 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, příkaz k výstavbě budovy adresovaný správě statků v Bruntálu, 3. 7. 1858; měsíční hlášení za červenec 1858, 3. 8. 1858; měsíční hlášení za srpen 1858, 2. 9. 1858;

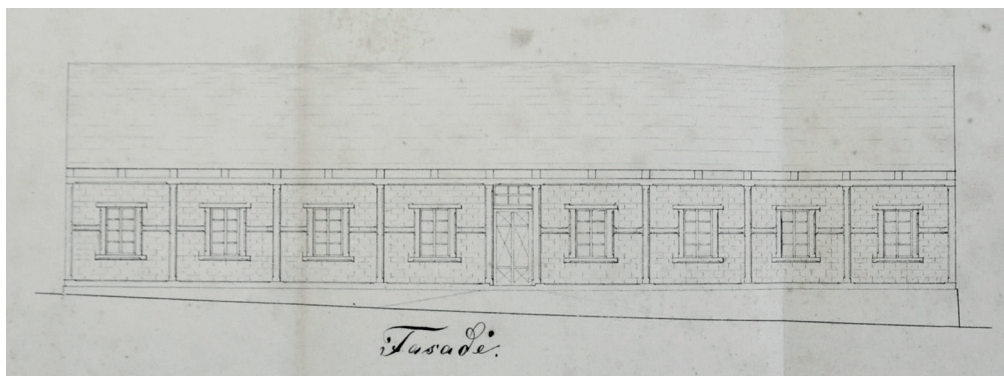
Obr. 1: Průčelí Švýcarského domu v Karlově Studánce. ZAO, fond ŘNR, inv. č. 6299, mezi lety 1869–1874, reprofoto autor.

přízemím a patrem roubeným. V přízemí směly přebývat výlučně řádové sestry, k dispozici měly čtyři pokoje, dva kabinety, kuchyni a toaletu. V patře vedla podél téměř celé jedné dlouhé stěny chodba se vstupy do šesti místností, z nichž jednu rozšiřoval kabinet.⁶² Zvenčí dům vyhlížel na Karlovu Studánku neotřele [obr. 1]. Na fasádách byl aplikován mělký reliéfní dřevěný dekor, jenž jednak obíhal jako vlys nepřerušeně mezi podlažími, jednak formou zaoblených pásků zvýrazňoval okenní otvory. K domu asymetricky přiléhalo venkovní schodiště s prolamovaným zábradlím. Střecha přečnívala přes okraje zdí, podpíraly ji tvarované konzoly, lomenice byly vertikálně pobité latěmi s půlkruhovým zakončením vespodu. Právě ornamentikou, odvozenou z alpské lidové architektury, se Švýcarský dům jako první v Karlově Studánce hlásil k těm proudům architektury, jež byly moderní po polovině 19. století a jež se vymezovaly vůči ušlechtilé jednoduchosti a antikizujícímu repertoáru neoklasicismu. K příznačným prvkům „švýcarského stylu“, inspiračního zdroje, který se v Karlově Studánce rychle uchytily a zdomácněl, patřily: příkřejší a přečnívající střechy, konzoly pod vaznicemi, vyšší podlaží, loubí, ornamenty dveřních a okenních rámu či okrajů střech, a dekorativní zábradlí z prolamovaného dřeva. Věnujme teď tomuto stylu stručný exkurz.

Na Švýcarsko se pod vlivem osvícenství a rovnostářského smýšlení nahlíželo v kultivovaných kruzích už v závěru 18. století idealizovaně, jako na končinu, jejíž obyvatelé byli ušetřeni zkázy mravů typické pro bohatá a urbanizovaná společenství. Do hledáčku profesionálně školených architektů se tamní lidové stavitelství dostalo v první polovině 19. století, ač pouze omezeně, buď jako součást krajinářských parků, nebo v předlohových vzornících, to ale redigované doktrínou protěžovaného klasicistního stylu, jak lze pozorovat na návrzích Brita Petera Fredericka Robinsona či Němce Carla Friedricha Wiebekinga. Skutečně vlně popularity se těšilo až kolem poloviny 19. století, kdy bylo uznáno jedinečným kulturním dědictvím,

měsíční hlášení za září 1858, 30. 9. 1858; měsíční hlášení za říjen 1858, 31. 10. 1858; měsíční hlášení za duben 1859, 30. 4. 1859; měsíční hlášení za červen 1859, 30. 6. 1859.

62 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880. Inventář v přízemí popisoval 4 místnosti a čtyři kabinety.

Obr. 2: Průčelí Struskového domu v Karlově Studánce.

ZAO, fond ŘNR, inv. č. 6299, mezi lety 1869–1874, reprofoto autor.

což mělo dalekosáhlé konsekvence. Architekti Carl-Adolf Graffenried, Ludwig von Stürler a Jakob Hochstetter zkoumali horská stavení s etnografickým zápletem a jejich nákresy včetně zevrubných detailů publikovali tiskem. Prostřednictvím Ernsta Gladbacha, původem německého architekta, který v roce 1857 nastoupil na polytechniku v Curychu, prosákla švýcarská morfologie do univerzitních lavic, kde ji vstřebávaly generace studentů. Snad ještě více než díky akademickému prostředí vstoupil švýcarský styl ve známost zásluhou průmyslového rozmachu a trhu. Zakládaly se společnosti, které učinily z lokálního specifika exportní šlágr vyvážený do ciziny. Specializovaly se na výrobu takzvaných „chaletů“ (v překladu chata, chalupa) – staveb, jež se z předem vyhotovených prefabrikátů daly po železniční dráze převést a sestavit kdekoliv. K jejich oblíbenosti přispěla šikovná reklama na světových výstavách v Paříži v letech 1855 a 1867. Rostla pak poptávka, nejen po těchto domech, nýbrž i po továrnách a odbornících. Začaly vycházet katalogy s ornamenty ve švýcarském stylu počítanými na běžné metry. Elementy dříve kompaktního celku v nich byly vytrženy ze svého kontextu a chápány coby izolované prvky. Takovému přístupu se v principu nebránil ani Ernst Gladbach, jenž nikoho nenutil k doslovným citacím, naopak tvrdil, že švýcarské tvarosloví v kombinaci s ostatními slohy „tvoří dobrý zdroj ke stylistickému oživení“, a tím předjímal pozdní historismus.⁶³

Vraťme se obloukem zpět k přehledu stavebního dění v Karlově Studánce. Architektura šedesátých až osmdesátých let 19. století zde byla neodmyslitelně spjata s Ignácem Wiesingerem (1821–1890), stavebním mistrem a od roku 1864 stavebním správcem Řádu německých rytířů,⁶⁴ jehož úloha spočívala v dozoru nad stavem budov náležejících k řádovému majetku. Obdobně jako jinde i v lázních zvládal tento muž enormní kvantum závazků – organizačních, kontrolních a projekčních. Dohlížel na jednotlivé objekty, připravoval podklady pro opravy, přestavby či novostavby. Převážně řešil problémy stavebně technického rázu, z titulu své pro-

fese se zajímal o trvanlivost konstrukcí a materiálů. Pokud navrhoval, respektoval prostotu vernakulární tradice, která se u něj od sedmdesátých let snoubila s prvky módního švýcarského stylu, uplatněného kolem oken a ve štítech sedlových střeš.

Hned první Wiesingerova zakázka pro Karlovu Studánku se ovšem naznačené charakteristice vymyká, což ale bylo důsledkem zadání. V létě 1862 byl pověřen zhotovením plánu „*přízemní malé budovy ze dřeva a struskových cihel*“, aby řemeslníci co nejspěšněji přistoupili k dílu.⁶⁵ Práce jim pak dobře odsýpala. Na červenec připadla příprava ke stavbě, v srpnu byl dodán materiál, byly vyzděny základy a sestavena hrázděná konstrukce, do níž se v září vkládaly struskové cihly, v říjnu pod střechou následovalo omítání vnitřních zdí. Poté dozrál čas na vykáčení stromů překážejících ve výhledu a na přesazení blízké lipové aleje. Na jaře tesaři pokládali podlahy, truhláři vsazovali okna a dveře. Struskový dům byl hostům předán na sezonu roku 1863. Pro své přiznané hrázdění a nezvyklou cihlovou výplň působil „*svěrázně pěkně a vkusně*“, avšak spásu podle lázeňské správy nepřinesl. Půdorysně byl jednotraktový, v jedné linii se tu nacházely čtyři pokoje rozdělené na dvoupokojové jednotky prostřední chodbou. Bydlet zde tedy mohly maximálně dvě početné rodiny, na jiné velké partaje čekaly zase jen „*nevzhledné pokoje*“.⁶⁶ Tato zásadní vada byla popsána ve vyhodnocení návštěvnosti Struskového domu z roku 1864: „*Ostatně každopádně by tento dům vynášel více nájemného, kdyby jeho vnitřní uspořádání bylo účelněji přizpůsobené pro každý druh lázeňského ubytování a místnosti by byly vytápěné. Čtyři místnosti Struskového domu jsou veliké, mohou být ale vždy pronajaty jen po dvou, se společným vchodem, kdežto každá samotná z nich skýtá dost prostoru pro jednu partaj.*“⁶⁷ Náprava nastala v roce 1869, kdy byly do domu instalovány dva ruské komíny a ze zadu přistavena deset sáhů dlouhá a tři stopy široká chodba,⁶⁸ již se dalo do všech místností vejít individuálně⁶⁹ [obr. 2, 3].

Ať už se při promýšlení funkčnosti Struskového domu mýlil Ignác Wiesinger, lázeňská správa nebo jí nadřízené úřady v Opavě či ve Vídni, jedno se zdá být jisté – hledání nového mustru pro obytné novostavby v Karlově Studánce, lišícího se od zavedeného trojtraktu s centrální chodbou, provázelo tápání; učili se tu za běhu metodou pokusu a omylu, reagovali na vývoj situace. Vyplývá to z korespondence z roku 1864. Dne 22. srpna Florian Riedel prosil o možnost postavení dalšího přízemního domu ze strusky, přesněji o to, zda může předložit stavebnímu správci prodlévajícímu ve Vídni k rektifikaci stavební a situační plán. Optimální staveniště tento zástupce lázni spatřoval na jižním svahu kopce nad Rajsskou zahradou, na prosluněném a suchém místě situovaném blízko ke koupelím a dostupném přes most u Knížecího domu. Architektonické řešení mělo vypadat takto: „*Dům asi o dvaceti místnostech, položených na slunné straně, do nichž se bude moci dostávat separovanými vstupy z chodby na zadní straně, uvnitř propojených, aby se v případě nutnosti dalo získat více místností dohromady*“, kuchyně by byla vystavěná z kamene. Evidentně poučení z předchozích chyb. Nadřízená instance s nápadem souhlasila, navrhovala však zvolit odlišnou lokalitu. Ze zprávy z 3. října se dozvídáme,

⁶³ Karin von WIETERSHEIM ESKIOGLOU, *Der Schweizer Stil und die Entwicklung des modernen Schweizer Holzhausbaus*, disertační práce, Eidgenössische Technische Hochschule, Zürich 2004, s. 10–11, 13–15, 20, 22, 147, 149, 151–152, 167–168, 172, 179, 184, 186, 215, 220, 228–236; Jiří LANGER, *Lidové stavby v Evropě*, Praha 2010, s. 137.

⁶⁴ L. DĚDKOVÁ, *Ignác Wiesinger*, s. 105–115; Pavel ŠOPÁK, *Tradice et/versus moderní společnost: příklad architektury řádu německých rytířů na severní Moravě a ve Slezsku v 19. a na počátku 20. století*, in: Taťána Petrasová – Helena Lorenzová (edd.), *Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století. Úředník a podnikatel. Sborník příspěvků z 26. plzeňského symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 23.–25. února 2006, Plzeň 2006, s. 212–226, zde s. 219–221.

⁶⁵ ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, příkaz správě panství, v Bruntálu 19. 7. 1862.

⁶⁶ ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červenec 1862, 4. 8. 1862; měsíční hlášení za srpen 1862, 4. 9. 1862; měsíční hlášení za září 1862, 2. 10. 1862; měsíční hlášení za říjen 1862, 31. 10. 1862; měsíční hlášení za květen 1863, 3. 6. 1863.

⁶⁷ ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, zpráva sepsaná Florianem Riedelem za lázeňskou správu dne 22. 8. 1864.

⁶⁸ ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za únor 1869, nedat.

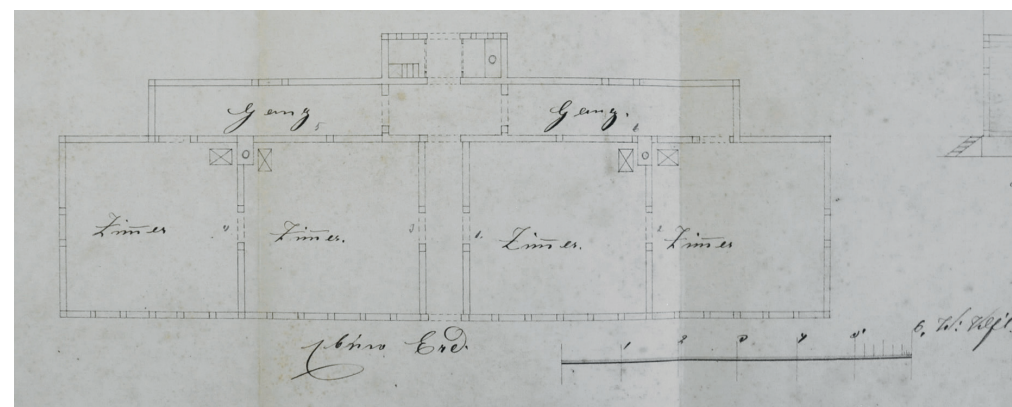
⁶⁹ ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880.

že byla vybrána parcela číslo 14, místo s pěkným výhledem, kde by objekt dobře zapadal do zdejšího milieu. Z myšlenky postavit dům o dvaceti pokojích sešlo. Ze struskových cihel se dala vybudovat toliko přízemní stavba, jenže ta by s délkou čtyřiceti sáhů přivedla „újmu každému lepšímu vkusu“. Lázeňská správa proto svůj návrh upravila. Redukovala počet pokojů na čtrnáct jednotek, namísto pouhé dřevěné hrázděné konstrukce chtěla nároží, okna a římsy provést z pálených cihel, zbývající plochy a příčky z cihel struskových. Střechu žádala krytou plechem z odpadu z hutí, aby se uspořilo oproti střešní lepence, jež v horách nevydrží. Ve Vídni nakonec od úmyslu stavět ustoupili, neměli ovšem námitek vůči soukromým záměrům budovat v lázních obytné domy.⁷⁰ Tím zužitkování strusky pro stavební cíle v Karlově Studánce skončilo. Proč se dělaly pokusy s touto surovinou? Odpověď zní prostě: byla „méně nákladným materiálem“ (Struskový dům stál jen 2 202 zlatých 29 krejcarů), vedlejším produktem hutí, ze kterého šlo cihly vyrábět denně, lacině a bez útrat za dopravu. Těmto cihlám chyběla pevnost, čemuž měly odpomoci výztužné kostry ve formě hrázdění či z pálených cihel.

Impulsem k nejrozsáhlejší realizaci roku 1863 bylo neštěstí, které se událo v noci ze 17. na 18. ledna a vyžádalo si jednu lidskou oběť. Klenba stáje pro koně v přízemí Hostinského domu se zhroutila a s ní zároveň zeď chodby a dvou pokojů prvního patra. Škody nebylo možné napravit do začátku sezony, v celku zůstala jenom jídelna, malý sál a dvě šenkovní přízemní místnosti. Příčina tragédie spočívala v tom, že Hostinský dům vznikl přestavbou a nástavbou dřívější přízemní stáje pro voly. První patro bylo položeno na nedostatečně odolné klenbě parteru, navíc degradované dlouhodobým vlhkem způsobeným mizerným odvětráním stáje; sesuté zdi nadto stály mimo podpůrný přízemní pilíř, což se odhalilo až teď. Lázeňská správa se alespoň snažila vytěžít z této události co nejvíce ve svůj budoucí prospěch, poněvadž Hostinský dům trpěl provozními potížemi, a to skoro všude – v pokojích, v kuchyni, v jídelně, v místnostech pro personál. Poškozené prostory navrhovala rekonstruovat pro jiné účely, stáje postavit mimo budovu. 24. ledna 1863 Ignác Wiesinger zaslal k připomínkám projekt úpravy bývalé stáje na jídelnu pro „druhou tabuli“ a ke stavbě stáje z lomového zdiva.

Proces výstavby máme náležitě zdokumentovaný. V ohnisku nehody se směly z bezpečnostních důvodů zachovat jediné obvodové zdi. Jejich zajištění, intenzivní vyklízení sutí a třídění použitelného materiálu od odepsaného zabralo mrazivý leden. S vyzdíváním vnitřních příček hodlala lázeňská správa začít v únoru. Tak rychle se to ovšem stihnout nedalo, v tomto měsíci se jen prolamovala okna v bývalé stáji. V únoru a březnu byl uskutečněn nákup a transport stavebních materiálů: cihel z Rýmařova (78 000 kusů) dovezených povozníky z Dolní Moravice, Malé Morávky, Staré Rudné a Vrbna, dále písku z ludvíkovských hutí, kamene z místních lomů a vápna. V březnu zedníci strhávali zbývající vnitřní zdi a pracovali na nových konstrukcích v přízemí. Stavební mistr přikázal budovu vyztuzit. Na konci dubna byly hotové klenební pasy, část spojovací zdi pro první patro, schodištní stupně, během svatodušních svátků schodiště v hrubém stavu a v patře jihozápadní strana s jídelnou – tato a další menší činnosti běžely do června. V červenci se pokládaly podlahy, v srpnu zbýval finální nátěr. Vybavování nábytkem a malířské úpravy byly tématem první poloviny následujícího léta. Vyzdívání stáje se časově krylo s květnem, červnem a červencem, dláždění bylo srpnovou záležitostí roku 1863. Oprava

70 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, zpráva sepsaná lázeňskou správou, podepsán Fl. Riedel, 22. 8. 1864; dopis psaný lázeňské správě v Karlově Studánce 30. 8. 1864, ve Vídni; zpráva o plánovaném domě ze strusky z 3. 10. 1864, podepsán Fl. Riedel; dopis správě v Bruntálu, 20. 10. 1864 ve Vídni. – Již na počátku roku 1864 v novinách byla otištěna zpráva, podle níž velmistr Vilém zamýšlel stavět v Karlově Studánce nové domy. Die Neue Zeit 17/16, 21. leden 1864, s. 3.

Obr. 3: Půdorys Struskového domu v Karlově Studánce. ZAO, fond ŘNR, inv. č. 6299, mezi lety 1869–1874, reprofoto autor.

Hostinského domu za 8 717 zlatých 31 krejcarů představovala nejdražší položku roku, stáj stála bezmála stejně, 8 242 zlatých 65 krejcarů.⁷¹

Podle dochovaných plánů se do Hostinského domu vcházelo ve středu průčelí. Za dveřmi se otevírala velkorysá předsíň sklenutá na mohutný pilíř, která v sobě zahrnovala schodiště do patra. Napravo od ní se nacházely malá a velká kuchyně, dva pokoje, nalevo jídelní sál prosvětlený z delší strany čtyřmi okny, chodba a z ní přístupné tři menší pokoje a toalety. V patře byl vpravo velký sál či také taneční lokál, osm různě dimenzovaných pokojů a toalety.⁷²

Z Hostinského domu se patrně stal pro Řád německých rytířů precedent, leitmotivem stavitelství šedesátých a počátku sedmdesátých let 19. století v Karlově Studánce totiž byly rekonstrukce. Gruntovní opravy Knížecího, Pruského, Věžového a Panského domu byly sice málo viditelné, nicméně peněz pohltily tolik, že směly být považovány za novostavby.⁷³

U Knížecího domu, prvního z objektů, které vyžadovaly urgentní sanační zásah,⁷⁴ byla rekonstrukce zahájena na poslední chvíli na podzim 1863. Dům se měl podle předběžného průzkumu zajistit u základů, aby dále neklesal – u vnějších zdí kamennými kvádry, u vnitřních cihlami. V průběhu prací se zjistilo, že obavy byly oprávněné. Zdi chodeb v přízemí se ukázaly „zuhelnatělé, shnilé a zpuchřelé, takže muselo nevyhnutelně přijít zřetelné sesednutí budovy“. Téměř

71 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203 a 204, inv. č. 1987, sign. 21, zpráva Floriana Riedela z 18. 1. 1863 a z 22. 1. 1863; zpráva stavebního mistra Ignáce Wiesingera, 24. 1. 1863; dopis adresovaný správě v Bruntálu, 30. 1. 1863; měsíční hlášení za leden 1863, 31. 1. 1863; dopis adresovaný správě v Bruntálu, 14. 2. 1863, který se vyjadřoval kriticky k plánované velké jídelně v patře, vyžadoval nutně adaptaci kuchyně v přízemí a navrhoval pro služebnictvo zařídit podkrovní komůrky, aby se do budovy vešlo více hostů; měsíční hlášení za únor 1863, 28. 2. 1863; měsíční hlášení za březen 1863, 31. 3. 1863; měsíční hlášení za duben 1863, 4. 5. 1863; měsíční hlášení za květen 1863, 3. 6. 1863; měsíční hlášení za červen 1863, 30. 6. 1863; měsíční hlášení za srpen 1863, 31. 8. 1863; měsíční hlášení za leden 1864, 31. 1. 1864; měsíční hlášení za listopad 1864, 30. 11. 1864.

72 Podobné údaje jako z plánu lze čerpat i z inventáře, podle něhož Hostinský dům disponoval v přízemí pěti místnostmi, jídelnou pro „druhou tabuli“, kuchyní, kvelbem pod schody, v patře jídelním sálem a sedmi pokoji. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880. – Dochoval se i plán zamýšlených úprav od I. Wiesingera z 30. 1. 1863, ZA v Opavě, fond ŘNR, inv. č. 6304.

73 Josef SIEGEL, *Karlsbrunn in Österr.-Schlesien. Seine Mineralquellen und andere Heilpotenzen. In geschichtlicher, topographischer, physikalisch-chemischer und medicinisch-therapeutischer Beziehung*, Troppau 1877, s. 6.

74 Již roku 1859 se u Knížecího domu musel kvůli zchátralosti vyměnit balkon. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za květen 1858, 31. 5. 1858; měsíční hlášení za květen 1859, 31. 5. 1859.

všechny záchranné práce se stihly do Vánoc.⁷⁵ Renovace se znovu rozběhla v březnu roku 1864, jelikož se vyjevilo, že ve dvou třetinách budovy dožívaly omítky, jež u jídelny hrozily zřícením. V květnu špatné počasí brzdilo vysychání čerstvých omítek, zejména v jídelně a třech přiléhajících místnostech. Lázeňská správa ukliďovala, že i když se obnova neuzavře do poloviny června, komnaty pro jeho výsost budou až na drobnosti přichystané.⁷⁶ Počet místností se nezměnil.⁷⁷

Pruský dům byl rovněž zralý na demolici, v červnu 1865 se lázeňská správa zaměřila na jeho sanování, obdobné tomu, jaké proběhlo u Knížecího domu. Zaměření zhotovil dle nařízení stavebního správce tesařský mistr Brückner z Vrbna, samotná akce se řídila Wiesingerovými pokyny. Od září panoval na stavbě čilý shon, na konci října byly zajištěny vnější zdi, v listopadu pokračovali řemeslníci v interiéru.⁷⁸ V březnu 1866 odstranili závadnou omítku, orákosovali zdi a stropy a provedli první nához uvnitř budovy. V dubnu renovaci ukončili, když položili podlahy, vestavěli schodiště a instalovali obložení dveří. S nákladem 2 429 zlatých 33 krejcarů se Pruský dům stal nejdražším počinem sezony.⁷⁹ Z čelního průčelí byl odejmut klasicistní sloupový portikus se štítem, zhlaví trámů byla zakryta lizénami. Nabídka ubytování nijak nevzrostla.⁸⁰

Na přelomu let 1868–1869 se pozornost v Karlově Studánce upnula na důkladnou rekonstrukci Věžového domu. Na podzim zedníci zabezpečili základy budovy, orákosovali horní patro a vystavěli čtyři komíny, tesaři dělali na příčkách a stropech. V dubnu a květnu 1869 se omítalo, do června splnili podstatnou část svých povinností truhláři v čele s truhlářským mistrem Ertelem; pracovali na podlahách, rámech oken a dveří. V červenci Ertel osadil zábradlí u schodiště a dvoje vstupní dveře, nedodělavky dokončoval ještě v roce 1870. Přestavba přišla na 4 110 zlatých 31 krejcarů.⁸¹ Nabídka pokojů zůstala totožná.⁸²

V srpnu 1870 se lázeňská správa až s jakousi imperativní dikcí vyslovila požadavek na komplexní opravu dalšího z oblíbených ubytovacích zařízení, Panského domu. V příštím roce jej

75 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za listopad 1863, 30. 11. 1863; měsíční hlášení za prosinec 1863, 31. 12. 1863.

76 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za březen 1864, 31. 3. 1864; měsíční hlášení za květen 1864, 31. 5. 1864.

77 Podle inventáře z konce sedmdesátých let 19. století bylo v přízemí 14 místností, jedna kuchyně, toaletní místnost a čtyři obchůdky, v patře 15 místností, jídelna a místnost s toaletami. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880.

78 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červen 1865, nedat.; dopis určený správě statků v Bruntálu, 15. 7. 1865, ve Vídni; měsíční hlášení za září 1865, nedat.; zpráva stavebního správce Wiesingera týkající se prací na Pruském domě, 1. 11. 1865; vyúčtování a plán Ignáce Wiesingera z 30. 10. 1865; měsíční hlášení za říjen 1865, nedat.; měsíční hlášení za listopad 1865, nedat.

79 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za březen 1866, nedat.; měsíční hlášení za duben 1866, nedat.; měsíční hlášení za leden 1867, nedat.

80 Podle inventáře z konce sedmdesátých let 19. století bylo v přízemí 11 místností, v prvním patře 14 místností. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880.

81 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za prosinec 1868, nedat.; měsíční hlášení za duben 1869, 30. 4. 1869; měsíční hlášení za červen 1869, 1. 7. 1869; měsíční hlášení za listopad 1869, 30. 11. 1869; měsíční hlášení za únor 1870, 1. 3. 1870; měsíční hlášení za březen 1870, 31. 3. 1870.

82 Podle inventáře z konce sedmdesátých let 19. století bylo v přízemí 12 místností s kuchyní, v prvním patře 13 místností a toaleta. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880.

bude pronajímat jediné za předpokladu generální rekonstrukce, jež musí započít neprodleně.⁸³ V tento moment se oznámení minulo účinkem. Když na jaře 1871 přišla na přetřes otázka růstu nájmu v jednotlivých objektech, bylo tak činěno „*vyjma Panského domu, který je ještě velmi zchátralý, a Stájového domu, kde se hosté neradi ubytovávají kvůli zápachu z koní*“.⁸⁴ Rekonstrukce začala v září 1871. Kromě zedníků vedených Spenkuchem a truhlářů přiložili ruku k dílu nádeníci najatí na pomoc. Okamžitě vyšlo najevo, že se Panský dům nalézal v daleko horším stavu než Věžový dům: záklopové stropy byly prohnílé, základové zdi „*bez jakékoliv pevnosti*“ dosluhovaly a potřebovaly znovu vyzdít, spoustu příček postavených „*zcela mimo úhly*“ měly nahradit cihlové. Lopotu utnul závěrem října silný mráz a krátké dny, jen několik truhlářů se přes zimu činilo na podlahách, dveřích a oknech. Osm zedníků s polírem se ke svým úkolům vrátilo 7. března 1872. Záhy se k nim přidali tesaři, kteří byli zaměstnáni hlavně na adaptaci podkroví sloužícího jako sklad matrací a postelí. Pokrývání střechy bridlicí proběhlo v květnu. Tehdy víceméně akce skončila.⁸⁵ Pokoje navíc nepřibýly.⁸⁶

Pomineme-li architekturu určenou k bydlení, spadají do šedesátých let 19. století spíše drobné úpravy a realizace, týkající se hospodářského a společenského zázemí lázní. V letech 1862–1863 Ignác Wiesinger po konzultacích s hospodářským inspektorem Riedelem a s lesmistrem Pfeiferem prováděl novou Ovčárnu pod Petrovými kameny, jež spadala pod lázeňskou správu. Kamennou konstrukci kryla šindelová střecha, uvnitř byl šenk, obytná místnost, kuchyně, spíže a sklep.⁸⁷ Ke stavebním podnikům před sezonou 1863 patřilo rovněž dokončení domu pro zaměstnance lázní, kteří nadále neměli okupovat místnosti režijních domů, a stavba letních stájí.⁸⁸ V letech 1865–1866 byly sloučeny čtyři menší sousedící pokoje Sloupového

83 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za srpen 1870, nedat.

84 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za duben 1871, nedat.

85 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za srpen 1871, nedat.; měsíční hlášení za září 1871, nedat.; měsíční hlášení za říjen 1871, nedat.; měsíční hlášení za prosinec 1871, nedat.; měsíční hlášení za leden 1872, nedat.; měsíční hlášení za únor 1872, nedat.; měsíční hlášení za březen 1872, nedat.; měsíční hlášení za duben 1872, nedat.; měsíční hlášení za květen 1872, nedat.

86 Podle inventáře z konce sedmdesátých let 19. století bylo v přízemí 11 místností k pronájmu, kuchyně, obytná místnost pro hospodyně, toaleta, v prvním patře 15 místností. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880.

87 Kvůli vzdálenosti lokality zde tempo více vázlo. V srpnu 1862 byla hotova půlka základu, v září jeho zbytek a zdi-la se hlavní zeď. V říjnu, přestože počasí příliš neukázalo svou laskavou tvář, tesaři při „*životu nebezpečných pracích*“ vykonali svůj díl povinností a navázali krov. Stavba byla ke zdárnému konci dotažena v létě 1863, její cena: 4680 zlatých 50 krejcarů. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, zpráva stavebního mistra Ignáce Wiesingera ze 4. 8. 1862; měsíční hlášení za srpen 1862, 4. 9. 1862; měsíční hlášení za září 1862, 2. 10. 1862; měsíční hlášení za říjen 1862, 31. 10. 1862; měsíční hlášení za červen 1863, 30. 6. 1863; měsíční hlášení za srpen 1863, 31. 8. 1863. – ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 735, inv. č. 2644, Inventarium der Brunnenverwaltung zu Carlsbrunn, mezi lety 1877–1880. – V roce 1889 byly přistavěny další místnosti pro ubytování turistů. Viz *Vom Bade Carlsbrunn*, Mährisches Tagblatt 10/79, 5. duben 1889, s. 5. – V červnu 1898 zde probíhaly adaptační a renovační práce. V roce 1907 provedli tesařský mistr Nitsch a stavební mistr Ulrich přístavbu k Ovčárně. V červnu se položilo základové zdivo, v červenci začaly vlastní práce. Přes veškeré nátlaky se přestavbu nepodařilo dokončit v srpnovém termínu, ale až v říjnu. Přístavba sestávala z kamenné vyzdívky až do výšky podlahy, na to byly položeny traversy a zaklenuto. Vlastní dřevěná stavba (hostinská jízdna) o rozměrech 7,70 x 5,70 metru, střecha pokrytá šindelem. ZA v Opavě, ŘNR, kart. 358 a 359, inv. č. 2138, sig. VIII/1, měsíční zpráva za červen 1898, 30. 6. 1898; měsíční zpráva za červen 1907, nedat.; měsíční zpráva za červenec 1907, nedat.; měsíční zpráva za srpen 1907, nedat.; měsíční zpráva za září 1907, nedat.; měsíční zpráva za květen 1908, nedat. – Ovčárna v roce 1910 vyhořela. Viz Jan URBAN, *Karlova Studánka. Lázně pod Pradědem*, Praha 1954, s. 16.

88 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 203, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za březen 1863, 31. 3. 1863; měsíční hlášení za duben 1863, 4. 5. 1863.

domu v jednu velkou konverzační místnost a čítárnu opatřenou fortepianem,⁸⁹ v roce 1867 byla dokončena nová pila,⁹⁰ v roce 1868 opravena režijní stáj.⁹¹

Housing Development of Karlova Studánka in the Second Half of the 19th and at the Beginning of the 20th Century. Part I.

Summary

The topic of the study is the architectural and urban development of the Karlova Studánka spa in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century. The author builds on the previous research conducted by Pavel Zatloukal, which he expands with new facts based on an intensive study of archival sources. Attention is focused not only on the art-historical analysis of the individual buildings and on the characteristics of their architects, but also on other circumstances that influenced and accompanied the origin of the buildings and the territorial development of Karlova Studánka. These include the activities of various administration bodies of the Teutonic Knights, the involvement of spa doctors, as well as, for example, the climatic conditions and attendance. The study is published as a serial comprising three parts. In the first part, the author deals with the situation in Karlova Studánka in the period from 1850s to 1880s. It turns out that the spa developed very little in these three decades. The funds were invested largely in regular and extraordinary renovations of the buildings. Therefore, there was no money left to build new houses, although the guests complained about the lack of facilities for accommodation.

Kateřina Kolářová

ČESKOSLOVENSKO-JIHOSLOVANSKÁ LIGA V MORAVSKÉ OSTRAVĚ¹

Abstract

In the article, the author tries to outline the Czechoslovak-Yugoslav interwar relations in Moravian Ostrava maintained by the local department of the Czechoslovak-South Slavic League. It pays attention to federal life in Moravian Ostrava in general and describes the situation regarding the establishment, organization and operation of the local department, including all its activities, such as organizing language courses, lectures or cultural events intended for the general public. She tries (for example with regard to the cooperation with other associations that operated in Moravian Ostrava) to point out the scope of work, thanks to which a more lasting benefit for the Czechoslovak-South Slavic, or Yugoslav, reciprocity and she also indicates the limits of this activity.

Keywords: Czechoslovak-South Slavic League, Moravian Ostrava, Czechoslovak-Yugoslav relations, interwar period, culture, education

Úvod

Období meziválečné bylo jedním z těch významnějších v rámci československo-jugoslávských vztahů. Tyto vzájemné styky navazovaly na tradice z 19. století, kdy se v českém prostředí začal vytvářet díky řadě osobností romantický a do určité míry idealizovaný obraz jižních Slovanů.² K zintenzivnění vztahů pak docházelo na počátku 20. století. V té době si můžeme všimnout například vkládání českého finančního kapitálu na Balkán,³ rozvoje ideje Sokola mezi jihoslovanskými národy nebo skupin jihoslovanských studentů, které do českých zemí přicházely na studia.⁴

Tyto vztahy pak byly umocněny také v době balkánských válek,⁵ během první světové války, a i po ní, a to především v souvislosti s osobností Tomáše Garrigua Masaryka.⁶ Spolupráce čes-

1 Tato studie vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu Slavistická badatelská dílna číslo MU-NI/A/0900/2019 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytl MŠMT v roce 2020.

2 Více např. Ladislav HLADKÝ a kol., *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, Praha 2010; Václav ŽÁČEK (ed.), *Češi a Jihoslované v minulosti do roku 1918. Od nejstarších dob do roku 1918*, Praha 1975; Jozef HROZIENČIK (ed.), *Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslávských vztahov*, Bratislava 1968.

3 Více Ctibor NEČAS, *Podnikání českých bank v cizině 1898–1918. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*, Brno 1993; TÝŽ, *Organizační síť a obchodní činnost českých bank v jihovýchodní Evropě (ve čtvrtstoletí před rokem 1918)*, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity – řada historická C 46, 1999, s. 97–112.

4 Více např. Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ, *Jihoslovanskí studenti na české a německé filozofické fakultě v Praze 1882–1902*, Slovanský přehled 86, 2000, s. 63–78.

5 Více Růžena HAVRÁNKOVÁ, *Padesáté výročí balkánských válek. Všestranné sympatie našeho lidu*, Slovanský přehled 48, 1962, s. 211–213; Ctibor NEČAS, *Odezva první balkánské války mezi českou veřejností a na Moravě a ve Slezsku*, in: Studia balcanica bohemo-slovaca VI. Příspěvky přednesené na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25. – 27. dubna 2005, Brno 2006, s. 267–275; Jaroslav PÁNEK, *K ohlasu balkánských válek 1912–1913 na českém venkově*, in: Ivan Dorovský (ed.), *Studia balkanica bohemoslovaca II. Příspěvky přednesené na II. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně 18. – 19. května 1974*, Brno 1975, s. 251–258; Milada PAULOVÁ, *Balkánské války 1912–1913 a český lid*, Praha 1963; Dana ŠLAISOVÁ, *Ohlas první balkánské války v českém prostředí*, Slovanské historické studie 1, 1955, s. 227–263.

6 Více např. Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, Praha 1968; TÁŽ, *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovánů za světové války 1914–1918*, I. díl., Praha 1937; Oton BERKOPEK, *T. G. Masaryk a Jihoslované. Bibliografie do konce roku 1937. Knihy a časopisy*, Praha 1938; Tereza GANZAARAS, *Masarykův postoj k chorvatské a jihoslovanské otázce od konce 19. století do roku 1918*, in:

89 K adaptaci ve Sloupovém domě se přistoupilo pro nedostatek shromažďovacích prostor – lázeňský salon byl tmavý a své uplatnění našel jen při ranním korzu, nikoliv však při všestranné zábavě za špatného počasí; ve Sloupovém domě zase byl zároveň biliár a čítárna v jedné jediné místnosti, k tomu se hrálo na klavír. Zednické práce proběhly v září a říjnu 1875, podlahy se zadaly Brücknerovi. Hotovo bylo před otevřením v sezoně 1876. ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za srpen 1865, nedat.; měsíční hlášení za září 1865, nedat.; měsíční hlášení za říjen 1865, nedat.; měsíční hlášení za duben 1866, nedat.

90 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za červenec 1867, nedat.; měsíční hlášení za říjen 1867, nedat.

91 ZA v Opavě, fond ŘNR, kart. 204, inv. č. 1987, sign. 21, měsíční hlášení za říjen 1867, nedat.; měsíční hlášení za únor 1868, nedat.; měsíční hlášení za červen 1868, 26. 6. 1868.

kého (československého) a jihoslovanského odboje, spolu s popularitou Jihoslovanů v českém a Čechů v jihoslovanském prostředí, byla navíc v souladu s představou západních spojenců, především Francie, o uspořádání střední a jihovýchodní Evropy po rozpadu rakousko-uherské monarchie a předznamenala úzké spojení nového Československa a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (od roku 1929 Jugoslávie) v meziválečném období.⁷

Význam československo-jugoslávských meziválečných vztahů, o kterých ale rozhodně nemůžeme říci, že by byly ideální, tkví právě v upevňování vzájemných politických, hospodářských a kulturních styků. Prvních dvou rovin mělo být docíleno prostřednictvím tzv. Malé dohody – rodící se aliance mezi Československem a Královstvím SHS byla formálně potvrzena spojeneckou smlouvou uzavřenou 14. srpna 1920. Tato smlouva se stala základem vznikajícího spojeneckého československo-jugoslávsko-rumunského svazku.⁸ Upevňováním svého mezinárodního postavení a vzájemných politických a hospodářských vztahů se tak státy snažily čelit hrozícímu maďarskému revanšismu a iredentě a také bolševické revoluci v Maďarsku.⁹ Vrcholem efektivity rodícího se československo-jugoslávského spojení se stal razantní krok proti snaze excisáře Karla získat znovu uherský trůn (na jaře a na podzim 1921) a bylo tak přirozené, že zájem Československa se stále více obracel k přátelským slovanským národům na Balkáně.¹⁰

Pokud jde o tu kulturní rovinu, v meziválečném období nezískaly kulturní styky mezi Československem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (od roku 1929 Království Jugoslávie) adekvátní oficiální podporu od svých států, která by odpovídala intenzitě předchozích tradic a aktuálním zájmům a potřebám, a tak těžiště rozvoje těchto styků i v nových historických podmínkách po první světové válce leželo dál v oblasti neoficiální. V této neoficiální rovině pak vyniká činnost spolku Československo-jihoslovanské ligy.¹¹

Československo-jihoslovanská liga se snažila o posilování československo-jugoslávské vzájemnosti a podporu vzájemných styků. V praktické rovině se tyto úkoly a cíle naplňovaly prostřednictvím organizování činnosti osvětové (například pořádáním jazykových kurzů, vzájemnou výměnou studentů, přednáškovou činností, zakládáním knihoven), kulturní

Jaroslav Opat (ed.), První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk, Praha 1995, s. 179–188; Adolf ČERNÝ, *Masaryk a Jihoslované do války světové*, Slovanský přehled 22, 1930, s. 127–140; Ladislav HLADKÝ, *T. G. Masaryk a jihoslovanské národy za první světové války a v době meziválečné*, in: Eva Broklová (ed.), *Sto let Masarykovy otázky. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané v Brně ve dnech 26.–28. září 1995*, Praha 1997, s. 265–271.

7 L. HLADKÝ a kol., *Vztahy Čechů*, s. 168.

8 O Malé dohodě více viz Zdeněk SLÁDEK, *Malá dohoda 1920–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, Praha 2000; TÝŽ, *Hospodářská Malá dohoda a agrární blok zemí střední a jihovýchodní Evropy (1930–1931)*, Slovanský přehled 65, 1979, s. 219–232; Andrzej ESSEN, *Malá dohoda jako nástroj československé zahraniční politiky*, in: Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna (edd.), *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. II. Díl. Sborník mezinárodní vědecké konference*, Praha 1999, s. 562–565; Drahomír JANČÍK, *Německo a Malá dohoda: Hospodářské pronikání Německa do Jugoslávie a Rumunska v první polovině 30. let*, Praha 1990.

9 Jan MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, Daruvar 1994, s. 163.

10 L. HLADKÝ a kol., *Vztahy Čechů*, s. 169.

11 Více o ní: Arnošt SKOUPÝ, *Československo-jihoslovanská liga a její význam v kulturních stycích s Jugoslávií 1918–1938*, Kandidátská disertace, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta, Brno 1984; TÝŽ, *K československo-jugoslávským kulturním stykům v letech 1918–1930*, in: Acta Universitatis Palackianae Olomouc (dále Acta UP Olomouc), *Historica* 21, Praha – Olomouc 1981, s. 45–57; TÝŽ, *Jednání o československo-jugoslávské kulturní spolupráci v období 1918–1938*, in: Acta UP Olomouc, *Historica* 23, Praha – Olomouc 1986, s. 55–65; nověji: Kateřina KOLÁŘOVÁ, *Kapitoly z dějin Československo-jihoslovanské ligy*, diplomová práce, Masarykova univerzita, Ústav slavistiky, Brno 2014.

(pořádáním nejrůznějších akcí – výstav, společenských večírků, promítání filmů, exkurzí apod.), činností překladatelskou či podporou rozvoje turismu, především na Jadran. Jednou z významných aktivit spolku bylo vydávání časopisů – ve dvacátých letech stejnojmenné Československo-jihoslovanské ligy, ve třicátých letech přejmenované na Československo-jihoslovanskou revui.¹² Obě periodika sledovala činnost ligy, která se orientovala (nejen) na vzájemné návštěvy, na vysílání studentů o prázdninách do Československa, ale připravovala i uvítání hostů, oslavovala účastníky společného boje za první světové války, podporovala stavbu pomníků, rozvíjela spolupráci v oblasti školství, kultury, umění a turistiky. Časopisy také pečlivě informovaly o činnosti ligy, jejích odborů a činnosti sesterských organizací, jelikož i v Jugoslávii vznikaly analogické Jihoslovansko-československé ligy – od roku 1921 nejdříve ve slovinském prostředí, o rok později v Bělehradě. Tyto jednotlivé ligy se pak roku 1925 spojily do Svazu Jihoslovansko-československých lig.¹³

Obecně můžeme říci, že lidé, kteří byli v Československo-jihoslovanské lize aktivní, k tomu měli různé pohnutky – motivací mohla být afinita k národní tradici, sympatie k některému jihoslovanskému národu, ale i osobní pohnutky jako rodinné vztahy, válečné vzpomínky či jiný osobní zájem. Důležitý byl také zájem o Jadran a vidina usnadnění cestování k moři. Pro organizaci a chod těchto spolků hrála klíčovou úlohu angažovanost, aktivita několika desítek nadšenců, jednotlivých osob, které dokázaly přitáhnout pozornost svého okolí, v drtivé většině vzdělané obyvatele měst. Členství v těchto spolcích bylo vysloveně záležitostí městské střední vrstvy. Československo-jihoslovanská liga se se svými odbory¹⁴ těšila oficiální podpoře státu, především ministerstev zahraničí a školství. Měla tak blízko k organizaci oficiální a jako taková byla nositelem a spoluvůrcem oficiálního obrazu Jihoslovanů a Jugoslávie. Byla zaměřena na propagaci kontaktů mezi státními národy a jejich státy. Cílem tohoto příspěvku je nastínit vznik, vývoj, fungování a aktivity odboru tohoto celostátního vzájemnostního spolku v Moravské Ostravě v meziválečné době.

Spolkový a kulturní život v Moravské Ostravě

Po dlouhá desetiletí patří Ostravsko k centřům domácího bádání v oblasti hospodářských dějin (dějin industrializace a průmyslové revoluce, dějin průmyslových oblastí a závodů, dějin podnikatelstva apod.), sociálních dějin (průmyslového dělnictva, dělnických kolonií) nebo historické demografie (populačního vývoje průmyslových oblastí, měst a dělnictva). Na peri-

12 Více Kateřina KOLÁŘOVÁ, *Československo-jihoslovanská revue: bibliografie a komentovaná analýza*, Baka-lářská práce, Masarykova univerzita, Ústav slavistiky, Brno 2011, TÁŽ: *Časopisy Československo-jihoslovanské ligy: sonda do pramenů k dějinám meziválečných československo-jugoslávských styků*, *Porta Balkanica* 7/1, 2015, s. 47–62.

13 Více Arnošt SKOUPÝ, *K vývoji Svazu jihoslovansko-československých lig v letech 1925–1938*, in: Acta UP Olomouc, *Historica* 24, Praha – Olomouc 1988, s. 95–104; TÝŽ: *Vznik Svazu jihoslovansko-československých lig v předválečné Jugoslávii*, in: Ivan Dorovský (ed.), *Studia Balkanica Bohemoslovaca III. Příspěvky přednesené na III. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 9. a 10. června 1986*, Brno 1987, s. 167–173; Kateřina KOLÁŘOVÁ, *Z činnosti Jihoslovansko-československé ligy v Záhřebu do roku 1937*, in: Eliška Gunišová – Josef Šaur, *Mladá slavistika II. Vnější a vnitřní vazby a souvislosti ve slovanských literaturách, jazycích a kulturách*, Brno 2017, s. 81–93.

14 O organizaci a činnosti některých odborů (konkrétně v Brně, Přerově, Olomouci, Uherské Hradišti a také Moravské Ostravě) např. Kateřina KOLÁŘOVÁ, *Působení Československo-jihoslovanské ligy na Moravě v meziválečném období*, rigorózní práce, Masarykova univerzita, Ústav slavistiky, Brno 2019; TÁŽ: *Československo-jugoslávské vztahy v meziválečném Brně*, *Kultúrne dějiny* 7/2, s. 217–256; TÁŽ: *Odbor Československo-jihoslovanské ligy v meziválečném Přerově*, in: Václav Štěpánek – Ladislav Hladký, *Od Moravy k Moravě III. Z historie česko-srb-ských vztahů*, Brno 2017, s. 309–322.

ferii vědeckých zájmů však poněkud stojí význam průmyslového Ostravska v rámci sociálních nebo kulturních dějin, i když i tyto dějiny nejsou zanedbatelné.¹⁵ Centrem této průmyslové oblasti byla a je Moravská Ostrava. Důležitým mezníkem v jejím rozvoji byl nález černého uhlí v sousední Polské Ostravě, prvními vlašťovkami budoucího rozvoje pak počátky dolů na samotném území Moravské Ostravy – konkrétně v roce 1840 se začalo s hloubením Dolu Šalamoun, v roce 1842 začala být hloubena jáma Karolina,¹⁶ následoval důl Antonín a Jindřich. V souvislosti s dolováním a následně kumulujícím průmyslem se výrazně měnila od třicátých let 19. století tvář Moravské Ostravy – během následujících desetiletí město prodělalo prudký populační vývoj, vlivem překotné industrializace se měnila sociální a třídní struktura. Rozvoj průmyslu a s ním příliv finančního kapitálu umožnil v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století přestavbu celé Moravské Ostravy.¹⁷

Aktivní spolkový život hrál důležitou roli při formování moderní občanské společnosti. Nejinak tomu bylo pochopitelně i v Moravské Ostravě, i když zde můžeme o spolkovém životě hovořit teprve od druhé poloviny 19. století,¹⁸ protože ten byl ještě na počátku třetí třetiny 19. století zejména mezi českým a polským etnikem v ostravské průmyslové oblasti záležitostí téměř neznámou. Společnost této oblasti, která se zformovala v procesu průmyslové revoluce, se vypořádávala s řadou těžkostí – například absencí středního a vyššího školství, neexistencí profesionálních kulturních a osvětových institucí, knihoven, nízkou úrovní spolkového života, slabostí a nevyhraněností národních hnutí a nízkou gramotností.¹⁹

První zárodky spolkových aktivit se ve městě objevují teprve od čtyřicátých let 19. století. V roce 1841 vznikl Střelecký spolek – nejstarší spolková organizace v Moravské Ostravě. Spolkový život se zde ale dále rozvíjel velmi pomalu – v závislosti na hospodářském rozvoji města. V roce 1867, tedy v roce, kdy byl vydán spolkový zákon, zde bylo jen 5 spolků, tj. na jeden spolek tehdy připadalo až 2 000 obyvatel. Postupem doby, jak začaly vznikat další spolky, Moravskou Ostravu, jakožto průmyslové město, odlišovaly od ostatních měst typy spolků, které se orientovaly profesně. Nárůst spolků byl spojen s příchodem vzdělanostních vrstev do města, především technické inteligence se vžitou tradicí angažování se ve spolcích. Největší množství spolků vzniklo v Moravské Ostravě mezi lety 1900 až 1910. Tento nárůst souvisel se začleňováním dělnictva do politické, hospodářské a kulturní sféry.²⁰ Důsledkem toho se ve městě konstitovalo velké množství zaměstnaneckých, čtenářských, vzdělávacích, pěveckých a dobročinných spolků. Celkově do roku 1910 vzniklo v Moravské Ostravě 78 německých

15 Kulturnímu životu v meziválečné Ostravě se nejnověji věnuje monografie *Bílá kniha. 17 příběhů z historie ostravské kultury*, Ostrava 2009.

16 Vedle ní byla roku 1853 postavena koksovna.

17 Z této doby také pochází projekt tzv. Velké Ostravy, stotisícové aglomerace coby důležitého správního a průmyslového centra, jež sahal svými kořeny sice právě do počátků 20. století, realizován byl ovšem až s platností od 1. ledna 1924, a to sloučením moravských obcí Moravská Ostrava, Přívoz, Vítkovice, Mariánské Hory, Zábřeh nad Odrou, Nová Ves a Habrůvka se 113 709 obyvateli pod novým názvem města Moravská Ostrava. Martin, JEMELKA, *Ostrava duchovním a náboženským centrem Republiky Československé?*, Studia historica Brunensia 61/2, 2014, Brno, s. 222. Více: Irena KORBELÁROVÁ – Rudolf ŽÁČEK *Velká Ostrava: 75. výročí sloučení ostravských obcí*, Šenov u Ostravy 1999.

18 Toto zpoždění bylo dáno značně provinčním charakterem města až do završení průmyslové revoluce a pak také specifickou sociální skladbou obyvatelstva – významnou složkou obyvatelstva bylo totiž průmyslové dělnictvo.

19 Hana PRYMUSOVÁ, *Emancipační hnutí českých žen na severní Moravě a ve Slezsku od konce 19. do poloviny 20. století*, diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, Brno 2009, s. 14.

20 Více Renata KAFKOVÁ, *Organizace politicky a národnostně umírněných elit průmyslového velkoměsta. (První generace občanských a politických spolků v Moravské Ostravě)*, Časopis Matice moravské 112/2, 2003, s. 411–430.

spolků, 52 českých a jeden spolek polský. V prvním desetiletí 20. století vzniklo dalších 71 německých a 65 českých spolků.²¹

Pokud se přesuneme do meziválečného období, veškerou osvětovou činnost v moravskoostravském okrese řídil Okresní osvětový sbor v Moravské Ostravě. Na podzim 1921 byla založena Kulturní rada pro širší Ostravsko, která se stala jakousi zastřešující organizací a která koordinovala činnost okresních a městských osvětových sborů a dalších osvětových spolků.²² Kulturní rada vydávala v letech 1924–1938 měsíčník *Černá země*. Nezastupitelnou roli v kulturní a osvětové práci však měly samotné spolky. V roce 1930 jich ve Velké Ostravě bylo evidováno 2 379 (v roce 1920 to bylo 698 spolků). Mezi ty specifické patřil Klub přátel moderní kultury a Levá fronta. Velkou roli také hrálo Národní divadlo moravskoslezské,²³ obzvláště po roce 1930, kdy díky režiséru Janu Škodovi²⁴ získala činohra opravdu kvalitní dramaturgii, a také ochotnické divadlo, protože v Moravské Ostravě působilo až 141 ochotnických souborů. Pokud jde o hudební život, významnými činiteli byli Spolek pro komorní hudbu v Moravské Ostravě, orchestry Masarykova ústavu hudby a zpěvu v Moravské Ostravě či činnost Sokolského pěveckého sdružení a pěveckého spolku Lumír.²⁵ Významnou roli v ostravském výtvarném životě hrál Klub přátel výtvarných umění v Moravské Ostravě (založen už 1912), po válce pak fungovala Skupina výtvarných umělců při Kulturní radě pro širší Ostravsko a Spolek Domu umění.²⁶

V meziválečné Ostravě měla svoje místo také řada muzeí, kin, kaváren, knihoven, ostravská rozhlasová stanice, noviny a časopisy (roku 1932 vycházelo v obvodu Policejního ředitelství Moravské Ostravy celkem 117 časopisů a novin),²⁷ tělovýchova a sport a cílil byl také literární život.²⁸ Právě ve dvacátých a třicátých letech 20. století na území města k rozvoji společenského života kromě spolků dopomohly také výstavby řady správních budov, bank a obchodních domů. Rovněž zde začaly dobře fungovat některé již zmíněné kulturní subjekty, jako například Národní divadlo moravskoslezské (1919), Dům umění (otevřen roku 1926) či ostravské studio Českého rozhlasu (od roku 1929). Nejvýznamnější, nejmonumentálnější a také nejdražší stavbou, dokončenou roku 1930, byla budova Nové radnice, největší radnice v republice. Všechny čtyři zmiňované subjekty se ve třicátých letech společně s místním odborem Československo-jihoslovenské ligy, který se zde také podařilo založit, také staraly o rozvoj československo-jugoslávských styků v tomto městě a blízkém okolí.

21 H. PRYMUSOVÁ, *Emancipační hnutí*, s. 15.

22 Ostravsko bylo první v republice, kde se okresní a městské osvětové sbory a jiné významné lidovými instituce sloučily v krajské a župní ústředí. Podle ostravského vzoru se pak pokračovalo na Moravě a ve Slezsku.

23 Více *Almanach Národního divadla moravskoslezského 1919–1999*, Ostrava 1999; Hana ŠÚSTKOVÁ – Šárka GLOMBÍČKOVÁ, *Ostravská divadla aneb Umění Thalie v černém městě*, Ostrava 2009.

24 Jan Škoda (1896–1981) byl český divadelní režisér, dramaturg, herec a v meziválečné době ředitel divadel postupně v divadle v Košicích, Východočeském divadle, v Českých Budějovicích, Národním divadle moravskoslezském, Zemském divadle v Brně.

25 Více např. Jan MAZUREK, *Ostravská hudební kultura od konce 19. století do současnosti*, Ostrava 2010.

26 Blažena PRZYBYLOVÁ, *Ostrava*, Ostrava 2013, s. 440–444.

27 Například *Duch času*, *Dělnický deník*, *Moravskoslezský a Ostravský deník*, *České slovo*, *Ostravský kraj*. Jediným kulturně-osvětovým časopisem byl časopisem *Černá země: časopis lidové výchovný*, později ještě *Kampaň*, a *Poezie*

28 Z výrazných osobností můžeme jmenovat Františka Sokola Tůmu (1855–1925), Vojtěcha Martínka (1887–1960) či Josefa Filgase (1908–1981).

Vznik moravskostravského odboru

Československo-jihoslovanská liga během dvacátých let postupně rozšiřovala síť svých odborů. Než vznikl samotný moravskostravský odbor ligy, uběhlo několik let ve vývoji vzájemných vztahů. Nutno říci, že vedle nepochybných společných zájmů obou států se již ve dvacátých letech začaly objevovat první neshody související nejen s rozdílnou geografickou polohou, hospodářskou strukturou, tradicemi veřejného života, ale už pár let po válce se začala měnit i atmosféra v celé poválečné Evropě – pro Československo se staly prioritou vztahy k stále silnějšímu Německu, které se začínalo pomalu vracet na evropské výsluní, zatímco Království SHS (na základě strachu z Itálie a Bulharska o revizi poválečného uspořádání) těžko zájmu soustředilo na Balkán a Středozeří.²⁹ Problematickou se také stávala dominantní role ministra zahraničí Edvarda Beneše, československé snahy o normalizaci diplomatických vztahů s Ruskem a nesmírnou zátěží byly neřešené vnitřní jihoslovanské, resp. srbsko-chorvatské rozpory. I přes výše zmíněné problémy ve dvacátých letech existovala oboustranná snaha prohlubovat vzájemné vztahy v oblasti hospodářství, obrany, školství, cestovního ruchu nebo kultury,³⁰ a tak ve své činnosti, včetně zakládání nových odborů, pokračovala i Československo-jihoslovanská liga.

Dne 23. dubna 1929 přišel Václavu Papouškovi³¹ a Rudolfu Tlapákovi³² dopis z pražského ústředí Československo-jihoslovanské ligy od Antonína Beringera, ve kterém se uvádělo, že je ústředí známo, že Václav Papoušek má zájem založit v Moravské Ostravě místní odbor ligy a že ještě toho dne má ústřední výbor ligy tento záměr schválit. Takto předčasně jim ale psal proto, že 26. dubna 1929 měl do Prahy přijet umělecký zájezd z Bělehradu, který se plánoval stavět v různých městech Československa a kolem 10. května se dostat až do Polska. Z toho důvodu psal právě jim, jakožto zainteresovaným (Papouškovi jako iniciátorovi založení místního odboru a Tlapákovi jako iniciátorovi kulturního života v Ostravě) a přiložil přílohu, ve které Československo-jihoslovanská liga informovala o organizaci tohoto zájezdu – problém byl v tom, že se na něm podílelo více složek (Československá obec bývalých námořníků re-

29 L. HLADKÝ a kol., *Vztahy Čechů*, s. 169. Více např. Zdeněk SLÁDEK, *Malá dohoda ve stínu Locarna (1925–1929)*, Slovanský přehled 83, 1997, s. 141–152.

30 Roku 1926 vznikla dokonce vojenská konvence a hospodářská a kulturní meziparlamentní komise.

31 Václav Papoušek (1876–1939) byl pedagog a osvětový pracovník, jehož profesní život byl úzce spjat s Ostravou. Po studiích na pražské technice a absolvování praxe v různých továrnách vykonával několik studijních cest (zejména po Německu) a roku 1904 nastoupil učitelskou dráhu na Veřejné obchodní škole ve Vyškově, o rok později v Třebíči. Od roku 1923 působil jako ředitel obchodní akademie v Moravské Ostravě, kde setrval až do odchodu na zasloužený odpočinek v roce 1937. Pod jeho vedením dosáhla škola nevídaného rozkvětu. Svou energii nevěnoval pouze školství, angažoval se také ve veřejném životě, zejména v oblasti lidové osvěty a v Sokole. Působil v Československé společnosti a Sdružení starších členů Sokola Moravská Ostrava, kde byl také členem cvičitelského sboru a mj. předsedal právě moravskostravskému odboru ligy. <http://www.ostrava-online.cz/zpravy/kalendarium-historickych-udalosti-mesta-ostravy-196>. Citováno ke dni 6. 2. 2019.

32 Rudolf Tlapák (1884–1940) byl pedagog, legionář a kulturní a osvětový pracovník. Po vypuknutí první světové války byl povolán do rakousko-uherského vojska a poslán na frontu. V roce 1914 byl zajat a léta strávená v ruských zajateckých táborech zachytil ve svých denících. Roku 1918 vstoupil do československých legií, s nimiž absolvoval cestu Sibiří do Vladivostoku. Po návratu domů v roce 1920 nastoupil na místo profesora na českém státním gymnáziu v Moravské Ostravě, kde působil i před válkou. V této době se ujal budování Lidové univerzity Masarykovy. Od dvacátých let 20. století byl iniciátorem regionální lidovýchovné a kulturní práce. Byl členem Sokola, Ústředního spolku českých profesorů, Matice Ostravské, Československé obce legionářské a jednatelem kulturní rady pro širší Ostravsko. V roce 1938 byl ustanoven osvětovým referentem pro Moravskou Ostravu. Na počátku druhé světové války byl pro své rozsáhlé aktivity a legionářskou minulost zatčen gestapem v rámci akce Albrecht I. Ze sběrného tábora v Moravské Ostravě byl deportován do koncentračního tábora v Oranienburgu u Berlína, kde měl podle úřední zprávy 31. října 1940 spáchat sebevraždu. https://encyklopedie.ostrava.cz/home-mmo/?acc=profil_osobnosti&load=47. Citováno ke dni 26. 3. 2019.

volucionářů,³³ Československá obec sokolská, obě legionářské korporace³⁴ nebo Pěvecká obec československá; právě poslední zmíněná měla na starosti zařídit vystoupení souboru v Moravské Ostravě, ale protože se nezúčastnila posledního jednání, ústředí nebylo k tomuto dni známo, jestli a jakým způsobem započaly přípravy na jejich vystoupení. Proto právě tyto dva pedagogy požádali, aby podnikli přípravy a urgentně informovali o situaci v Moravské Ostravě. V praxi šlo o to, aby bylo zajištěno ubytování a strava pro 18 hudebníků a 4 další lidi jako doprovod. Jak toto událost dopadla, už se z pramenů nedočítáme, avšak tento dopis je první zmínkou o iniciativě založit odbor v Moravské Ostravě.³⁵

Dodejme jednu důležitou skutečnost – tato první zpráva o případném vzniku spolku, který by v Moravské Ostravě rozvíjel československo-jugoslávské vztahy a povědomí o Jugoslávii obecně, přichází o pár měsíců po tom, co se v Království SHS změnila státoprávní poměry – 6. ledna 1929 byla v Království SHS (přejmenovaném na Království Jugoslávie), nastolena diktatura krále Alexandra. A ta vzájemné styky zkomplikovala.³⁶ I přesto ale docházelo k upevňování malodohodového spojení – především kvůli snahám hitlerovského Německa a fašistické Itálie o změny mocenských poměrů v Evropě.

Realizace projektu prohlubování československo-jugoslávských vztahů ale pokračovala, bez ohledu na politický vývoj, dál. Vznik samotného moravskostravského odboru byl však běh na dlouhou trať – přípravná schůze, kterou zorganizoval Václav Papoušek a Josef Nevřala, se konala skoro o rok později, 5. února 1930. Dne 13. února 1930 přišel Václavu Papouškovi dopis z ústředí, že se v Praze z tisku, tedy nepřímou, dozvěděli, že přípravy pro založení odboru v Moravské Ostravě pokročily a prosili, aby přihláška z Moravské Ostravy do celostátního spolku byla z organizačních důvodů provedena do poloviny března. Už v této době můžeme sledovat poměrně špatnou komunikaci mezi ústředím a odborem v Moravské Ostravě, která se bude během let ještě stupňovat.³⁷ Následně Václav Papoušek poslal 1. března 1930 do ústředí

33 Během první světové války prošlo službou v rakousko-uherském válečném námořnictvu kolem 6 000 Čechů, a to převážně v technických profesích. Také převážná část lékařů působící v těchto válečných námořních službách byli české národnosti a nemnozí Češi tam sloužili i ve vysokých funkcích. Po skončení první světové války, konkrétně od roku 1924, se začali sdružovat v „Československé obci bývalých námořníků – revolucionářů“, která se později přejmenovala na „Československou obec bývalých námořníků a účastníků národního odboje na Jadranu.“ Postupem času vznikaly její odbočky i v dalších městech. V Moravské Ostravě odbočka vznikla roku 1936. <http://www.odesa.cz/aktualne/2015/03/12/neco-z-davne-historie-ceskoslovenskych-namorniku>. Citováno ke dni 1. 4. 2019.

34 Již od počátku roku 1920, kdy utichly boje o Těšinsko a jižní Slovensko, se začaly tvořit v jednotlivých krajích legionářské organizace. Legionáři se seskupili do dvou větších celků: Svazu československých legionářů a Družiny československých legionářů. Roku 1921 pak v Praze vznikla jednotná organizace Československá obec legionářská, která pak spolupracovala s řadou dalších spolků, například s Československou obcí sokolskou, československým orlem a československým junákem. Významnou oporou činnosti této obce byl její deník *Národní osvobození*, který pod vedením svého šéfredaktora Lva Sychravy patřil k nejoblíbenějším novinám v meziválečném Československu. <http://www.csol.cz/o-nas/historie-csol>. Citováno ke dni 1. 4. 2019.

35 Archiv města Ostravy (dále AMO), fond Československo-jihoslovanská liga, odbor Moravská Ostrava (dále ČJL MO), kart. 1, inv.č. 1, Listiny, dopis Antonína Beringera Václavu Papouškovi a Rudolfu Tlapákovi ze dne 26. dubna 1930.

36 Československo zpočátku uznávalo potřebu stabilizovat nacionálními spory rozvrácenou zemi, a to i za použití nedemokratických prostředků. Postupem času se toto řešení ukázalo jako špatná volba. Oficiální československá vládní místa prosazovala zdrženlivý postoj k věci, aby nebyly ohroženy vztahy s Bělehradem – i přesto, že byla kritizována místním tiskem, který si všiml brutálních metod pronásledování opozice. L. HLADKÝ a kol., *Vztahy Čechů*, s. 172. Podrobněji např. Jana ŠKERLOVÁ, *Věrnost za věrnost? Československo-jugoslávské politické vztahy v letech 1929–1934. Přání, rozpory, realita*, Praha 2016.

37 Ústředí zároveň v dopise ještě prosilo o to, aby ostravští mezi sebou vybrali jednoho zástupce, který bude členem ústředního výboru v Praze (dle stanov měl mít ústřední výbor kromě předsedy a prvního místopředsedy ještě 36 členů výboru). Tuto funkci po celou dobu existence moravskostravského odboru zastával Václav Papoušek.

ligy dopis, ve kterém informoval, že místní odbor se ustanoví hned, jak jim přijdou z Brna schválené stanovy – ty moravskoostravský odbor Zemského úřadu v Brně zaslal ke schválení o měsíc později, 4. dubna 1930. Stanovy spolku odbor převzal od odboru v Hradci Králové, ovšem nijak se výrazně nelišily obsahem od odborů jiných. Jenže na jejich schválení si ostravští museli počkat, a to až do podzimu daného roku.

Mezitím ještě přišel 23. června 1930 moravskoostravskému odboru telegram, ve kterém ho pražské ústředí informovalo o tom, že 3. července 1930 přijede do Ostravy výprava montážního oddělení technické fakulty z Lublaně (konkrétně dva profesori a 14 studentů), která pak pokračuje do Vídně. Ústředí prosil odbor, aby pro ně zajistil levné ubytování a jídlo (aby měli ostravští představu, pro srovnání ústředí ligy uvedlo, že u nich bydlí za pět korun) a zajistil exkurzi v dolech a železárně, protože studenti chtějí údajně poznat postup prací a vše, co souvisí s jejich oborem. Jak se situace vyvinula a zda už byli ostravští schopni spolupracovat, ovšem z pramenů není zřejmé.

Ustavující valná hromada byla tedy svolána až na podzim, 20. října 1930. V pozvánce na ni je Československo-jihoslovanská liga a její cíle a úkoly popsána následovně: „*Liga seznamuje organicky československý lid s jihoslovanskými otázkami kulturními, sociálními a hospodářskými. Stejně pracuje v jihoslovanské veřejnosti. Liga organizuje spolupráci obou národů po všech stránkách národního a státního života. Spolupracovati s Ligou znamená zúčastniti se na demokratické zahraniční politice, zabezpečovati základy mezinárodního postavení státu a pracovati na konsolidaci tohoto dílu.*“³⁸

Tuto valnou hromadu odboru Československo-jihoslovanské ligy v Moravské Ostravě, konající se v hotelu Imperial, v němž se nacházela spolková místnost odboru, zahájil předseda přípravného výboru Václav Papoušek a do výboru odboru byli zvoleni funkcionáři: za předsedu policejní rada Jaroslav Buchar a členy výboru: první místopředseda Jaroslav Havlíček (vrchní inspektor vítkovických kamenouhelných dolů),³⁹ druhý místopředseda Václav Papoušek (ředitel obchodní akademie), jednatelé Josef Nevřala a Blahoslav Král (odborný učitel), pokladník Jaroslav Křížek (účetní československých továren na dusíkaté látky), knihovník a archivář Václav Lýsek, tiskový referent František Falta (vrchní měřící komisař), pořadatel Růžena Fidrhelová, další členové: Václav Fidrhel, Jaroslav Jakubička, Josefina Spitzerová a jako revizoři účtů J. Duras (vrchní účetní moravsko-slezských elektráren) a V. Blažek (ředitel filiálky Legiobanky). Jako hlavní úkoly odboru byly deklarovány společenské a propagační aktivity, pravidelné schůzky, přednášky o poměrech v Jugoslávii, spolupráce s význačnými kulturními a národními korporacemi atd. Zazněla také poznámka o tom, že je nutné zahájit jednání s ředitelstvem Národního divadla moravskoslezského o zařazení jihoslovanské hry na oslavu svátku sjednocení do repertoáru divadla.⁴⁰ Během schůze byla také dohodnuta frekvence setkávání, spolupráce s olomouckým odborem a přednášky Bohuše Vybírala v Moravské Ostravě, byla

38 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Spisy, prezenční listiny výborových schůzí a valných hromad v letech 1931–1937; kart. 2, Odbor v Moravské Ostravě, pozvánka na ustavující valnou hromadu.

39 Jaroslav Havlíček (1879–?) se narodil v Garešnici, v dnešním Chorvatsku. V letech 1919–1921 působil na technické fakultě univerzity v Záhřebu, kde byl řádným profesorem pro strojnictví a ve třicátých letech byl mj. místopředsedou vítkovických kamenouhelných dolů a po odchodu Václava Papouška do Prahy (1938) také novým předsedou moravskoostravského odboru. *Jaroslav Havlíček se dožil 1. října šedesáti let, Česko-jihoslovanská revue* 9, 1939, s. 136.

40 AMO, fond ČJL MO, kart.1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zápis o ustavující valné hromadě odboru Československo-jihoslovanské ligy v Moravské Ostravě, konané dne 20. října 1930 o 20. hod. v hotelu Imperial.

založena členská matrika, domluvena přednáška o vzpouře kotorské, zmíněna nutnost agitace pro dosažení dostatečného počtu posluchačů pro jazykové kurzy aj.⁴¹

Jako reakci na vznik nového odboru Československo-jihoslovanské ligy dostali ostravští hned několik telegramů a dopisů, například od dalších odborů ligy: brněnského, příbramského, pražského, plzeňského, pardubického, česko-budějovického a bratislavského odboru, nebo také dále od polského konzulátu (jmenovitě Karola Ripy),⁴² polského sokolského spolku v Moravské Ostravě, Rusko-české jednoty v Moravské Ostravě,⁴³ která odbor rovnou pozvala na přednášku *O Kavkaze*, kterou jednota spolupřátala s Pohorskou jednotou Radhošť,⁴⁴ Těšínské župy či župy sokolské Jana Čapka v Doubravě.⁴⁵

Na ustavující schůzi se kromě organizačních záležitostí řešila už samotná činnost. Ostravští napsali ústředí dopis, odvolává se na oběžník z 10. září 1930 a prosili o bližší vysvětlení a návod, jak pořádat a zorganizovat jazykové kurzy. Dále do ústředí napsali, že oslavu 1. prosince začal odbor domlouvat se zdejším divadlem a prosí o udání vhodné hry, která by se stihla nastudovat. Místní odbor vybral *Hasanaginicu*,⁴⁶ prosil ale o zaslání textu, příp. jiné návrhy.⁴⁷ Dále ústředí prosil o administrativní výpomoc – aby pokladníkovi odboru Jaroslavu Křížkovi zaslalo předlohu legitimací, přihlášky a propagační materiál. Na závěr dopisu ústředí odbor také zmínil inzerci v Československo-jihoslovanské revue, konkrétně že ostravský průmysl, mající zájem na vývozu do Jugoslávie, má většinou ústřední ředitelství v Praze, a proto by bylo vhodné ohledně propagace oslovit přímo tato ředitelství.⁴⁸

Ústředí ligy se hned od počátku založení moravskoostravského odboru snažilo o jeho rychlé zapojení do aktivit československo-jugoslávského sblížení – teprve týden po oficiálním za-

41 Tamtéž.

42 Karol Ripa (1895–1983) byl doktorem ekonomie, polským konzulárním úředníkem. Studoval ve Lvově, ve Vídni či Poznani. V polské zahraniční službě začal pracovat v roce 1922, kde vystřídal řadu funkcí v řadě měst. Konzulem v Moravské Ostravě byl v letech 1926–1934.

43 Na území meziválečného Československa působilo až 14 ruských (výhradně) kulturních seskupení. Mezi nejvýznamnější patřila právě Česko-ruská Jednota. Jejím cílem bylo seznamovat emigranty se životem Čechů a Slováků a naopak. Jednota mj. založila první ruskou knihovnu u nás. Petra FINDEJSOVÁ, *Spolky a organizace sdružující ruskou menšinu na území České republiky*, Bakalářská práce, Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra slavistiky, Hradec Králové 2016, s. 15.

44 Pohorská jednota Radhošť vznikla jako první český turistický spolek v tehdejších zemích Rakousko-Uherska už v roce 1884. V roce 1937 měla 5 686 členů a 12 odborů. Svým vznikem položila základy organizované české turistiky a podílela se na společenském životě regionu. <http://www.pohorskajednota.cz/pjr.html>. Citováno ke dni 1. 4. 2019.

45 Sokolská župa Beskydská Jana Čapka byla založena v roce 1921. V roce 1925 přijala do svého názvu jméno Jana Čapka – významného sokolského činovníka, který stál u zrodu mnoha sokolských jednot na Těšínsku. Jan Čapek byl spoluzakladatelem dobrovolnického sboru, Československých legií v Itálii v době první světové války. Padl na italské frontě. www.zupabeskydska.eu/o-nas. Citováno ke dni 1. 4. 2019

46 *Hasanaginica* je lidová balada, která je významnou ukázkou sociálních a náboženských poměrů své doby a vztahu obou pohlaví; pojednává o zapuzení věrné manželky agou Hasanem, jejím sňatku s imotským soudcem a náhlé smrti z žalosti nad rozloučením s dětmi. Jejím dějištěm je dalmatsko-hercegovská hranice a účastníky Slované, kteří přešli k muslimské víře. O dramatisaci této balady se pokusilo několik autorů, jedním z nich byl také Milan Ogrizović (1877–1923). Ivan DOROVSKÝ, *Dramatické umění jižních Slovanů. I. část (1918–1941)*, Brno 1995, s. 156.

47 Později ústředí moravskoostravskému odboru *Hasanaginicu* schválilo, ale pokud jde o texty, odvolává se na Národní divadlo v Praze.

48 V dopise se mluvilo o těchto podnikcích: Vítkovické horní a hutní těžišstvo, Báňská a hutní společnost, Severní dráha Ferdinandova, Dango & Dienethal, Mücke & Melder, Minerva továrna na šicí stroje (Opava). AMO, fond ČJL MO, kart.1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

ložení odboru, ho ústředí dopisem z 2. listopadu 1930 informoval o pěveckém spolku Lisinski ze Záhřebu, který měl v plánu uspořádat umělecké turné po Československu. Tento spolek by údajně po Praze, Brně, Bratislavě, eventuálně Plzni a Olomouci také navštívil i Moravskou Ostravu, ale soubor prostřednictvím generálního konzulátu žádal o informace, které mělo zprostředkovat právě ústředí ligy. Soubor chtěl vědět, které sály by v Moravské Ostravě přicházely v úvahu pro jejich koncerty a jaká je jejich kapacita, zajímal se o stravování a ubytování – jaké jsou možnosti, protože samotný spolek je zaplatit prý nemohl, jaké by bylo vhodné datum koncertu, a konečně také žádal o slevu na jízděném. Na tyto otázky moravskoostravský odbor zareagoval dle očekávání – ústředí napsal, že je to naprosto mimo jeho možnosti, protože byl sotva založen a v žádném případě si nemůže dovolit akci takového formátu a rozsahu.⁴⁹

I přesto místní odbor do konce roku dokázal zorganizovat dvě akce – otevřel jazykové kurzy srbochorvatštiny a oslavil svátek 1. prosince. První jazykové kurzy trvaly od 3. prosince 1930 do 31. května 1931 a vyučovány byly v obchodní akademii dvakrát týdně. Vzhledem k velkému počtu zájemců o tento kurz byl odbor nucen rozdělit kurz pro začátečníky na dva (pro studenty a dospělé zvláště) a jeden byl určen pokročilým. Na kurzu bylo přihlášeno 55 posluchačů, z toho 33 studentů s průměrnou návštěvností 75%, resp. 83%.⁵⁰ Učitelem kurzů měl být původně jen Blahoslav Král,⁵¹ ale protože zájemců o kurz bylo hodně, nechal si jen kurzy začátečnické, kurz pokročilých vyučoval jednatel odboru Josef Nevřala, který srbochorvatštinu vystudoval na Vysoké škole obchodní. Účastníci kurzu se učili z *Učebnice jazyka srbo-chorvatšského* (1919) Josefa M. Kadlece, vedle toho bylo učivo doplňováno vhodnými články z obecných a středoškolských čítanek, ke konci kurzu se četly noviny. Tyto první jazykové kurzy stály odbor 4 187 Kč.

První oslava 1. prosince proběhla ve spolkové místnosti odboru během schůze, které se zúčastnilo 70 členů odboru se svými rodinami. Během ní zazněla přednáška o významu tohoto dne, o důležitosti styků s Jihoslovany a přednáška R. Blažka, ředitele místní filiálky Legiobanky o *Vzniku a bojích srbské dobrovolnické divize v Dobružci a účasti Čechoslováků v tomto vojenském útvaru*.⁵² Na programu byl také přednes jihoslovanských písní ostravským pěveckým kvartetem, hymny a recitace.⁵³

Organizační vývoj moravskoostravského odboru

Informace týkající se organizačního rázu jsou v následujících letech jen kusé. Pokud jde o rok 1931, ze zprávy z 29. dubna 1931 o valné hromadě konané 16. března 1931 adresované Policejnímu ředitelství se dovídáme, že předsedou odboru se stal Václav Papoušek, prv-

49 Tamtéž.

50 Pokud jde o konkrétnější informace týkající se posluchačů kurzů, studenti byli z obchodní akademie a učitelského ústavu, složení v kurzu dospělých bylo zhruba následující: jeden advokátní koncipient, jedna profesorka, učitelé, úředníci (státní, bánštní i bankovní) a jeden strojní zámečník.

51 Blahoslav Král byl odborný učitel měšťanské školy v Hrušově; ve spolkových zprávách je o jeho osobě uvedeno, že měl lektorskou zkoušku ze srbochorvatštiny na Karlově univerzitě v Praze (jeho zkoušejícím byl Adolf Černý). Za války pobýval tři roky v Srbsku, kde vyučoval na obecných školách v Bělehradě a Kragujevci. Po převratu vedl s úspěchem již čtyři kurzy srbochorvatštiny, z čehož tři na Masarykově vyšší škole lidové a jeden kurz sokolský před sokolským zájezdem do Bělehradu. Pravidelně navštěvoval Jugoslávii.

52 O přednášejícím bylo v zápisu schůze následující: „...Přednášející vyličil vznik a účast v bojích na rumunské frontě a označil přítomnost Čechoslováků v této formaci jako první kroky ku založení ligy.“ AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

53 Tamtéž.

ním místopředsedou byl okresní hejtman František Studnár⁵⁴ druhým místopředsedou Jaroslav Havlíček. Odbor čítal 97 členů a na schůzi si předsevzal, že se bude snažit založit ostravské odbočky na Těšínsku a Hlučínsku (což se mu, jak později uvidíme, během následujících let částečně podařilo). Odbor se snažil o svoji propagaci všemi možnými způsoby, proto v říjnu 1931 oslovil ředitelství kina Kosmos a prosil o měsíční bezplatné promítání diapozitivů „*Učte se srbskochorvatsky*“, „*Navštěvujte kurzy Československo-jihoslovanské ligy*“, „*Kursovne za 5 měsíců pouze 10Kč*“, „*Informace a přihlášky v kanceláři kina Kosmos*“. Dále také pravidelně posílal zprávy a informace do místního tisku, konkrétně do časopisů *Duch času*, *České slovo*, *Palcát*, *Slezská Ostrava*, *Ostravský kraj* a *Moravskoslezský deník*. Kromě propagační činnosti se moravskoostravský odbor v prvním roce svého trvání staral hlavně o rozšíření znalosti srbochorvatského jazyka a vzhledem k průměrné návštěvnosti 80 posluchačů otevřel čtyři kurzy – tři pro začátečníky a jeden pro pokročilý. Pokud jde o komunikaci s dalšími odbory, ta pravděpodobně existovala jen s olomouckým odborem a týkala se jen jediné věci – jeho předseda Bohuš Vybíral žádal moravskoostravský odbor o příspěvek na jihoslovanské mauzoleum, protože kvůli němu byl olomoucký odbor v dlužích. (Vzhledem k vysokým dlužným částkám můžeme předpokládat, že obdobné dopisy přišly všem odborům ligy). Avšak moravskoostravský odbor zaslal do Olomouce pouhých sto korun s odůvodněním, že byl sotva založen a sám má finanční potíže.⁵⁵ A právě nedostatek financí bylo to, co po celou dobu fungování Československo-jihoslovanské ligy v Moravské Ostravě odbor poměrně brzdilo v jeho činnosti.⁵⁶

V roce 1932 měl moravskoostravský odbor 94 členů. Oproti roku 1930 a 1931 byly z finančních důvodů v roce 1932 oficiálně zrušeny všechny kurzy srbochorvatského jazyka. Ostravský odbor v roce 1932 zavedl „konverzační večírky se zábavným programem“ – ty se konaly asi dvakrát měsíčně a jejich součástí byly většinou i zábavné přednášky. Před jejich vznikem bylo deklarováno, že jejich účelem bude cvičení se ve zdokonalování v srbochorvatském a slovinšském jazyce, v kroužku by se mluvilo zásadně jen cizím jazykem. Byla to jedna z originálních aktivit, která si zachovala svoji oblíbenost a hrála výraznou roli ve fungování spolku až do jeho zániku. Tohoto roku odbor také získal darem od místopředsedy spolku Jaroslava Havlíčka skříň včetně vázaných knih v srbochorvatském jazyce.⁵⁷ Ta dala základ moravskoostravské spolkové knihovně, která se v následujících letech rozšiřovala.

Od roku 1932 byla také podpořena spolupráce s několika subjekty: s místním česko-polským klubem, a to minimálně na té úrovni, že bylo usneseno vzájemné vysílání delegátů jednoho spolku do schůzí spolku druhého. Zmiňována je také spolupráce s Česko-ruskou jednotou v Moravské Ostravě. Komunikovat se snažila s moravskoostravskými i Jadranská stráž,⁵⁸ která

54 František Studnár (1880–1969) po studiích na gymnáziu v Brně a Olomouci absolvoval práva na čes. Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Od roku 1906 působil jako úředník okresního hejtmantství v Prostějově, od roku 1918 pak ve funkci hejtmána. V lednu 1928 se stal okresním hejtmánem v Moravské Ostravě. Funkci zastával až do zrušení úřadu v roce 1941, poté odešel do důchodu. Aktivně se zde účastnil společenského a kulturního života, podporoval začínající umělce a byl velkým milovníkem a sběratelem umění a starožitností. V 50. letech byl pro údajnou spekulaci s uměleckými díly odsouzen k trestu 3 a půl roku odnětí svobody a ztrátě veškerého majetku. Zemřel 22. srpna 1969 v Praze. Rehabilitován byl rozhodnutím Vrchního soudu v Praze v roce 1993. Více: Blažena PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava v datech*, Ostrava 2017.

55 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

56 Tamtéž.

57 Tamtéž.

58 Jadranská stráž byl spolek, který vznikl v Praze v roce 1925. Jeho účelem byla propagace jihoslovanských lázní, Jadranu a turistiky obecně. Vydával také svůj časopis, který od roku 1936 vycházel jako samostatná příloha *Slovanský Jadrán* v časopisu Československo-jihoslovanská revue.

odboru roku 1932 nabídla možnosti jejích přednášek o jihoslovanské riviéře, případně dalších, například o Splitu, Dubrovniku, Plitvických jezerech nebo Bosně. Filharmonické sdružení v Moravské Ostravě pozvalo 27. března členy odboru na symfonický koncert díla chorvatského skladatele Josipa Štolcera-Slavenského⁵⁹ *Balkanofonie*. Rok 1932 byl pro odbor také rokem, kdy začal navazovat kontakty s Českým Těšínem, kde propagoval svoje aktivity, například prostřednictvím dvou přednášek pro veřejnost či na školách oslavami národního jihoslovanského svátku. Jako prostředník je zmiňován učitel Jaroslav Dostál.⁶⁰

V roce 1933 byli do čela moravskoostravského odboru, čítajícího 94 členů, zvoleni následující funkcionáři: předseda odboru Václav Papoušek, první místopředseda Jaroslav Havlíček, druhý místopředseda František Studnář, jednatel prokurista Jaroslav Duras a pokladník vrchní účetní jámy Salm František Večeřa. V tomto roce odbor fungoval běžně – pokračoval v pravidelných schůzích a setkávání během konverzačních večírků, jejichž obsahem byla opět často nějaká přednáška, dále hostil několik zájezdů, pořádal některé kulturní akce, včetně oslavy 1. prosince. V roce 1933 se odbor také snažil o propagaci Jugoslávie, mj. také tím, že odeslal dopis známým ostravským kavárnám (Fénix, Elektra, Palace, Praha, Savoy a De l' Europe, Palace-hotel a Boccaccio bar) s dotazem, zda by bylo možné mezi časopisy, které jsou u nich k pořízení k dostání, přidat i některé ty jugoslávské. Odbor zmínil denní listy *Novosti*, *Jutarnji list* a týdenní obrázkový časopis *Syjet*. Tato výzva ale neměla dobrý ohlas – Boccaccio bar odepsal, že v jejich podniku o něco takového není poptávka, ostatní kavárny vůbec nereagovaly.⁶¹

V roce 1934 je předsednictvo odboru neměnné a jelo se v zajetých kolejích – odbor se staral o zájezdy z Jugoslávie i o zájezdy vysokoškolských studentů, otevřel znovu jazykové kurzy srbochorvatského jazyka – jak pro dospělé, tak pro studenty, rozšiřoval svoji knihovnu a pořádal několik kulturních akcí. Na konci tohoto roku byl pozván Vladimír Filkuka⁶² na místní oslavy 1. prosince – moravskoostravský odbor ho prosil, zda by bylo možné během oslav pronést přednášku o hospodářských poměrech v Jugoslávii. Tou měly odstartovat přípravné práce na ustanovení hospodářské sekce odboru v Moravské Ostravě. Vladimír Filkuka se ale omluvil, nedorazil, a zakládání hospodářské sekce tak skončilo dřív, než začalo.

Zdálo by se, že na veškerou činnost Československo-jihoslovanské ligy, jakožto nepolitického spolku, neměly oficiální vztahy v politické rovině takřka žádný dopad, resp. spolek a jeho představitelé ho reflektovali maximálně tak, že se o poměrech a jejich změnách například ve spolkovém časopisu zmínili, ale určitě tyto změny nekomentovali nebo si nedovolili je výrazněji analyzovat, na samotných aktivitách spolku se neodrážely vůbec. Přitom se toho v této době začalo hodně měnit – 9. října 1934 byl v Marseille zabit král Alexandr a jugoslávská

59 Josip Štolcer-Slavenski (1896–1955) byl chorvatský skladatel a mj. profesor na Hudební akademii v Bělehradě. Před válkou studoval konzervatoř v Budapešti, po válce v Praze. Je považován za jednoho z prvních skladatelů z Jugoslávie, který získal mezinárodní uznání. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59948>. Citováno ke dni 20. 5. 2019.

60 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

61 Tamtéž.

62 Vladimír Filkuka (1884–1944) od roku 1909 působil v Záhřebu – nejdříve jako adjunkt geodetického ústavu, později byl jmenován suplentem na nově založené Vysoké škole technické a za rok se stal řádným profesorem tohoto ústavu. Současně přednášel i jako docent geodezie na Lesnicko-hospodářské fakultě Záhřebské univerzity. V roce 1923 se vrátil zpět do vlasti a v Brně si otevřel samostatnou kancelář civilního inženýra. Právě po návratu ze svého záhřebského působiště se ihned zapojil do činnosti brněnského odboru ligy (v letech 1922–1932 byl místopředsedou odboru a v letech 1933–1934 předsedou), kde mj. vedl i jazykové kurzy. V roce 1933 byl jmenován honorárním konsulem Království Jugoslávie pro zemi Moravskoslezskou. Karel VILÍM, *Nový honorární konsul Království Jugoslávie v Brně*, III. výroční zpráva brněnského odboru za rok 1933, s. 3.

politika se začala pomalu zbavovat promalodohodové (a profrancouzské) orientace. Nástup premiéra Milana Stojadinoviće v červnu 1935 znamenal nástup nového politického kurzu – neutralizovalo se dosavadní spojenectví, usilovalo se o zlepšení vztahů nejen se sousedními státy, ale také s Německem. Stojadinoviće režim neměl už nadále zájem na upevňování spojenectví s Československem, dokonce se v letech 1936 a 1937 snažil zabránit veškerým snahám Československa o zefektivnění spolupráce uvnitř Malé dohody.⁶³

Výše zmíněné můžeme doložit například tím, že hned na počátku roku 1935 se odehrála pro odbor jedna významnější událost – moravskoostravský odbor založil informační kancelář, ve které podával informace o cestování do Jugoslávie. Tato kancelář byla v letních měsících otevřena každou středu v odpoledních hodinách v Národním domě (dnešní budova Divadla Jiřího Myrona) a věnovali se jí Jaroslav Bláha a Jaroslav Jakubička. V tomto roce se odbor opět scházel v klubovní místnosti v Národním domě, kde byla i jeho spolková knihovna – ta čítala v roce 1935 108 vázaných knih, čtyři brožované – během roku bylo půjčeno 27 knih, většina z nich byla půjčována za účelem studia či četby v rámci konverzačních kroužků. Funkcionáři odboru se nezměnili, jen se své funkce vzdal pokladník František Večeřa, kterého nahradila Heřma Toflová. Na konci roku měl odbor 93 členů.⁶⁴ Odbor i v tomto roce hojně využíval svého zpravodajství v místním tisku a rozhlase, takže například 8. října poslal dopis do rozhlasu a prosil o hlášení s následujícími informacemi: „*Prvního výročí marseillského atentátu bude vzpomenu ve středu smuteční panychidou za tragicky zesnulého jihoslovanského krále Alexandra I. Sjednotitele. Panychidu pořádá Československo-jihoslovanská liga společně s Česko-ruskou jednotou ve středu 9. října v 19. hod. v čl. Chrámě na Sokolské třídě v Moravské Ostravě. Panychidy zúčastní se zástupci úřadů, Svaz čl. důstojnictva, sokolstvo a legionáři.*“⁶⁵

Roku 1936, se odbor v Moravské Ostravě, čítající 83 členů, zúčastnil založení dvou spolků, jež mu byly ideově blízké, a to Jednoty slovanských žen, odbočky v Moravské Ostravě⁶⁶ a Spolku bývalých námořníků a účastníků národního odboje na Jadranu.

Jako v minulém roce, i v roce 1936 se členové odboru s výborem, průměrně asi 12 jednotlivců, každých 14 dní v klubovní dvoraně Národního domu scházeli v rámci konverzačních kroužků, které byly vedeny v srbochorvatském jazyce. Odbor, společně s Masarykovou vyšší lidovou školou, pořádal kurzy srbochorvatského jazyka pro veřejnost, které vyučoval František Falta, ve studentských kroužcích pak Jaroslav Bláha. Počet účastníků byl asi 11 posluchačů. Odbor v letních měsících nadále zdarma podával informace o zájezdech do Jugoslávie (především Jaroslav Bláha a Jaroslav Jakubička).

Roku 1937 měl odbor 81 členů a knihovna odboru v tomto roce čítala asi 210 svazků, ale jelikož v jednom svazku byly často vázány dvě i tři knihy, byl počet knih v knihovně skoro

63 L. HLADKÝ a kol., *Vztahy Čechů*, s. 173.

64 Antonín BERINGER, *Činnost Československo-jihoslovanské ligy v roce 1935. Odbor v Moravské Ostravě, Československo-jihoslovanská revue* 6, 1936, s. 29.

65 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

66 Spolek Jednota slovanských žen v Moravské Ostravě se ustavil 15. března 1936 a jeho předsedkyní byla Anna Petáková. Spolek se snažil propagovat slovanskou kulturu a vzájemnost, měl působit na výchovu mládeže pro národní uvědomění. Mj. byl ve styku s Jednotou českých dam ve Spojených státech. Členkou se mohla stát jen „slovanská“ žena od 18 let, a to pouze po doporučení již dvou stálých členek. Místní pobočky (které byly například v Brně, Bratislavě, Kralupech nad Vltavou, Trenčíně, Košicích nebo Užhorodě) mohly být ustanoveny v minimálním počtu patnácti členek. *Přípravný komitét Jednoty Slovanských žen v Ostravě*, *Věstník Jednoty slovanských žen* 4/2, 30. duben 1936, s. 12. Více také např. Zemský archiv Opava, fond Krajský národní výbor v Ostravě, kart. 521, Jednota slovanských žen, Moravská Ostrava, Stanovy Jednoty slovanských žen.

trojnásobný. K půjčování knih docházelo ve dnech, kdy probíhaly konverzační kroužky, jejichž vedoucím byl Jaroslav Bláha. O obsahu přednášek v rámci konverzačních kroužků, jejich návštevnosti a přednášejícím se můžeme dozvědět z následující tabulky:⁶⁷

Přednášející	Téma	Přítomných
Bláha	<i>Kako sam proživio Silvestrovo</i>	19
Vrtikapa	<i>O vinu</i>	12
Schwarzová	<i>Jajce</i>	15
Chromčáková	<i>Novi Sad</i>	24
Bláha	<i>Što sam proživio u Albaniji</i>	13
Botunkov	<i>O Ohridu</i>	21
Falta	<i>Zpráva o zájezdu prezidenta Beneše do Bělehradu</i>	25
Falta	<i>Společenské hry</i>	28
Veselská	<i>Varna</i>	22
Bláha	<i>Što sam proživio za vrijeme rata</i>	24
Knýblová	<i>O Lizstovi</i>	20

Odbor v Moravské Ostravě pořádal v Domě umění 13. května 1937 koncert, na němž se se svými příznivci a přáteli rozloučil Mario Gjuranc.⁶⁸ Dle spolkových zpráv byl v místním divadle angažován jen jednu sezonu, avšak za tu dobu si získal řadu přátel. Na tomto koncertě, kde ho doprovázel klavírista Jiří Singer,⁶⁹ vynikly skladby od Jakova Gotovce,⁷⁰ vrcholem pak byly italské árie.⁷¹

67 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva o konverzačních kroužcích Československo-jihoslovenské lig, odboru v Moravské Ostravě v roce 1937.

68 Mario Gjuranc (1907–2004) začal větší operní role hrát od roku 1925, a to v záhřebském Národním divadle. V roce 1936 odešel do Vídně a pak dostal stále angažmá právě v Moravskoslezském divadle v Moravské Ostravě, kde se rychle naučil česky. Obdivován byl za svůj veliký operní repertoár v chorvatském a italském jazyce. Po návratu do Záhřebu hostoval ještě v Bratislavě a Praze, během druhé světové války působil v Německu jako umělec na volné noze a po ní ve Splitu či Sarajevu. Za svoji kariéru hrál více než 30 rolí a měl více než 500 koncertních vystoupení. <http://opera.hr/index.php?p=article&id=125>. Citováno ke dni 1. 4. 2019.

69 Jiří Singer (1906–1980) byl dirigent, skladatel a klavírista. V letech 1924–1926 studoval klavír a kompozici na pražské konzervatoři. V letech 1926–1930 byl operním dirigentem v Novém německém divadle v Praze, pak odešel do hamburské Státní opery. V roce 1934 se vrátil do Československa. V Ostravě se mj. uplatňoval také jako klavírista–doprovazeč zdejších umělců v rozhlase i na koncertech Spolku pro komorní hudbu i jako dirigent abonentních symfonických koncertů. Za dramatických okolností uprchl z Ostravy před gestapem (přímo po operetním představení) i s manželkou Anežkou Nacherovou do Palestíny. Byl jedním ze zakladatelů Lidové opery v Izraeli (1940) a po vzniku izraelské Národní opery v roce 1947 se stal jejím stálým dirigentem. http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1004432. Citováno ke dni 1. 4. 2019.

70 Jakov Gotovac (1895–1982) byl chorvatský operní dirigent a skladatel vážné hudby. Nejdříve studoval práva, od roku 1920 se ale věnoval psaní hudby (ve Vídni). Od roku 1923 žil v Záhřebu, kde až do své smrti pokračoval ve své práci jako skladatel a dirigent. Vedl pěvecké společnosti Mladost, Mladost-Balkan a Jug. Byl akademikem a členem chorvatského Národního divadla (HNK). Jeho nejznámějším dílem je opera *Ero tohoto světa* (*Ero 's onoga svijeta*), s níž vystupoval téměř na všech kontinentech, a byla přeložena do devíti jazyků.

71 *Mario Gjuranc se rozloučil*, Československo-jihoslovenská revue 7, 1937, s. 65–66.

Dne 9. září moravskoostravský odbor uspořádal oslavu 14. narozenin krále Petra II., a to v zasedací síni Nové radnice. Účastnili se jí členové odboru, vojenští hodnostáři, zástupci města, zástupci veřejných úřadů, spolků a korporací a veřejnost. O hudební program se postaralo Sokolské pěvecké sdružení a pěvecký spolek Záboj a odbor představil nového honorárního jihoslovenského konzula Jaroslava Havlíčka.⁷²

V informační kanceláři se v roce 1937 úřadovalo každý čtvrtek od druhé poloviny dubna do konce června. Po celou tuhle dobu však do kanceláře nepřišel ani jeden zájemce, i přesto, že kancelář byla dobře vybavena prospekty i vším potřebným. Samotný odbor si nezáměrně vysvětloval tím, že mnozí o informační kanceláři vůbec nevěděli, jiní, že si informace o cestování do Jugoslávie zjistili u Čedoku,⁷³ u Obce bývalých námořníků (kteří se snad i pokoušeli vypravit jeden zájezd k moři), či u odbočky Svazu důstojnictva.⁷⁴ Odbor se také nadále snažil o maximální informování československé veřejnosti o kulturním dění v Jugoslávii, proto byly, přičiněním tehdejšího tajemníka odboru Milana Rusínského, do programu místního rozhlasu zařazeny pravidelné měsíční relace, které podávaly literární, kulturní, hospodářské informace z Jugoslávie.⁷⁵

Za zmínku také stojí to, že v březnu 1937 došel předsedovi Václavu Papouškovi „tajný“ dopis. Z archivu není zřejmé, kdo je jeho autorem (nechtěl ani použít spolkovou hlavičku), avšak jasné bylo jeho poselství. Autor dopisu Papouška žádal, aby rezignoval. Situace, která docela možná panovala i v jiných odborech, byla prostá – činnost odboru upadala, členstvo stárnulo a lidé hledali nové impulzy a možnosti, jak odbor zachránit a znovu nastartovat. „*Se stoprocentní jistotou očekávaný předpoklad, že dosavadní funkci na příště nepřijmete, se nesplnil. S tím nikdo nepočítal, a proto mezi členy výboru, počítajícími s Vaší resignací, o níž jste se sice v soukromých hovorech, avšak opětovně, zmínil, nastalo nedorozumění, způsobené překvapením. Nezastřívejte prosím členům výboru jejich jednání a vžijte se zcela lidsky do jejich stanoviska.*“⁷⁶ V dopise jsou dále popisovány kladné vlastnosti stávajícího předsedy, úcta, kterou členové výboru k Václavu Papouškovi chovali, a z toho důvodu prý nikdo z nich nedokázal otevřeně na schůzi říci, že se s ním již nepočítá a že byla sestavena nová kandidátka s novým předsedou. „*Na druhé straně však jsou členové výboru po většině opravdovými „fanoušky! A rmoutí je proto, že spolek nezadržitelně upadá. Jedinou záchranu vidí v omlazení spolku, o kterém se už velmi dlouho na schůzích mluví. Vědí ale, že omlazení není možné, nezačne-li se od hlavy.*“ Autor prosil, aby to neměl Václav Papoušek všem za zlé, že přece jen všichni doufali, že se funkce zřekne ze své vlastní vůle, ale že všichni prostě měli tendenci udělat vše pro záchranu spolku. Autor dopisu také uvedl, že tím, že by nedošlo k omlazení, by ostatní členové

72 *Oslavy narozenin J. V. krále Petra II. Odbor v Moravské Ostravě*, Československo-jihoslovenská revue 7, 1937, s. 172.

73 Byl to právě Čedok, který světu otevřel do té doby neznámé a nepřístupné pobřeží Jadrana. V roce 1936 dokonce zavedl tzv. jadranské vlaky, které zprostředkovávaly hromadné jízdy turistů směrem na Jadran a jejichž nespornou výhodou byla samozřejmě cena. *Jadranské vlaky*, Československo-jihoslovenská revue 7, 1937, s. 165.

74 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva o činnosti Informační kanceláře Československo-jihoslovenské ligy, odboru v Moravské Ostravě v roce 1937.

75 Například v měsíci lednu Vilém Nezbeda pojednal o srbochorvatské básnické moderně, v rámci relace recitovala ukázka členka Moravskoslezského divadla Táňa Hodanová. V měsíci březnu to pak byla Nezbedova přednáška o jihoslovenské národní epice. *Moravskoostravský rozhlas*, Československo-jihoslovenská revue 7, 1937, s. 64–65.

76 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), neznámý dopis z roku 1937.

mohli mít pocit, že se neudělalo maximum, a tím by mohly vzniknout špatné nálady a opadnout chuť k práci, proto prosil, aby Papoušek přenechal své místo mladším.⁷⁷

Možná i díky výše uvedenému dopisu se tak stalo, že roku 1938 z Moravské Ostravy odešel do Prahy spoluzakladatel místního odboru, jeho předseda a čestný člen Václav Papoušek a nahradil ho dosavadní první místopředseda Jaroslav Havlíček. Při té příležitosti byl v hotelu Moravia uspořádán večírek na rozloučenou s uměleckým pořadem. Ve stejném roce odešel také druhý místopředseda František Falta, který měl v plánu nadále pokračovat ve své činnosti v brněnském odboru Československo-jihoslovenské ligy. Pokud jde o akce konané v tomto roce, i v Moravské Ostravě se samozřejmě vývoj politických událostí v Československu podepsal na fungování odboru. Činnost nebyla tak bohatá a rozsáhlá, ale i přesto odbor několik akcí, kromě oslav jihoslovenského svátku, uskutečnil – například 21. února se konala přednáška J. Šormy na téma „*Náš slovenský Jadran od Sušaku do Kotoru*“. I přesto, že se oficiální bělehradská místa odmítla v průběhu bouřlivých událostí roku 1938 angažovat ve prospěch Československa (na druhou stranu musíme dodat, že v průběhu celého roku 1938 ohroženému Československu svou solidaritu vyjadřovali opoziční jugoslávští politikové i prostí občané), odbor nadále pokračoval ve svých aktivitách – pokračoval se svými konverzačními večírky, které se konaly v klubovní místnosti každý druhý čtvrtek a také pokračovala, pod vedením učitele Jaroslava Bláhy, činnost studentského kroužku a kurzy srbochorvatského jazyka. Moravskou Ostravu v roce 1938 navštívily následující výpravy z Jugoslávie: jihoslovanští studenti z Prahy (14.–17. února), členové ligy na Horním Jadrane (4. a 5. března), v dubnu další výprava jihoslovenských studentů z Prahy. V roce 1938 měl odbor 92 členů.⁷⁸

I po březnu 1939 moravskoostravský odbor omezeně fungoval, ale už na základě nových zákonných podmínek. O této činnosti se však už nedochovaly žádné záznamy. Stejně jako je tomu i u jiných odborů, i tento ukončil svoji činnost se zánikem ústředí Československo-jihoslovenské ligy 5. dubna 1941.

Z činnosti moravskoostravského odboru

Jazykové kurzy srbochorvatštiny

O prvních jazykových kurzech už bylo pojednáno výše – konaly se od roku 1930, na výuku, která probíhala dvakrát týdně v budově obchodní akademie a byla rozdělena do tří skupin, docházelo 55 posluchačů, z toho 33 studentů. Hned po ukončení těchto kurzů moravskoostravský odbor s předstihem psal ústředí ligy, že na příští školní rok by potřeboval na jazykové kurzy částku 5 050 Kč, protože očekával asi 90 posluchačů, kteří by byli rozděleni do tří oddělení (z toho pokročilých by bylo deset). Dopředu upozorňoval, že pokud by ústředí nemohlo kurzy financovat, nemohou se vůbec uskutečnit. To se v následujícím školním roce také stalo – z dopisu vyučujícího kurzů Blahoslava Krále Václavu Papouškovi se dočítáme, že kurzy byly z finančních důvodů z ústředí ligy financovány jen z poloviny a „...z té příčiny – a poučen smutnou zkušeností z loňského roku, nemám v úmyslu vésti letos tyto kursy. Oznamuji Ti to předem, aby se předešlo jakýmkoliv nedorozuměním, neboť honorář 10 Kč za 1 hod. při skupinovém vyučování je pro mě nepřijatelný.“⁷⁹

77 Tamtéž.

78 Činnost odborů Československo-jihoslovenské ligy v roce 1938. Liga v Moravské Ostravě, Česko-jihoslovenská revue 9, 1939, s. 66.

79 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad

Oproti roku 1930 a 1931 tak byly z finančních důvodů v roce 1932 oficiálně zrušeny všechny kurzy srbochorvatského jazyka – s příspěvků, které odbor k tomuto účelu dostával od ústředí a měl je slíbené už od října minulého roku, už nemohl počítat – ústředí ligy do místního odboru sice napsalo, že u nich má částku 7 387 Kč, ale zároveň prosilo, aby odbor počkal, protože ostatní odbory jim dluží asi 20 000 Kč a státní subvence doposud nebyly vůbec vyplaceny – jenže moravskoostravský odbor čekat nemohl, měl řadu pohledávek k zaplacení a už z loňského roku měl půjčku od banky, aby vůbec mohl kurzy pořádat. Proto byl nucen, i přes velký seznam zájemců, který už tou dobou odbor měl, kurzy zrušit. (Kromě tradičních zainteresovaných posluchačů měl být jeden kurz organizován výhradně pro sokoly vzhledem k blízkosti se mu všesokolskému sletu).⁸⁰

I přesto se odbor nechtěl této aktivity, zdůrazňované ve stanovách jako jedné z hlavních, vzdát, a zavedl alespoň večerní kurzy srbochorvatštiny pro studenty, které plně hradil sám odbor ze svých vlastních zdrojů. Tyto kurzy, pod vedením odborného učitele Jaroslava Bláhy, probíhaly v zimních měsících a pro členy spolku byly zdarma.⁸¹ Zajímavostí může být to, že v oficiální zprávě o činnosti, uveřejněné ve spolkovém časopise, je uvedeno, že odbor pravidelné jazykové kurzy pro začátečníky i pokročilé organizoval, a navíc se jich zúčastňoval poměrně vysoký počet posluchačů – 100.⁸² Ve spolkovém časopise se o zrušení veřejných kurzů psalo až od roku 1933.

V roce 1934 se situace očividně poněkud zlepšila. Kromě jazykových kurzů studentského kroužku místního odboru (o němž bude ještě řeč), mj. ostravští uspořádali další dva kurzy – ty byly určeny studentům a dospělým. Kurz pro dospělé (celkem 30 vyučovacích hodin) byl zahájen 17. října 1934 v obchodní akademii pro 17 přihlášených posluchačů. Počet se v průběhu dále měnil – při zakončení kurzu 20. března měl kurz 14 účastníků.⁸³ Kurzy pro studenty byly zahájeny 14. listopadu 1934 v místnostech obchodní akademie. Přihlásilo se 24 studentů, na konci kurzu, v dubnu 1935, měl 15 účastníků.⁸⁴

V Archivu města Ostravy se také dochovaly přesné záznamy o účastnících a učivu jazykového kurzu, který se ve školním roce 1934/1935 konal v obchodní akademii. V nich jsou mj. zaznamenány jména posluchačů, včetně jejich adresy a docházky. Pokud jde o učivo, záznam vyučujícího vypadal pro ukázkou následovně: například 5. prosince se probíralo skloňování podstatného jména „ljudi“ a podstatných jmen rodu ženského, dále se vypravoval stručný obsah dosud probraných článků a četly se některé básně a písně, které se následně analyzovaly.

V roce 1936, jak již bylo zmíněno výše, odbor pořádal kurzy srbochorvatského jazyka pro veřejnost, které vyučoval František Falta, společně s Masarykovou vyšší lidovou školou. Ve studentských kroužcích pak vyučoval Jaroslav Bláha. Počet účastníků byl asi 11 posluchačů. Informace o kurzech z jiných let se nedochovaly.

(1930–1937), dopis Blahoslava Krále Václavu Papouškovi ze dne 12. listopadu 1931.

80 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

81 Tamtéž, jednatelská zpráva Československo-jihoslovenské Ligy, odboru v Moravské Ostravě za rok 1933.

82 Činnost Československo-jihoslovenské ligy a jejích odborů v roce 1932. Moravskoostravský odbor, Československo-jihoslovenská revue 3, 1933, s. 247.

83 Návštěvnost v jednotlivých měsících byla následující: říjen 91 %, listopad 88 %, prosinec 76 %, leden 72 %, únor 51 % a březen 80 % - průměrná návštěvnost byla 73 %. AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva o jazykových kurzech pro dospělé a pro studenstvo, pořádaným Československo-jihoslovenskou ligou, odborem v Moravské Ostravě.

84 Návštěvnost v jednotlivých měsících byla následující: listopad 92 %, prosinec 90 %, leden 81 %, únor 7 %, březen 54 %, duben 54 %, tj. průměrná návštěvnost byla 75 %. Tamtéž.

Studentský kroužek odboru

Ve *Věstníku Ministerstva školství a národní osvěty* vyšla roku 1933 vyhláška „*Studentské kroužky pro pěstování československo-jihoslovenské vzájemnosti*“. V ní se informuje o tom, že Československo-jihoslovenská liga oznámila, že některé její odbory (Hradec Králové, Kolín, Košice, Olomouc, Benešov, Bratislava, Brno, České Budějovice, Pardubice, Plzeň, Praha, Přerov, Příbram, Tábor a Užhorod) jsou ochotny využít svých odborných znalostí a zkušeností v rámci vzdělávání žáků na středních a odborných školách, na kterých by byl zájem o pěstování československo-jihoslovenské vzájemnosti po jazyce kulturní, turistické a především jazykové.⁸⁵ Mezi tyto odbory se zařadila také Moravská Ostrava (a na Moravě ještě Brno a Přerov). V praxi šlo o to, že tyto odbory informovaly ředitelství různých středních, obchodních, průmyslových a jiných odborných škol a učitelské ústavy o možnosti vzdělávání v této oblasti, s tím, že tam, kde o to žáci projeví zájem, by mohly být vybudovány studentské kroužky (buď samostatné pro tu danou školu, nebo spojené z několika škol v daném městě) pro pěstování československo-jihoslovenské vzájemnosti, které by spolupracovaly s místními odbory.⁸⁶

Na tyto výzvy jako první zareagovali studenti Státního československého reálného gymnázia v Českém Těšíně a 2. května 1933 tak do kanceláře místního odboru přišel od profesora Jaroslava Šabaty dopis, ve kterém informoval: „*Ponevadž hodláme založiti studentský kroužek pro pěstování československo-jihoslovenské vzájemnosti, prosím o laskavé sdělení, zda by byl váš odbor ochoten nám přispěti, jakým způsobem a jak by bylo možno pracovati v součinnosti s vaším odborem.*“ Zároveň pak ještě dodal, že zájem mají také žákyně nižších ročníků (V.–VIII.) a ptal se, zda by i ony mohly být případně přijaty.

Na to moravskoostravský odbor odpověděl tak, že zaslal 26. května 1933 dopisy adresované minimálně těmto místním školám – ředitelství Státního gymnázia a ředitelství Československé státní reálky, a také Jaroslavu Šabatovi z Českého Těšína, a to ve znění: „*...Československo-jihoslovenská liga, odbor v Moravské Ostravě počínaje školním rokem 1933/34 zřídí při Čsl. Obchodní akademii v Mor. Ostravě „Studentský odbor Československo-jihoslovenské ligy“; jehož hlavním účelem bude naučiti se jihoslovensky a navázati přátelskou korespondenci se studentstvem v Jihoslávii.*“⁸⁷ Odbor také adresáty prosil, aby ihned počátkem školního roku sdělili, kolik žáků a z které školy vstoupí do kroužku.

Tak se tedy stalo, že 27. ledna 1934 byl ustanoven Studentský odbor Československo-jihoslovenské ligy v Moravské Ostravě při Obchodní akademii, a to za účasti studentů a studentek z Reálného gymnázia ze Slezské Ostravy, České vyšší reálky a Obchodní akademie v Moravské Ostravě. Toto uskupení mělo svůj vlastní výbor a asi 27 členů. V jednatelské zprávě za rok 1934 se lze dočíst o tom, jak se studentský kroužek snažil vyvíjet nějakou činnost, avšak, navzdory oficiálním vzkazům z ústředí všem odborům, které podporovaly a vyzývaly ostatní k činnosti mladých, chyběla mu podpora právě z ústředí, které vůbec nereagovalo na korespondenci a zbrzdžovalo tak práci v kroužku v Moravské Ostravě.⁸⁸

85 Tato situace byla mj. výsledkem akce, podepřené v olomouckých usneseních, jejímž cílem bylo mít možnost dosáhnout vlivu na středoškolačky. Na začátku roku je tak podepsáno ono úřední povolení, aby byly na středních školách zřizovány právě jihoslovenské kroužky, které spadají do kompetence Československo-jihoslovenské ligy, která si od akce slibuje, že získá nové, mladé, angažované členstvo, kterého má do této doby nedostatek.

86 *Československé studentstvo a vzájemnost s Jihoslovany. Úřední vyhláška, Československo-jihoslovenská revue 3, 1933, s. 158.*

87 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

88 Tamtéž, jednatelská zpráva za rok 1934–1935.

Kroužek po smrti krále Alexandra I. uspořádal 18. října 1934 velkou tryznu v kině *Central* (resp. dvě – jednu v dopoledních hodinách pro studenty školy, večer druhou pro veřejnost), při které účinkovali studenti gymnázia.⁸⁹

Na oslavu 1. prosince si kroužek připravil akademii, v rámci níž vystoupil se svou přednáškou *Slovanský Jadran* Bohuš Vybíral. Ta se pro zájem opakovala dokonce třikrát – pro obecnou a měšťanskou školu, pro gymnázium, a nakonec večer v sále Slezského domu pro širokou veřejnost. Díky intervenci studentského kroužku byl do programu kina *Central* zařazen kulturní film o Jugoslávii s názvem *Pod jihoslovenským nebem* (Pod jugoslavenkím nebem)⁹⁰ který se promítal také pro školy v Českém Těšíně.

Studenti kroužku, jak sami zdůrazňovali, považovali za jeden z nejdůležitějších činitelů pro sblížení dvou národů jazyk, proto se výbor Československo-jihoslovenské ligy odboru v Moravské Ostravě na schůzi už 18. ledna 1934 usnesl, že bude pořádat kurzy srbochorvatského jazyka právě pro členy studentského kroužku, které vedl učitel Jaroslav Bláha. Ty byly zahájeny 9. února za účasti 31 přihlášených členů a probíhaly jednou týdně hodinu a půl. Samozřejmě, že nastala situace, že někteří přihlášení přestali během trvání kurzu chodit – především v měsíci dubnu, kdy se studenti museli připravovat na maturitní zkoušky; i z toho důvodu byly kurzy ukončeny o měsíc dříve, než bylo původně zamýšleno, a to 27. dubna. Vyučovacích hodin tedy bylo nakonec celkem 11.⁹¹

Ze zprávy o jazykovém kurzu tohoto studentského kroužku ve školním roce 1934/1935 se lze dozvědět informace o celkové návštěvnosti kurzu v jednotlivých měsících:

Měsíc	Počet posluchačů	Počet účastníků max./min.
únor	31	24/22
březen	24	19/12
duben	19	11/7

Pokud jde o obsah kurzu, v jednotlivých hodinách bylo vyučováno základům gramatiky, čemuž bylo zpravidla věnováno 20 minut. Zbytek času byl využit jednak četbou kratších článků a vypravováním stručného obsahu, jednak kratšími rozhovory v srbochorvatštině – při nich se především řešila správná výslovnost a přízvuk. V posledních hodinách, kdy se slovní zásoba účastníků rozšiřovala, se vyučování zpestřovalo nějakou společenskou hrou.⁹² Obecně se dá říci, že hlavním cílem kurzu bylo, aby se každý dokázal srbochorvatsky dorozumět při návštěvě Jugoslávie; aby si posluchači osvojili co nejvíce slovní zásobu, mluvnice byla probírána, jen pokud to bylo nezbytně nutné pro tvoření vět. Kromě čtení a převypravování různých textů byla součástí i četba z jihoslovenského básnictví (i s pojednáním o autorovi). Součástí byly i krátké diktáty, prostřednictvím kterých se zjišťovalo, jak daleko účastníci pokročili ve správném psaní mluveného slova.

89 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), jednatelská zpráva za rok 1934–1935.

90 Film *Pod jugoslavenkím nebem* z roku 1934 je prvním jugoslávským zvukovým filmem. Jeho autorem je Miodrag Mika Djordjević. Jde o celovečerní dokumentární „vzdělávací“ film, složený ze série filmových medailonů představujících především krásu přírody v celé Jugoslávii. Pro podporu propagace Jugoslávie byl tento dokumentární snímek promítán v Československu a Francii.

91 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva o jazykovém kurzu 1934/1935.

92 Tamtéž.

Zmíníme-li se o struktuře posluchačů, z dospělých účastníků bylo sedm členů ligy a ze studentů byli z učitelského ústavu čtyři, z reálného gymnázia dva, ze státního gymnázia dva, z obchodní akademie pět, z obchodní školy dva. Informace z dalších let se nedochovaly.

Přednášková činnost

Řada přednášek organizovaných odborem ligy v Moravské Ostravě se konala během pravidelných schůzí, konverzačních večírků nebo v rámci oslav 1. prosince. Následující přednášky se konaly mimo výše zmíněné události:

Datum	Jméno přednášejícího	Název přednášky
16. dubna 1931	Ján Krob ⁹³	<i>Revolúcia Slovákov roku 1848</i>
13. února 1932	Jaroslav Havlíček	<i>O jadranském lázeňském městě Novi-Vinodol</i>
11. listopadu 1932	Ljudevit Pivko	<i>Můj pokus zničit rakouskou frontu u Carzana</i>
14. ledna 1935	A. Lejačić	<i>O jižním Srbsku</i>
podzim 1935	L. Košťálek	<i>Vzpomínka na ústup srbských vojsk Albánii</i>
15. března 1936	Smolařová-Čapková	<i>Slovanská vzájemnost</i>
květen 1936	Dragutin Jureković	<i>Jugoslávie a Záhřeb</i>
6. prosince 1936	Dragutin Prohaska	<i>Moderní jihoslovanská literatura</i>
21. února 1938	J. Šorma	<i>Náš slovanský Jadran od Sušku do Kotoru</i>

Zájezdy a návštěvy z Jugoslávie

V roce 1932 byla jednou z největších kulturní akcí moravskoostravského odboru návštěva pěveckého sdružení Trboveljski slavček, založeného Augustem Šuligojem.⁹⁴ Tento dětský jugoslávský sbor pořádal zájezd se svým vystoupením po celém Československu. Odbor se na návštěvu dětí chtěl připravit, proto ještě před jejich příjezdem proběhla přednáška o jejich domovině a zvycích. Zajímavostí snad může být i skutečnost, že člen ostravského odboru Jureković se celé dva měsíce staral o nemocné děti z tohoto sboru.⁹⁵

Dne 11. listopadu 1932 Moravskou Ostravu navštívil Ljudevit Pivko, který v Domě umění před členy odboru i členy dalších spolků pronesl přednášku na téma *Můj pokus zničit rakouskou frontu u Carzana*. Odbor se během roku také staral o zájezd jihoslovanských vysokoškolačů z Brna. V roce 1934 moravskoostravský odbor navštívil zájezd Jihoslovansko-českoslo-

venské ligy z Crikvenice,⁹⁶ šéf tiskové kanceláře z Bělehradu a místostarosta Bělehradu, dále šestičlenné sokolské uskupení z Jugoslávie, opět poslanec Ljudevit Pivko, který v Moravské Ostravě přednášel (*O jihoslovanském dobrovolnickém hnutí* 12. listopadu 1934 v Domě umění), dále exkurze akademického spolku Jugoslavia z Brna, asi 15 studentů, pro které odbor zprostředkoval prohlídky některých ostravských průmyslových závodů (nejvíce je zajímaly Vítkovické železářny, uhelné doly a továrna žárovek Lux). Jako další návštěvy můžeme uvést i místostarostu a tajemníka jugoslávského Sokola nebo Vladimíra Filkuku z Brna. V tomto roce také odbor plánoval velikonoční zájezd do jižního Srbska a pak prázdninové zájezdy do Jugoslávie (společně s brněnským odborem).

V září 1935 Moravskou Ostravu navštívil místopředseda Jihoslovansko-československé ligy ze Záhřebu Pavao Jušić⁹⁷ a v prosinci se spolupodílel na programu exkurze Spolku jihoslovanských techniků (Društvo jugoslovenskih tehničara) z Prahy a připravil pro ně pohoštění a prohlídky zdejších průmyslových velkozávodů. I přes doporučení ústředí, aby zájezdu vyšel ostravský odbor vstříc, ústředí v dopise dodává, že jde o spolek, který „...stojí v opozici proti reprezentačnímu jihoslovanskému spolku pražskému „Jugoslavije“ zastává frontu levou a že vedle živlů, kteří stojí na principu demokratickém, sdružoval dříve živly ostře radikální. V letošním roce – zdá se – vyrovnávají se více protivy mezi nimi a Jugoslávií, patrně pod vlivem vnitřního jihoslovanského vývoje.“⁹⁸

V roce 1936 Moravskou Ostravu navštívilo 18 jihoslovanských Sokolů, kteří přijeli závodit na lyžařské sokolské závody na Radhošť, v létě ostravští hostili šéfredaktora *Jihoslovanského Lloyd* Ivana Malinara, na podzim přijela delegace jihoslovanských a rumunských žurnalistů.⁹⁹ Při příležitosti malodohodové konference v Bratislavě přijela do Moravské Ostravy delegace jihoslovanských a rumunských žurnalistů.¹⁰⁰ A v zimě Ostravu navštívil ministr zahraničních věcí Kamil Krofta.

Roku 1938 navštívili Ostravu jihoslovanskí studenti z Prahy (14.–17. února), členové Jihoslovansko-československé ligy v Crikvenici (4. a 5. března), v dubnu další výprava jihoslovanských studentů z Prahy.¹⁰¹

Kulturní akce, oslavy svátků

Stejně jako tomu bylo u jiných odborů, jednou z hlavních aktivit moravskoostravského odboru byly kulturní akce pořádané především přímo v Ostravě. Například v roce 1932 proběhla

96 Pokud jde o program tohoto zájezdu, po příjezdu si dvacetičlenná výprava prohlédla město s věží radnice, následovala společná večeře v restauraci Národního domu a druhý den návštěva Vítkovických železáren, prohlídka elektrárny a koksovny na jámě Karolíně, dále provozovny společnosti Budoucnost a prohlídka pivovaru. O exkurzi více např. *Druga eskurzija Primoraca u Čehoslovačku, Novi List* (Sušak), 16. března 1934.

97 Pavao Jušić (1886–1972) byl chorvatský architekt a inženýr, který v Záhřebu rozvíjel československo-jugoslávské kontakty, což bylo dáno mj. i tím, že v Praze vystudoval střední průmyslovou školu. Po návratu do Chorvatska pracoval v záhřebské městské správě, v rámci které se podílel například na architektuře hřbitova Mirogoj, či mimořádně působil jako příležitostný lektor na Zemědělské a lesnické fakultě.

98 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, dopis z ústředí 28. listopadu 1938. O tuto exkurzi měl tento spolek zájem již v roce 1931, avšak v Moravské Ostravě se neuskutečnila z finančních důvodů. Ve zprávě (již ze 7. dubna 1933) byl spolek popisován jako organizace všech jihoslovanských posluchačů zemědělského a lesního inženýrství studujících na Vysoké škole zemědělského a lesního inženýrství při Českém vysokém učení v Praze, který často (údajně přes 15 let) pořádal exkurze za účelem poznání hospodářských, kulturních a sociálních poměrů v Československu.

99 *Jednatelská zpráva za rok 1936. Odbor v Moravské Ostravě*, Československo-jihoslovanská revue 7, 1937, s. 28.

100 Tamtéž.

101 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

93 Ján Krob byl obvodní ředitel státní policie v Novém Bohumině.

94 August(in) Šuligoj (1900–1984) vedl svou pedagogickou praxi mezi Slovinci v Itálii, kde měl na starost mj. i pěvecký sbor mládeže rodičů lesníků. Pod nátlakem italských úřadů musel odejít do Jugoslávie, kde byl přijat do státní služby v hornickém městě Trbovlje. Kromě svých pracovních povinností se ale věnoval vokální hudbě a pracoval jako vedoucí či jako člen u různých pěveckých uskupení, např. pěveckého sboru učitelů v Lublani, kde pod vedením profesora Srečka Kumarja získal řadu zkušeností. Během své studijní cesty roku 1929 do Vídně a zájezdu do Prahy v roce 1930 ho nadchl pěvecký sbor vídeňských dětí a Bakulových zpěváků ze Smíchova (dětský pěvecký sbor, původně se skládající jen ze zdravotně postižených dětí, fungující v letech 1920–1934, jež vedl František Bakule) a jeho vzoru sám založil pěvecký sbor, kterému si dal za cíl „*propagaci jihoslovanské soudobé vokální hudby mládeže*“. Shromáždil kolem sebe asi 100 dětí, všechny byly dětmi havířů, takže sbor byl brán jako sbor hornických dětí. Hudební kritika ho řadila mezi nejlepší pěvecké sbory mládeže.

95 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva o jazykovém kurzu 1934/1935.

skupinová akce členů odboru, kdy v místním divadle hromadně navštívili divadelní představení *Rozumíme si?* (Razumijem si?) od Petra Preradoviće.¹⁰² V září 1933 v Domě umění vystavoval své obrazy akademický malíř Niko Miljan a odbor se staral o propagaci této výstavy.

Pokud jde o kulturní akce v roce 1935, odbor spolupřátel Slovanů večer v Národním domě. Při úmrtí krále Alexandra I. uspořádal odbor s městskou radou a dalšími korporacemi celovečerní tryznu, ve výstavním sále YMCY pak výstavu fotografií z dob kolem smrti krále.

Odbor byl z neznámých důvodů nucen odložit přípravy na oslavy výročí Branislava Nušiče. Dne 16. března pořádal společně s Česko-polským klubem večer slovanské vzájemnosti s pěveckým a hudebním programem. Dne 30. dubna se v sále kavárny Fénix konal večírek, kde byly na programu také jihoslovanské písně a recitace. Odbor též hromadně navštívil výstavu obrazů Josefa Pišeckého (náměty z jihoslovanského přimoří a jiných měst). Při vyzdvížení prsti na Velehradě byl odbor také přítomen, stejně tak i poutě na Oplenac, kam byli vysláni za odbor tři delegáti, 9. října odbor uspořádal k výročí atentátu na krále Alexandra I. panychidu v chrámu Československé církve.¹⁰³ Na konci roku ještě při příležitosti návštěvy generálního konzula Rumunská v Moravské Ostravě předseda odboru Václav Papoušek uspořádal „malodohodový“ večírek.¹⁰⁴

Oslavy 1. prosince

Na oslavy 1. prosince byl kladen velký důraz a odbor si na jejich pořádání dával hodně záležit. Místní tisk o oslavě 1. prosince 1931 informoval takto: „*První podnik, s nímž se po více než dvouleté činnosti předstoupil před ostravskou veřejnost odbor Československo-jihoslovanské ligy v Moravské Ostravě, zdařil se nade všecko očekávání. Včerejší oslava největšího jihoslovanského svátku, pořádaná výše zmíněnou Ligou a odbočkou Svazu čsl. Důstojnictva v Národním domě, byla důkazem, že na Ostravsku je mnoho přátel jihoslovanského bratrského národa. Včerejší večer byl nejenom oficiální oslavou, ale i vroucím projevem upřímně citěných vztahů dvou se skutečně milujících národů. K tomuto ušlechtilému projevu sdružily se také nejlepší síly, které byly s to tyto city vzájemného bratrství prokázat. Tak předseda Ligy Dr. Papoušek ve svém zahajovacím proslovu vhodně poukázal, jak se projevovalo naše bratrství k Jihoslovánům prakticky od r. 1860 až po dnešní dobu. Spisovatel Dr. Martínek¹⁰⁵ ve své poutavé přednášce opět s úspěchem vylíčil vztah českého spisovatele k Jihoslovánům. Vyzvedl zvláště vyvinutý smysl našich jihoslovanských bratří pro národní čest a vzal chválu jejich junáctví, z něhož vytrysklo tolik vzácných zpěvů. Svou vřele procítěnou řeč zakončil vzpomínkou na slova Krás-*

102 Petar Preradović (1818–1872) byl jedním z nejvýznamnějších chorvatských básníků 19. století a hlavním představitelem romantismu v Chorvatsku. V Itálii se začal zajímat o chorvatskou kulturu a politickou a ekonomickou situaci, začal psát chorvatsky a jeho spisy byly uveřejněny v literárním časopise *Zora dalmatinska*. V průběhu dalších let se setkával s předními představiteli ilyrského hnutí a systematicky pokračoval ve své básnické tvorbě. Kromě toho byl také vojenským generálem (například v roce 1851 ho bál Josif Jelačić jmenoval náměstkem velitele vojenského oddělení a svým pobočníkem). I. DOROVSKÝ, *Slovník*, s. 481.

103 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva o činnosti Československo-jihoslovanské ligy v Moravské Ostravě za správní rok 1935.

104 A. BERINGER, *Činnost Československo-jihoslovanské*, s. 29.

105 Vojtěch Martínek (1887–1960) byl středoškolský učitel, spisovatel, literární kritik a publicista. Po vysokoškolských studiích češtiny a němčiny nastoupil na místo středoškolského profesora na Matiční gymnázium v Moravské Ostravě. Počátky jeho literární tvorby spadají do gymnaziálních let. Kromě vlastní literární tvorby se věnoval rovněž podpoře talentů a divadelní dramaturgii. Byl činný i v rozhlase. Řada jeho románů byl převedena do filmové podoby. Byl také členem řady spolků – Moravského kola spisovatelů, Literárně historické společnosti, České akademie věd a umění, Společnosti Petra Bezruče či Sdružení slezských umělců. https://encyklopedie.ostrava.cz/home-mmo/?acc=profil_osobnosti&load=71. Citováno ke dni 15. 10. 2020.

nohorské, která již v roce 1913 projevila viru v sílu národa, jehož velký car sice na Kosově padl, ale jehož hrdinná síla dovedla i mrtvé vzkřísiti a jehož síla – jak k tomu přednášející dodal – ožila ve sjednoceném dne národě. Pěkným doplňkem večera byly sbory, zazpívané Sokolským pěveckým sdružením, jugoslávské písně paní Zdeňky Špačkové a recitace. Státní hymny obou národů zahrála hudba stráže bezpečnosti, která také účinkovala v přestávce a v závěrečném tanci jihoslovanského kola a české besedy. Za protektory slavnosti přítomni okresní hejtman vl. r. Studnár a za městskou radu náměstek starosty dr. Mrůzek.“¹⁰⁶

V roce 1932 se na oslavu 1. prosince konal slavnostní večer s různým programem v místnostech Nové radnice, avšak vzhledem k tomu, místní divadlo na oslavu jihoslovanského svátku ve stejný den zařadilo do programu představení *Hasanaginice* od Milana Ogrizoviće, odbor od své vlastní oslavy upustil. O dva dny později se členové odboru zúčastnili oficiální manifestace „československo-jihoslovanského bratrství a sjednocení“, kterou pořádala Kotkova vyšší škola lidová.¹⁰⁷

Roku 1933 měl odbor v Moravské Ostravě oslavy dvě – oslavu interní s přednáškou předsedy Václava Papouška o významu dne 1. prosince pro Jihoslovany a Čechy a Slováky, konanou dne 30. listopadu, a veřejnou dne 3. prosince, které se zúčastnila řada členů spolku, ale také reprezentanti místních úřadů a široká veřejnost. Během oslavy zpěvem přispělo mj. Pěvecké sdružení Sokolské župy Moravskoslezské a Těšínské Jana Čapka. Recitaci obstaral Jaroslav Bláha.¹⁰⁸

Roku 1935 se konala tradiční oslava 1. prosince v místním divadle, kde po úvodních hymnách a proslovech byla na programu komedie *Šťěstí* (Sreća)¹⁰⁹ od Vladimira Velmara Jankoviće,¹¹⁰ režírovaná Karlem Konstantinem.¹¹¹

V roce 1936 moravskoostravský odbor oslavil státní jihoslovanský svátek 1. prosince obzvlášť honosně, protože proběhla řada manifestačních akcí: mimořádný význam slavnostem dala návštěva vyslance Vasilije Protiće, který do Moravské Ostravy zavítal 28 a 29. listopadu; dále bylo v Národním moravskoslezském divadle sehráno slavnostní představení Smetanovy *Libuše*, v němž titulní roli ztvárnila Zita Kuncová. V rámci oslav se konala ve velkém sále a ve všech místnostech Národního domu slavnostní akademie, kde po zahrání obou hymen, uvítacích řečech představitelů místní odboru Československo-jihoslovanské ligy, pronesl Vasilije Protić přednášku o spojenectví obou národů. Oslavy se však nekonaly jen přímo v Moravské Ostravě – v Českém Těšíně pořádala oslavu vojenská posádka s Osvětovým sborem (promluvil na ni člen ostravského odboru Ladislav Košťálek), 1. prosince předseda odboru Václav Papoušek promluvil na slavnosti, kterou pořádal Osvětový sbor, vojenská posádka a člen odboru Jaroslav Bláha přednášel o významu státního svátku Sjednocení při slavnosti Osvětového sboru Petřvaldě ve Slezsku.¹¹²

106 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

107 Tamtéž.

108 *Jihoslovanský národní svátek v Československu. Odbor Československo-jihoslovanské ligy v Moravské Ostravě*, Československo-jihoslovanská revue 3, 1933, s. 149.

109 Hra vyznamenaná I. jihoslovanskou státní cenou na rok 1934.

110 Vladimír Velmar-Janković (1895–1976) byl srbský spisovatel. Během druhé světové války pracoval jako tajemník ministra kultury a náboženství srbské kolaborantské vlády Velibora Joniče. Po válce žil v Římě a Barceloně.

111 Karel Konstantin (1903–1961) byl český režisér, filmový scénárista, operní libretista a dramatik. V prvním poválečném období byl významným režisérem a ředitelem Jihočeského divadla. Jeho manželkou byla Nataša Gollová.

112 Karel PAUL, *Oslavy 1. prosince v Československu. Odbor v Moravské Ostravě*, Československo-jihoslovanská revue 6, 1936, s. 184–185.

Jihoslovanský státní svátek se 1. prosince 1938 slavil dopolední sešlostí v kině Ráj, kde po zahajovacích fanfárah dvanáctičlenného trubačského sboru místní obchodní akademie promluvil Antonín Kýr mj. také o tom, jak by Jugoslávii přál šťastnější budoucnost, než jakou osud připravil pro Československo.¹¹³

Český Těšín

Od začátku existence moravskoostravského odboru se také skloňovalo jméno Českého Těšína. Bylo to především zásluhou odborného učitele Josefa Dostála působícího právě v Těšíně, který s odborem od počátku úzce spolupracoval. Už 22. listopadu 1931 na zdejší měšťanské škole zorganizoval oslavu 1. prosince, kde měl proslov o významu dne, dále se recitovala báseň *Cypriš*, báseň *Smrt matky Jugovičů* (Smrt majke Jugovića) Iva Vojnoviče¹¹⁴ a zpívaly se hymny. V roce 1932 prosil odbor o zprostředkování kontaktů, protože jeho žáci velice stáli o to si dopisovat s někým z jihoslovanských škol a také o dostatek propagačních letáků. Dne 15. prosince 1932 Josef Dostál také zorganizoval přednášku Bohuše Vybírala o Jugoslávii.

Dne 28. května 1933 Josef Dostál v dopise Václava Papouška žádal, aby ostravský odbor provedl nějaké intervence u Ministerstva školství a národní osvěty, nebo písemně požádal, aby od nového školního roku byl na těšínském a orlovském gymnáziu profesor, který by ovládal srbochorvatštinu, dle jeho názoru by organizace mladých pak lépe fungovala a byla obecně lépe organizovaná. „...Pomohlo by to také zájmu veřejnosti, kdyby se v Těšíně mohli konat kurzy jazyka. Pak by se dalo uvažovat o založení ligy v Jublunkově, Třinci, Karviné, Těšíně a Orlové, eventuálně ve Fryštátě.“¹¹⁵ Josef Dostál byl také prvním, kdo moravskoostravský odbor písemně informoval o tom,¹¹⁶ že na gymnáziu v Českém Těšíně chce založit studentský odbor ligy profesor Miloše Helcl.¹¹⁷

Jak sami studenti ve své zprávě pak uváděli, vliv na utvoření kroužku měla přednáška Bohuše Vybírala z Olomouce, která se konala 29. listopadu 1933 v kreslárně Masarykovy školy v Českém Těšíně. První schůzka tohoto kroužku se konala 24. ledna 1934. Profesor Helcl četl z *Československo-jihoslovanské revue* o činnosti československo-jihoslovanského kroužku na gymnáziu v Hradci Králové a o činnosti kroužku při Obchodní akademii v Praze. Druhá neoficiální schůzka kroužku se konala 7. února 1934 (součástí byl i referát o Dalmácii), na další schůzi 21. února 1934 zazněla přednáška o jihoslovanské národní epice a na čtvrté schůzi 28. února byly předběžně vypracovány stanovy kroužku.¹¹⁸

113 Další součástí programu byla recitace jihoslovanské poezie. Na závěr oslavy se promítal film o československém vojsku. *Oslavy 1. prosince u nás. Moravská Ostrava*, Československo-jihoslovanská revue 8, 1938, s. 282.

114 Ivo Vojnović (1857–1929) byl významný jugoslávský spisovatel, narozený v Dubrovniku jako první syn hraběte Konstantina Vojnoviče. Vystudoval práva a po nich pokračoval v soudní kariéře (v Križevci, Bjelovaru, Zadaru). Roku 1907 se stal dramaturgem v chorvatském Národním divadle v Záhřebu, roku 1919 se přestěhoval do Francie. Jeho hry byly jedny z nejpředkládanějších jugoslávských her v meziválečném Československu.

115 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), dopis Josefa Dostála ze dne 28. května 1933.

116 Mj. v dopise také kritizoval, že na nádražích na Ostravsku je všude uváděna měna srbský dinár, a ne dinár jihoslovanský a že pražská cestovní kancelář neodpovídá na dotazy zainteresovaných o cesty do Jugoslávie, odpovídá pozdě nebo posílá prospekty v německém jazyce

117 Miloš Helcl (1904–1979) byl známý český lexikograf-bohemista. Jeho studium započaté roku 1923 bylo zaměřeno slavisticky a romanisticky, byl pak asistentem v semináři pro slovanskou filologii. Po kratším pobytu ve Francii, kde působil jako lektor, učil pak 14 let na středních školách po celém Československu. Zvláště významné bylo jeho působení v kulturně se rozvíjející se Olomouci. Jeho jméno je spjato především s vytvořením čtyřsvazkového *Slovníku spisovaného jazyka českého*.

118 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad

Dne 14. března 1934 se konala ustavující valná hromada Studentského kroužku pro pěstování československo-jihoslovanské vzájemnosti v Českém Těšíně za účasti 42 studentů. Schůzi zahájil již zmiňovaný Miloš Helcl, který ve své úvodní řeči kladl důraz na celkový význam založeného kroužku a poukazyval především na přednášku, jež byla uveřejněna v listopadovém čísle *Československo-jihoslovanské revue* v roce 1933, kde zmiňoval „...*kerak byli Poláci proti nám ve Vidni a že na Rusko v otázce spolupráce dnes nelze počítati*“. Miloš Helcl ještě dodal, že: „...*právě dnes je nejvěrnějším přítelem našeho národa Jugoslávie, proto je nutno, aby se oba národy navzájem poznaly, jednak po stránce zeměpisné, kulturní i národohospodářské*.“¹¹⁹

Miloš Helcl následující měsíc, 4. dubna 1934, pronesl přednášku *Srovnání jazyků československého a srbochorvatského*, Josef Dostál 20. dubna přednášku *Vzpomínky na sympatie předválečných studentů k Srbům a na vlastní pobyt na Korčule* a Stanislav Vlček 16. května 1934 *Rozbor a výklad knihy 1915 od Branislava Nušiče*.¹²⁰ V měsíci dubnu studenti také napsali dopis do Moravské Ostravy, že by měli zájem o zájezd do Jugoslávie. Dne 15. června Josef Dostál během schůze pronesl přednášku *O Srbsku, kerak bylo před 545 lety Turky poraženo v kosovské bitvě a vítězství Srbů nad Turky u Kamenova*¹²¹ roku 1912.¹²²

V místním tisku bylo na jaře 1934 o kroužku, čítajícím v té době 54 členů, napsáno následující: „*Kroužek si za úkol vzal studium literatury a kultury srbochorvatské a slovinské, pěstování korespondence s jihoslovanskou mládeží, probouzení zájem o současné události a zjevy jihoslovanského života a seznamovati se s ním přímo na místě prázdninovým cestováním*.“¹²³

V té době se také moravskoostravskému odboru ozvalo ústředí, konkrétně Antonín Beringer, který apeloval na to, že je nutné, aby tento kroužek nebyl samostatný, ale aby měl odborné vedení a tím pádem spadal pod odbor, a ne pod ústředí (jak to pravděpodobně zamýšleli studenti v Českém Těšíně). „*Nemyslili jsme nikdy na to, že by Ústředí samo pěstovalo přímo styky se studentskými kroužky, které jsou přece organizací místní, nýbrž vždy pomýšleli jsme na to, že by styky s kroužky byly součástí činnosti odborů*.“¹²⁴

Tento první oficiální studentský kroužek československo-jihoslovanské vzájemnosti v Českém Těšíně i v roce 1935 pokračoval ve své činnosti. Pořádal členské schůze a také, pod hlavičkou Masarykovy jubilejní školy lidové v Českém Těšíně, zorganizoval tříměsíční jazykový kurz pro své členy. Vyučoval ho učitel Josef Bláha, který podobný kurz pro studenty a dospělé vedl před dvěma lety. V Českém Těšíně se také plánovalo v prosinci, k výročí jihoslovanské státního svátku, slavnostní přejmenování Mechové ulice na ulici Krále Alexandra I. Sjednoti-

(1930–1937), zpráva Studentského kroužku pro pěstování československo-jihoslovanské vzájemnosti v Českém Těšíně.

119 Tamtéž.

120 *Knihy 1915: tragédie národa* od Branislava Nušiče je román pojednávající o dramatických událostech srbského národa v době první světové války, resp. v roce 1915, které autor, vzhledem ke svým vlastním životním zkušenostem (během války mu zemřel syn), popisuje velmi emotivně a osobitě.

121 Myšleno Kumanovo – město na severu Makedonie. Během první balkánské války, v říjnu 1912, u něj srbské vojsko generála Radomira Putnika porazilo tureckou armádu, čímž bylo ukončeno několik set let vlády Osmanské říše nad oblastí dnešní Severní Makedonie a Kosova a Metochie.

122 Bylo zvoleno devět členů výboru: předseda Jan Bernstein, (VII. třída), místopředseda: M. Chlumský, jednatel Otto Furch, pokladník J. Havlásek, zapisovatel Irma Smyczková a další čtyři členové výboru.

123 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva Studentského kroužku pro pěstování československo-jihoslovanské vzájemnosti v Českém Těšíně.

124 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937).

tele, ale to se nakonec neuskutečnilo. Nezanedbatelná je také informace, že Československá knihovní rada zakoupila pro městskou knihovnu v Českém Těšíně všechny svazky edice *Jihoslovenská knihovna*.¹²⁵

Díky aktivitám tohoto studentského kroužku tak vznikaly v Českém Těšíně organizované základy pro vytvoření samostatného odboru. Dva roky po jeho vzniku, tj. roku 1936, se ve spolkovém časopise píše o Českém Těšíně jako o místě, kde je reálné, aby zde byl vytvořen odbor Československo-jihoslovenské ligy. O jeho založení se snaží za pomoci moravskostravského odboru stále Josef Dostál, který během roku 1936 uspořádal čtyři přednášky o Jugoslávii a Malé dohodě v okolních vesnicích a vedl v Českém Těšíně jazykový kurz. Ve městě byla v roce 1936 na počest jihoslovenského státního svátku sehrána hra Františka Langra *Jízdní hlídka*.¹²⁶ V *Československo-jihoslovenské revui* se také uvádí, že žáci místní měšťanské školy navázali přímý styk s Jugoslávií, konkrétně korespondencí s žáky v Novém Vrbasu.¹²⁷

I přesto musíme konstatovat, že v roce 1936 nebyla činnost tohoto kroužku tak intenzivní jako roku předchozího. Důvodem byl především dlouhý rozvrh hodin, který zabraňoval v konání schůzí v odpoledních hodinách v takové míře a v takovém počtu, jak by bylo potřeba. Navíc aktivnější funkcionáři ze školy odešli a noví nebyli tak pohotoví, i tak se ale kroužek snažil pokračovat ve své činnosti. Členové kroužku vyslechli dvě literární přednášky, zabírali se rozborem a kritikou přečtené knihy z jihoslovenské literatury, konkrétně to bylo *Zmiji hnízdo* (*Gadje gnezdo*, 1918) od Frana Levstika.¹²⁸

Městská rada v Českém Těšíně byla členy kroužku opět požádána, aby došlo k přejmenování Mechové ulice, ale opět nedošlo k žádné realizaci. Spolu s Okresním osvětovým sborem se 29. listopadu 1936 konala oslava státního jihoslovenského svátku a Moravskoslezské divadlo, po slavnostním proslovu, zahrálo divadelní kus Zdeňka Štěpánka¹²⁹ *Kamaráde, kde jsi...* (1936)¹³⁰

V roce 1937 měl kroužek 35 členů, jeho předsedou byl Ludvík Pastor a Jindřich Zorek byl jednatelem. Činnost byla tohoto roku omezena na pořádání přednášky jednatele o cestě po Jugoslávii¹³¹ a na pořádání kurzu srbochorvatského jazyka, do kterého chodilo 30 posluchačů, s průměrnou návštěvností 19 studentů. Lektorem byl opět Jaroslav Bláha. V tomto roce kroužek

125 *Z Českého Těšína*, Československo-jihoslovenská revue 6, 1936, s. 124.

126 František Langer (1888–1965) byl československý spisovatel, dramatik a vojenský lékař. Po studiích byl odvelen na haličskou frontu; v roce 1916 se nechal u Černovic na ruské frontě zajmout a byl internován v různých zajateckých táborech. V roce 1917 vstoupil do československých legií v Rusku, kde se později stal hlavním lékařem. Také psal do legionářských časopisů a staral se o kulturní činnost. V *Jízdní hlídce* zpracoval konflikt československých legií s bolševickým režimem v Rusku. Ten ale představil korektně, sovětské vojáky popsal jako vším zklamané lidi, kteří nevidí jinou budoucnost svou a své země než v násilné společenské změně. Během druhé světové války emigroval do Francie, posléze do Anglie, v roce 1945 se vrátil do Československa ve funkci přednosta zdravotnictva v československém vojsku v zahraničí. V roce 1947 byl jmenován národním umělcem. https://cs.wikipedia.org/wiki/František_Langer. Citováno ke dni 18. 5. 2020.

127 *Český Těšín*, Československo-jihoslovenská revue 6, 1936, s. 72.

128 Fran Levstik (1831–1887) byl slovinský spisovatel, politický aktivista, dramatik a kritik. Byl jedním z nejvýznamnějších představitelů politického hnutí mladých Slovinců.

129 Zdeněk Štěpánek (1896–1968) byl český herec, dramatik, režisér a scenárista, dlouholetý člen činohry Národního divadla v Praze. Bývá považován za jednu z nejvýraznějších a nejznámějších českých hereckých osobností 20. století.

130 *Činnost Kroužku pro pěstování československo-jihoslovenské vzájemnosti při reálném gymnáziu v Českém Těšíně v roce 1936*, Československo-jihoslovenská revue 7, 1937, s. 73.

131 Jednatel kroužku dostal prázdninové stipendium do Jugoslávie v hodnotě 200 Kč. Z Československa do Jugoslávie jel na kole.

také uspořádal tradiční oslavu 1. prosince. Kroužek zdarma odebíral časopisy *Javnost*, *Nova Evropa*, *Pregled*, *Krug*. Z Brna byly kroužku zaslány profesorem Zatloukalem *Novosti*.¹³²

Závěrem

Podíváme-li se na závěr na problematiku Československo-jihoslovenské ligy obecněji, tak můžeme říci, že zakládání spolků (obzvláště těch slovansky zaměřených) po vzniku republiky odpovídalo dobovému trendu, který se vyznačoval právě vysokou četností zakládání nových spolků. Meziválečné období pak jako celek bývá označováno jako „zlatý věk“ spolkového života. Většina slovanských spolků však byla zanedbatelná jak po stránce počtu členů, tak co do rozsahu činnosti či doby působnosti. Pomineme-li Sokola, byla největším spolkem tohoto typu Československo-jihoslovenská liga.¹³³ Činnost slovanských spolků byla reflektována zainteresovanými kruhy a jejich zakládání vítala i veřejnost. Byla označována za „praktickou slovanskou práci“ směrem k naplňování ideálu slovanské vzájemnosti a za doklad toho, že slovanská myšlenka ve společnosti dále žije a působí.

Frekvencovaná byla také otázka spolupráce a integrace činnosti těchto spolků. Ve větší míře se snahy o integraci spolkové činnosti začaly objevovat kolem roku 1933. Nesouvisely jen s aktualizací slovanské myšlenky v důsledku nástupu nacismu v Německu, ale také s početní a finanční slabostí jednotlivých spolků, které narážely na problém nedostatečné účasti na akcích spojených s časovými kolizemi s jinými kulturními akcemi pořádanými spolky ať už slovanskými či jinými. Možnosti integrace také nahrával fakt členství jedné osoby ve více spolcích současně. S výjimkou Československo-jihoslovenské ligy se spolky těmto integračním tendencím na počátku třicátých let nebránily. Liga sice neodmítala „v zájmu slovanské věci“ participovat na přípravě společných podniků – ostatně tuto skutečnost jsme výše reflektovali i u činnosti moravskostravského odboru – odmítala však vytvoření nadřazeného slovanského orgánu.

Důvodů jistě bylo více. S ohledem na zahraniční politiku republiky se těšila oficiální podpora státu, především ministerstev zahraničí a školství. Měla tak blízko k organizaci oficiální a jako taková byla nositelem a spoluvůrcem oficiálního obrazu Jihoslovanů a Jugoslávie. Na rozdíl od obdobných spolků, které propagovaly vzájemnost mezi dvěma slovanskými národy, byla zaměřena na propagaci kontaktů mezi státními národy a jejich státy, na čemž se nic nezměnilo ani po roce 1929: účelem bylo ve státotvorném duchu podporovat politické spojenectví bez ohledu na vnitřní problémy obou státních útvarů. Mezi její základní argumenty patřila tradice vzájemné válečné spolupráce, obdobný mezinárodně politický zájem obou států a v neposlední řadě i slovanská příbuznost.¹³⁴

Fungování, organizace či řekněme-li, předpoklad úspěšnosti pro vznik a chod veškerých odborů Československo-jihoslovenské ligy byly v tom či onom daném městě vždy dány osobnostmi, které byly v jejich čele. Tak jako to v Brně byl Vincenc Hlavinka s Vladimírem Filku-kou, v Olomouci Bohuš Vybíral, v Pardubicích Josef Zdeněk Raušar, v Moravské Ostravě se myšlenka realizace místního odboru povedla především díky Václavu Papouškoví a Jaroslavu Havlíčkovi (a Jaroslavu Bláhovi v Českém Těšíně) – spolek zde tak mohl vzniknout ve tři-

132 AMO, fond ČJL MO, kart. 1, inv. č. 2, Správní knihy, Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad (1930–1937), zpráva o činnosti Kroužku studentského pro pěstování československo-jihoslovenské vzájemnosti při reálném gymnáziu v Českém Těšíně za rok 1937.

133 Více o slovanských spolcích např. Alexandr BRUMMER, *Slovanství a slovanská tradice v meziválečném Československu 1918–1938*, disertační práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, Brno 2012; Josef PÁTA, *Slovanské spolky a organizace*, Slovanský přehled 24/6, 1932, s. 386.

134 A. BRUMMER, *Slovanství*, s. 45.

cátých letech, tj. v druhé dekádě fungování celostátního spolku, který v té době měl už mít vyřešeny všechny organizační a administrativní záležitosti. I přesto komunikace s ústředím nefungovala ideálně, obzvláště ve finančních otázkách, kdy se moravskoostravský odbor nemohl na nic spolehnout.

Jak jsme si ale mohli všimnout výše, i přes malodohodové spojení potvrzené vznikem několika odborných komisí a řadou dalších dílčích smluv, úspěšné fungování a konkrétní spolupráce na poli kulturním a osvětovém, narážela na řadu mantinelů, které nemohli i ti nejhodlivější a nejzapálenější jednotlivci ovlivnit. Myslíme tím především problémy objevující se už ve dvacátých letech (rozdílné tradice veřejného života obou zemí a jejich hospodářské zázemí) mezinárodní vývoj (nástup Německa na výsluní evropské politické scény a s ní související nová hospodářská orientace Československa na počátku třicátých let), vyhlášení diktatury, a s tím související změna státních poměrů v Jugoslávii a v neposlední řadě nástup premiéra Milana Stojadinoviće v červnu 1935, který znamenal nástup nového politického kurzu, kdy se neutralizovalo dosavadní spojení a kdy Stojadinovićův režim už neměl nadále zájem na upevňování spojení s Československem, dokonce se v letech 1936 a 1937 snažil zabránit veškerým snahám Československa o zefektivnění spolupráce uvnitř Malé dohody. Rok 1938 už je jen smutnou kapitolou v historii Československa, které stálo opuštěné samo uprostřed Evropy.

Přičteme-li k tomuto výčtu jako brzdicí faktor nedostatek financí, je až s podivem, kolik aktivit mohl odbor i přesto realizovat – nejzáslušnější aktivity tohoto odboru v rámci československo-jugoslávských vztahů byly aktivity na poli osvětovém – pokud si odbor mohl dovolit pořádat kurzy srbochorvatského jazyka, navštěvoval je vysoký počet posluchačů. Také se odbor mohl pochlubit aktivně vystupujícím studentským kroužkem fungujícím pod jeho křídly. Kulturně-vzdělávací význam měly též pravidelně se konající konverzační večírky, které v této podobě snad nepořádal žádný jiný odbor. Moravskoostravský odbor si ovšem dokázal prosadit své zájmy v okolí – v Českém Těšíně velmi aktivně vystupoval studentský kroužek při místním gymnáziu, který se snažil o československo-jugoslávské sblížení, především prostřednictvím jazykových kurzů, přednášek a korespondencí se studenty z Jugoslávie.

Odbor Československo-jihoslovenské ligy v Moravské Ostravě nebyl samozřejmě jediným spolkem, který v meziválečné době v tomto městě fungoval. V textu jsme zmínili jen pár (tedy slovansky orientovaných) organizací, které se na kulturním a společenském životě města podílely společně s ligou, avšak takovýchto spolků, věnujících se ať už rozšiřování kontaktů a povědomí o jiných státech a národech či seznamování veřejnosti s kulturou, vzděláním a dalšími aktivitami obecně, byla celá řada. Odbor celostátního vzájemnostního spolku v Moravské Ostravě byl však tím hlavním, který svou činností zanechal alespoň nějakou stopu československo-jugoslávské spolupráce během meziválečné doby.

Czechoslovak-South Slavic League in Moravian Ostrava

Summary

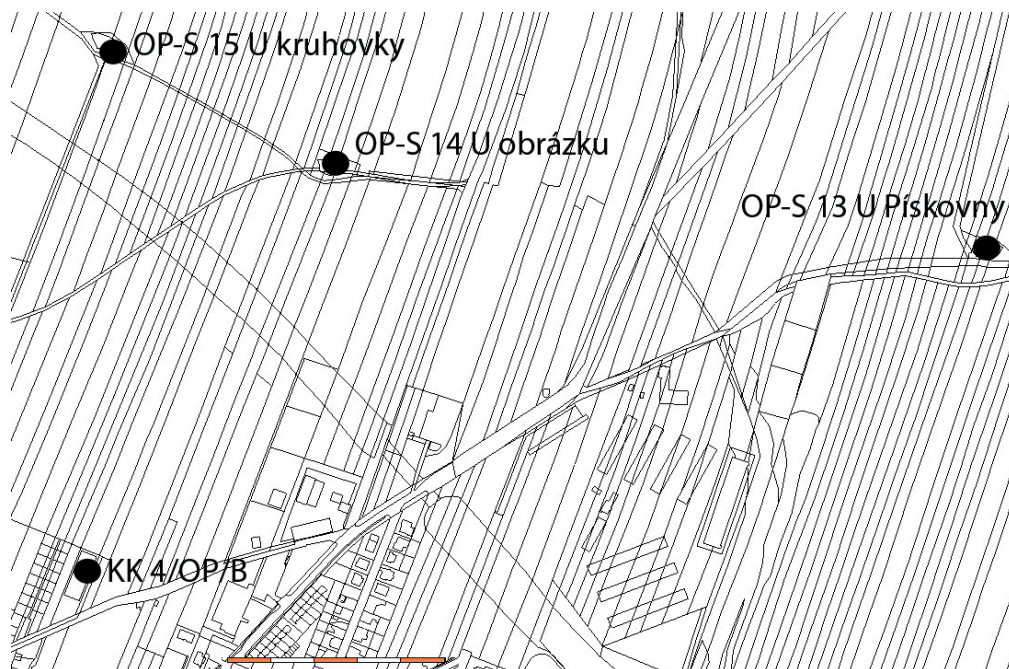
The author deals with the work of the Czechoslovak-South Slavic League in Moravian Ostrava in the interwar period. She outlines how this nationwide association sought to strengthen the Czechoslovak-Yugoslav reciprocity and support the mutual relations. At the practical level, these tasks and goals were achieved primarily through the organization of educational and cultural activities, translation activities or support for the development of tourism in the Adriatic. The Czechoslovak-South Slavic League and its departments enjoyed official support from the state, especially the Ministries of Foreign Affairs and Education. It was nearly an official organization and, as such, it was the bearer and co-creator of the official image of the Yugoslavs and Yugoslavia. In the article, the author provides an overview of the activities of the department of the association in Moravian Ostrava, mainly on the basis of the study of the preserved archival materials in the Archives of the City of Ostrava (Czechoslovak-South Slavic League – department in Moravian Ostrava) and *Czechoslovak-South Slavic League (1921–1930)* and *Czechoslovak-South Slavic review (1931–1939)*.

The author finds out that the department of the Czechoslovak-South Slavic League in Moravian Ostrava – operating mainly thanks to Václav Papoušek, Jaroslav Havlíček (and Jaroslav Bláh in Český Těšín) – was established in the 1930s, i.e. in the second decade of operation of the nationwide association, which, at that time, should have already resolved all organizational and administrative matters. Even so, the communication with the headquarters did not work ideally, especially in financial matters, when the Moravian-Ostrava department could not rely on anything. Based on the preserved materials, the author states that the most meritorious activities of this department within the Czechoslovak-Yugoslav relations were activities in the field of education – when the department could afford to organize Serbo-Croatian language courses, they were attended by a large number of students. The department also showed off an active student circle operating under its wings. Regularly held conversation parties were also of cultural and educational importance, and, perhaps, no other department organized them in such a form. The author also did not omit the fact that the Moravian-Ostrava department was able to assert its interests in the area it operated; in Český Těšín, there was a very active student group at the local grammar school seeking Czechoslovak-Yugoslav rapprochement, especially through language courses, lectures and correspondence with students from Yugoslavia. The author concludes that even though the Moravian-Ostrava department (as well as others) faced a number of problems (these were mainly related to the financial security of the departments and the ageing of its members (therefore, towards the end of the association, we can observe a certain decline in its activities)), this department of the nationwide mutual association in Moravian Ostrava left at least some traces within the Czechoslovak-Yugoslav cooperation during the interwar period.

MATERIÁLIE

Dokumentace demolované kabelové komory KK 4/OP/B v Opavě – Kateřinkách archeologickými metodami¹

Krajina českého Slezska je protkána mnoha technickými památkami, mezi nimiž jedno z předních míst zaujímá obranný systém budovaný v pohraničí ve druhé polovině 30tých let 20. století a nazývaný Československé opevnění, či rovněž známý v cizině pod označením tzv. Benešova linie. Jako celek představuje tento komplex jednu z nejdokonalejších technic-

Obr. 1: Výsek z katastrální mapy s lokalizací dokumentované komory a sousedními objekty těžkého opevnění.

Mapový podklad převzat z <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/>, upravil Jiří Juchelka, 2020.

kých památek nejen u nás, ale i ve střední Evropě. Jeho provedení, promyšlený systém poloh, využití prostoru při obranné taktice a důmyslnost celého projektu jej bezesporu řadí k jedněm z nejrozsáhlejších stavebních projektů novodobé československé resp. české historie. Linie představuje ukázkou schopnosti vybudovat funkční a promyšlený obranný „organismus“, který zahrnoval objekty těžkého opevnění, dělostřelecké tvrze a lehká opevnění, které byly doplněny systémem překážek. Komunikace mezi objekty byla založena na rádiovém spojení, které však nebylo spolehlivé a mnohdy se dalo i odposlouchávat, proto jednotlivé prvky obranné linie

byly mezi sebou spojeny telefonní kabelovou sítí. Tato komunikační soustava byla tvořena samotným pod zemí ukrytým kabelovým vedením a rovněž sítí tzv. kabelových objektů (typy A, B, C), nebo také kabelových komor. Tyto drobné bunkry, v našem případě typu B, byly vzhledem k možnosti zásahu leteckým či pozemním bombardováním ukryty pod zemí a vchod do nich tvořil ocelolitinový poklop situovaný na střeše komory. Jejich funkce byla spojovat hlavní telefonní příčky a současně je větvit na jednotlivé objekty obranné linie, především k objektům těžkého opevnění.

Obr. 2: Výsek z katastrální mapy s fotogrammetrickou dokumentací zkoumané parcely se zachyceným objektem KK 4/OP/B.

Upravil Jiří Juchelka, 2020.

Celý obranný systém je cenný pouze se všemi na sebe navazujícími souvislostmi. Jednotlivé objekty představují pouze segmenty soustavy. Pouze kompletní množina všech prvků linie je z hlediska pojetí technické památky chápána jako jeden celek. Bohužel již od doby konce 2. světové války dochází mnohdy k řízené demolici jednotlivých objektů. Památková ochrana linie jako celku není nikým navržena, pokud jsou objekty chráněny, jedná se buď o jednotliviny, či maximálně skupiny několika objektů, ovšem již bez ochrany dalších entit soustavy, kterými jsou např. i kabelová vedení skrytá pod zemí, včetně komorových objektů.

K průzkumu demolovaného objektu KK4/OP/B v Opavě – Kateřinkách na Filípkově ulici byli pracovníci Oddělení archeologie Slezského zemského muzea přivoláni v roce 2018².

2 Soňa KRÁLOVÁ – Jiří JUCHELKA – Marek PIĘTOŃ, *Opava (k. ú. Kateřinky u Opavy, okr. Opava), Filípková*

Obr. 3: Snímky objektu KK 4/OP/B pořízené pozemním vrtulníkem DJI PHANTOM 4 PRO+.

Foto Jiří Juchelka, 2019.

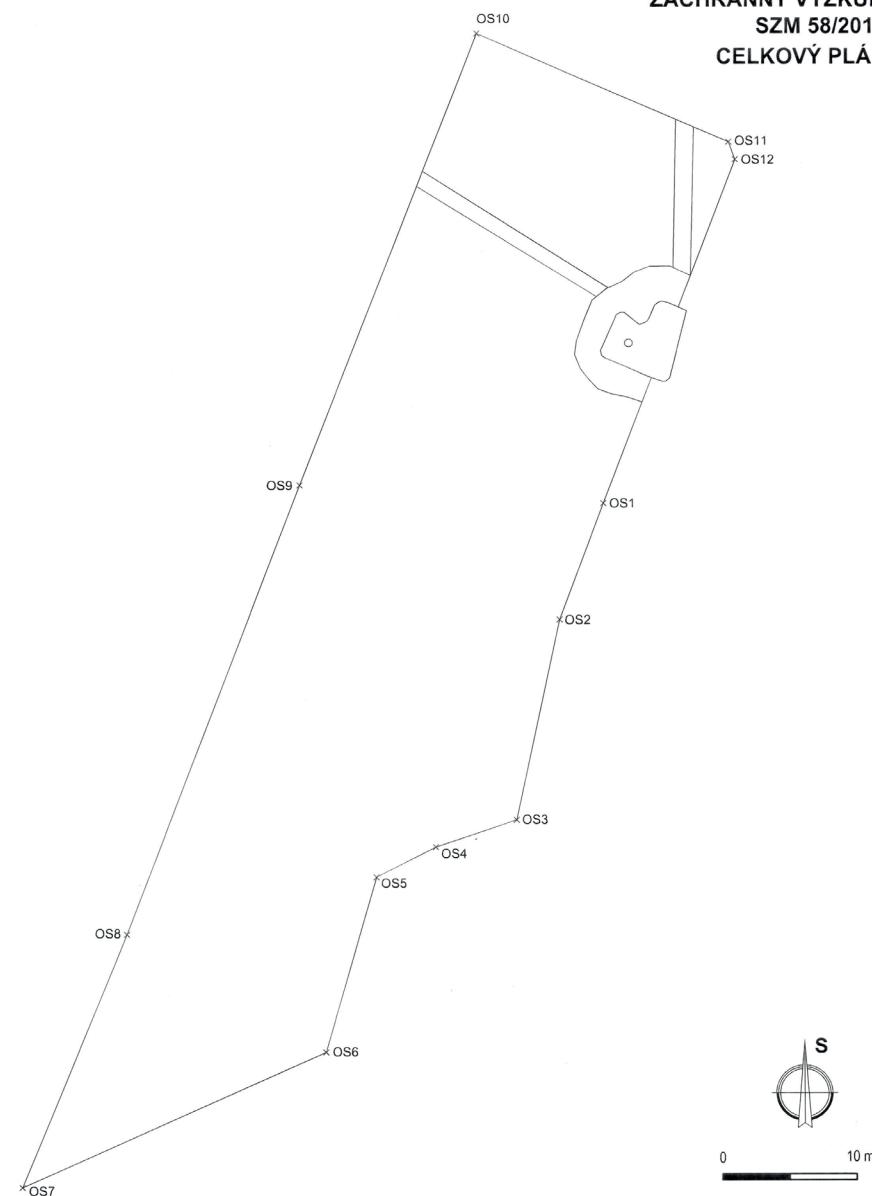
V rámci výstavby haly firmy HV Výtahy s. r. o. zde na podkladě zákona 20/1987 Sb. proběhl standardní záchranný archeologický výzkum. Komora se nacházela na parcele č. 1079/87, na severním okraji intravilánu obce v trati „Dolní pole“.

Objekt byl budován v roce 1938 stavební firmou Dr. Ing. Antonína Schindlera z Moravské Ostravy v souvislosti s výstavbou „Telefonní sítě, úsek Opava“. Stavba byla započata 13. července a pokračovala až do září roku 1938.

Při archeologické dokumentaci demolovaného objektu bylo v rámci jeho zaměřování využito přístroje GeoMax Zenith35 Pro GSM-UHF-TAG. Dokonalé výškové a polohové zaměření dopomohlo především k identifikaci prostorových souvislostí s ohledem na průběh kabelových vedení, ale také došlo k půdorysnému zaměření samotné komory a okolní parcely. Celý prostor stavby byl rovněž snímován pomocí pozemního vrtulníku DJI PHANTOM 4 PRO+. Snímky z tzv. letecké archeologie přispěly k dokumentaci místa komory a vizuální identifikaci průběhu kabelového vedení, jednak hlavní příčky a také kabelové větve. Při vzdušném snímování byl rovněž zachycen původní rozměr stavební jámy, což dopomohlo k ozřejmění problematiky výstavby objektů daného typu.

Interiér objektu byl zničen již v minulosti a nyní byl tvořen novodobým odpadem, který s původní funkcí komory neměl nic společného. Typologicky se jednalo o standardní kabelovou komoru typu B tvořenou předsíní a samotnou kabelovou místností se vstupem tvořeným kruhovým otvorem průměru 60 cm, dnes již s absencí ocelolitinového poklopu. Sestup do předsíně byl tvořen doposud dochovanými železnými stupni situovanými v rohu místnosti. Konstrukce vnitřního vybavení komory v bunkru již nebyla dochována.

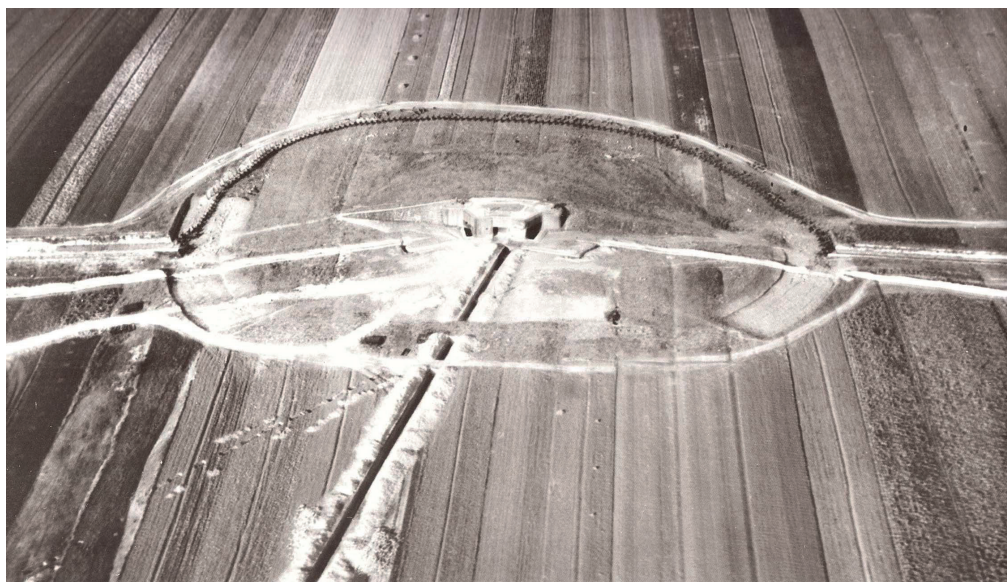
**OPAVA, FILÍPKOVÁ ULICE, PARCELA Č. 1079/87
KABELOVÝ OBJEKT KK4/OP/B ČESKOSLOVENSKÉHO OPEVNĚNÍ
ZÁCHRANNÝ VÝZKUM
SZM 58/2018
CELKOVÝ PLÁN**

Obr. 4: Přesné polohové zaměření zkoumané parcely provedené pomocí přístroje GeoMax Zenith35 Pro GSM-UHF-TAG.

Kresba Jiří Juchelka, 2019.

ulice, parcela č. 1079/87. Kabelový objekt československého opevnění, 1. pol. 20. století. Záchranný výzkum, Přehled výzkumů 60/2, s. 294.

Obr. 5: Dobová fotografie zachycující přechodní srub OP-S 3 „U pískovny“ s výkopem pro kabel, kterým byl objekt napojen do spojovací sítě.

Převzato z J. LAKOSIL – T. SVOBODA, Československé opevnění 1938.

Obr. 6: Část kabelu z komunikační sítě.

Foto Jiří Juchelka, 2019.

Ze záběrů pořízených pozemním vrtulníkem byl kolem kabelového objektu identifikován prostor tvořený světlejší jílovitou hlínou, který kolem komory vytvářel pravidelný půlkruh cca 2,00 m široký. Jednalo se o půdorys původní stavební jámy, která byla před samotnou stavbou provedena tak, aby byl v ní dostatek místa na realizaci bednění, ale i dostatečný prostor pro manipulaci v okolí stavby při jejím budování, umístování armatur a lití betonu. Zachycená situace je výmluvnou ukázkou tvorby komory a využití prostoru kolem samotné stavby v rámci jednotlivých fází resp. první fáze stavebních prací spojených s přípravou staveniště.

Jiným zjištěním v rámci letecké prospekce jsou z výšky jasně viditelné směry vyústění kabelových vedení tzv. spojovací sítě. I ony jsou patrné jako linie vycházející paprskovitě z bunkru a jsou identifikovány hlínou světlejší barvy. Při budování spojovací sítě byl rovněž kladen velký důraz, jak o tom dosvědčují soudobé fotografie ze sousedního objektu OP-S 13 U pískovny,³ kdy výkop pro kabel působí velmi impozantním dojmem. V rámci dokumentace našeho objektu jsou jasně patrné jak proporce tak i napojení na stavební jámu kolem komory resp. samotný objekt komory. Severním směrem šla větev k objektu OP-S 15 U kruhovky, severovýchodním pak hlavní spojovací síť udržující kontakt s objektem KK 5/OP/B.

Při výzkumu byla rovněž získána část kabelu z komunikační sítě. Na vzorku je patrná jeho struktura, kdy z vnějšku je kryt ocelovým plechem cca 3,5 cm širokým, který obmotával olovený plášť, papírovou izolaci a samotný vodič. Dohromady mohly tvořit obal kabelu celkem čtyři vrstvy, kdy prostor mezi ocelovým a oloveným krytím byl vyplněn izolačními provazci. Průměr celého vedení se pohyboval okolo 5 cm. Samotný vodič, tedy jádro celého systému, byl tvořen svazkem jednotlivých drátků.

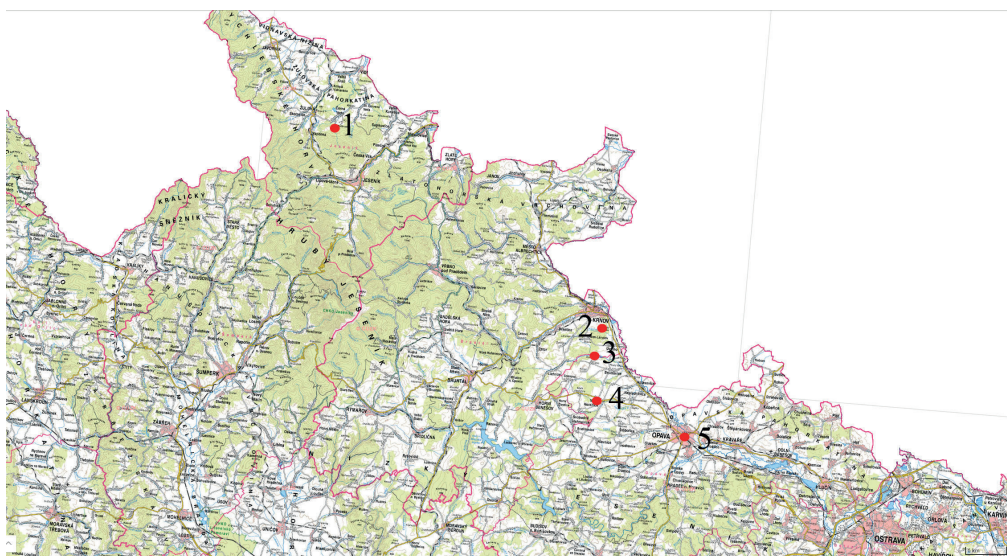
Při záchranném archeologickém výzkumu byl prostřednictvím nedestruktivních archeologických metod zdokumentován zánik jednoho z prvků pohraniční obranné linie. Objekt byl posléze rozebrán a v současné době po něm není na místě žádný náznak jeho dřívější existence. Archeologické metody tak společně s úsilím laické a odborné veřejnosti, která objekt dlouhodobě dokumentovala po stránce historické, dopomohly alespoň k částečnému uchování povědomí o stavbách obdobného rázu, které si zaslouží daleko větší ochranu a ohleduplnější zacházení, než která jim je dopřávána doposud.

Jiří Juchelka

³ Jan LAKOSIL – Tomáš SVOBODA, Československé opevnění 1938. *Velká obrazová kniha*, Praha 2017.

Nové nálezy součástí rytířského opasku v archeologické sbírce SZM

Impulsem k sepsání materiálu jsou dva nové nálezy součástí rytířských opasků z období vrcholného středověku, které byly zapsány do archeologické sbírky SZM v roce 2018 a 2020. Prvním artefaktem je náhodný nález nákončí opasku z Velkých Heraltic, který předal do muzea pan Libor Beneš, druhým exemplářem je pak kování opasku z preventivního výzkumu hradu Kaltenštejn. V rámci interního grantu SZM¹ bylo přistoupeno k odbornému vyhodnocení těchto předmětů, a to včetně odborné konzervace a provedení neinvazivní prvkové analýzy. Zároveň byly předměty porovnány s obdobnými nálezy z archeologické sbírky SZM. Ve sledovaném prostoru českého Slezska se jedná o předměty z hradu Cvilín, hradu Vartnov, Opavy a již zmíněných Velkých Heraltic a hradu Kaltenštejn [Obr. 1].

Obr. 1: Mapa území s vyznačenými lokalitami nálezů. 1 – hrad Kaltenštejn, 2 – hrad Cvilín, 3 – hrad Vartnov, 4 – Velké Heraltice, 5 – Opava.
Dle www.mapy.cz upravila Soňa Králová.

Popis archeologických nálezů a jejich interpretace

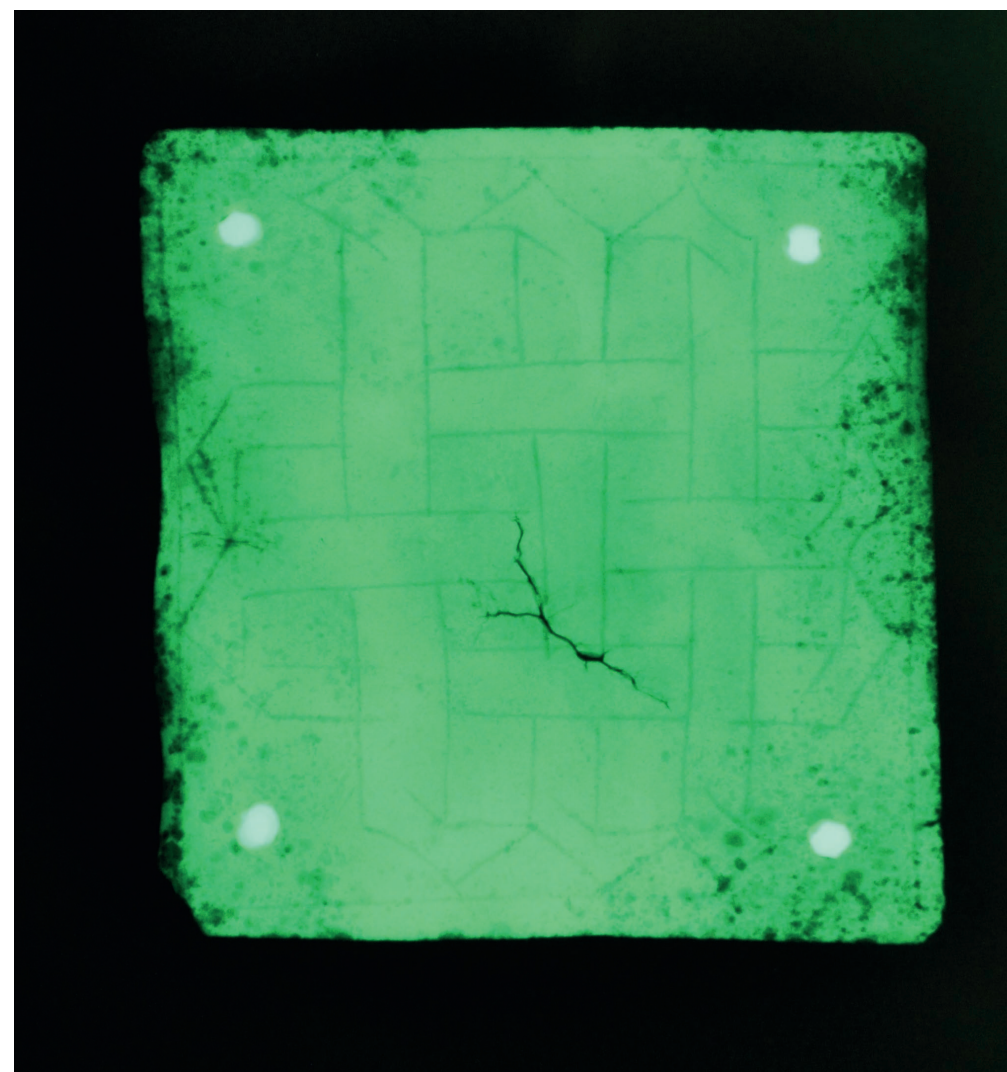
Prolamované nákončí opasku s rytým motivem

Přírůstkové číslo: 01/023/2018

Místo nálezů: katastr Velkých Heraltic, okr. Opava

V roce 2018 byl předán do sbírky SZM ojedinělý nález z okolí Velkých Heraltic, okr. Opava [Obr. 1:4], bohužel bez přesného polohového zaměření místa nálezů a po neodborném očištění.

¹ Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595). This work was financially supported by the Ministry of Culture of the Czech Republic by institutional financing of long-term conceptual development of the research institution (the Silesian Museum, MK000100595).

Obr. 2: Rentgenový snímek opaskového kování z hradu Kaltenštejn. Parametry snímku ffp. 70 cm, 80 kV, 4 mA, 40 s.

Konzervátorské centrum Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, 2020.

Představuje část jednoduchého nákončí, které bývalo umístěno na opasku svého nositele jako ukončení volné části řemene. Nákončí sloužilo nejen jako ozdobný prvek, ale mělo také praktickou funkci, neboť chránilo volný konec opasku, který býval z organického materiálu (pruh látky nebo kůže), od mechanického opotřebení a lépe se pak takto opatřený konec provlékal přezkou. Námí popisovaný exemplář představuje jednostranné kování ve formě litého plechu, který se na konec opasku připevňoval pomocí dvou drobných kovových nýtků, se spodním okrajem ohnutým směrem dovnitř. Jedná se o typ tzv. „půlměsícovitý“ nákončí (termino-

logie dle P. Mazáčové)². V horní části je zdobeno druhotně poškozeným prolamováním ve formě abstraktního vzoru a ve spodní ploše rytým dekorem gotické majuskule se schematicou vegetabilní výzdobou po stranách [obr. 3:1]. Má rozměry 5,5 x 5,5 cm a je odlito z bronzu [Tab.1]. Analýza byla provedena na pracovišti Středočeského muzea v Roztokách u Prahy, viz níže v textu.

Čtvercové kování opasku

Inventární číslo: 01/012/2020-172

Místo nálezů: hrad Kaltenštejn, okr. Jeseník

Nález byl učiněn na zřícenině hradu Kaltenštejn [Obr. 1:1] v rámci preventivního výzkumu Slezského zemského muzea ve spolupráci s Vlastivědným muzeem Jesenicka v roce 2020, jehož principem a dlouhodobým úkolem je monitorování, mapování a preventivní výzkumy ohrožených středověkých fortifikací ve Slezsku. Vzhledem k probíhajícímu preventivnímu výzkumu bude přesné polohové zaměření nálezů zveřejněno až po ukončení výzkumných prací při následné publikaci.

Jedná se o předmět čtvercového tvaru vyrobený z bronzového plechu o rozměrech 5 x 5 cm, který byl k podkladu upevněn čtyřmi drobnými nýtky umístěnými v rozích. Plocha je zdobená rytou výzdobou ve formě dvou do sebe propletených gotickým písmen orámovaných úzkou linkou tvořící rámeček [Obr. 3:2]. Při výzkumu byl předmět vyzvednut i s částí zeminy a následně předán na Oddělení ochrany sbírkových předmětů SZM (dále OOSP), kde bylo před odborným čištěním provedeno rentgenování³ [Obr. 2] za účelem zjištění stavu, výzdoby a případně užití výzdoby tvořenou jiným materiálem (intauzie). Následný průzkum předmětu i s vyzvednutou zeminou pod mikroskopem měl prokázat, zda se na předmětu nebo v okolí nýtků nachází organické zbytky ve formě textilních vláken či koženého opasku - postup byl osobně konzultován s RNDr. Lukášem Kučerou, Ph.D. z Univerzity Palackého v Olomouci a proveden v rámci pracoviště OOSP. Tento předpoklad se však nepotvrdil a předmět je v současné době odborně čištěn a konzervován.

Tab. 1.

		Fe
nákončí opasku, Velké Heraltice	01/023/2018	3,17
nákončí opasku, Cvilín	M 657	0,77
čtvercové kování opasku, Kaltenštejn	01/012/2020-172	1,45

Metoda měření prvkové analýzy

Oba předměty byly podrobeny nedestruktivní prvkové analýze, kdy se provádí měření na povrchu předmětu, nikoli v jeho jádře. Měření nákončí (přír. č. 01/023/2018, Obr. 3:1) provedla Ing. Petra Říhová, cit. „Prvkové složení bylo zkoumáno metodou rentgenové fluorescence – ED XRF ve Středočeském muzeu na přístroji ElvaX Industrial s detektorem s rozlišovací schopností cca 180eV. Charakteristické záření prvků bylo buzeno Ti rentgenkou. Doba měření

2 Petra MAZÁČOVÁ, *Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu. Příspěvek k hmotné kultuře českého středověku*, Praha 2012, s. 63.

3 Parametry snímku ffp. 70 cm, 80 kV, 4 mA, 40 s. (KC FPF Slezská univerzita v Opavě), děkuji Mgr. Zuzaně Plachké a Ing. at Mgr. Haně Rajhelové.

byla 180 sekund. Stabilizace výkonu rentgenky byla nastavena tak, aby tok do detektoru byl 1900 ± 100 impulsů za sekundu. Byl použit kolimátor 3 mm, přičemž analyzovaná plocha je vždy o něco větší. Při dobách měření od 3 minut je možné stanovovat obsahy prvků od přibližné spodní hranice 0,05%, přičemž pod 0,4% může být chyba v závislosti na podmínkách měření až 20 – 40% udávané hodnoty. Jedná se o zcela nedestruktivní prvkovou analýzu povrchu, přičemž hloubka penetrace záření do vzorku je velmi malá a tak výsledek měření vypovídá pouze o složení povrchu. Naměřená spektra byla zpracována programem ElvaX a vyhodnocena za použití modulu bezkalibrační analýzy využívajícího metody fundamentálních parametrů. Analýzy byly provedeny po očištění předmětů na tzv. originální povrch, na analyzovaném povrchu byly korozní produkty. Objekty byly analyzovány na několika místech, výsledky v tabulce jsou zprůměrované hodnoty naměřených dat.⁴

Měření dvou dalších nálezů, nákončí ze Cvilína (inv. č. M 657, Obr. 3:3) a opaskového kování z hradu Kaltenštejn (inv. č. 01/012/2020–172, Obr. 3:2) probíhalo na opavském muzejním pracovišti OOSP.⁵ Byla použita metoda rentgenové fluorescence měřená energo-disperzním analyzátozem při využití ručního spektrometru DELTA ELEMENT s výkonem rentgenky 4 W. Cit. „Ruční spektrometr DELTA ELEMENT provádí analýzu složení materiálu do hloubky v řádech desetin milimetrů v závislosti na jeho hustotě (v tomto případě kov a jeho korozní produkty). Plocha analyzovaného místa je vždy přibližně „kruh“ o průměru cca 10–15 mm. Analyzovaná místa jsou vytipována tak, aby velikost měřené plochy byla větší než analytický otvor přístroje. U předmětu je realizováno několik měření a každé měření probíhá po dobu čtyřiceti sekund. Naměřené hodnoty jsou zpracovány v tabulkovém procesoru. Měření proběhlo na dvou stranách předmětu (strana A, B)⁶

Vyhodnocení

Obě opasková kování a nákončí představují poměrně unikátní doklady hmotné kultury vyšší společnosti ve vrcholném středověku ve Slezsku. Opaskové pásy s kovovými součástmi se objevují již od raného středověku, jejich význam pak stoupal zejména od 14. století v souvislosti se spojením s tzv. rytířským kultem, kdy se opasek stává nejen praktickým doplňkem pro upevnění meče a oděvu, ale také symbolickým znázorněním statusu a prezentací kladných

Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb
0	85,37	5,25	0,53	0	1,42	0	4,26
0,53	90,23	3,01	0	0,27	2,69	2,21	0,1
0,11	80,61	10,74	0	0,66	5,8	0	0,56

rytířských hodnot a věrnosti. Jeho nositel si ho musel zasloužit a s jeho nošením bylo spojeno i určité chování, tzv. představení rytířských ctností. Od 14. století stoupá obliba těchto zdobených opasků v celém středoevropském prostoru a stává se doplňkem vyšší elity. Často bývá spojen s Pannou Marií, která je ztělesněním čistoty, víry a ochrany.⁷

4 Petra ŘÍHOVÁ, *Zpráva o provedení analýzy ze dne 7. 11. 2018*, Slezské zemské muzeum, Oddělení archeologie, Archiv.

5 Za provedení analýzy děkuji Mgr. Zuzaně Plachké.

6 Zuzana PLACHKÁ, *Opasková spona 01/012/2020, Opasková spona M 657 ze dne 10. 12. 2020*, Slezské zemské muzeum, Oddělení archeologie, Archiv.

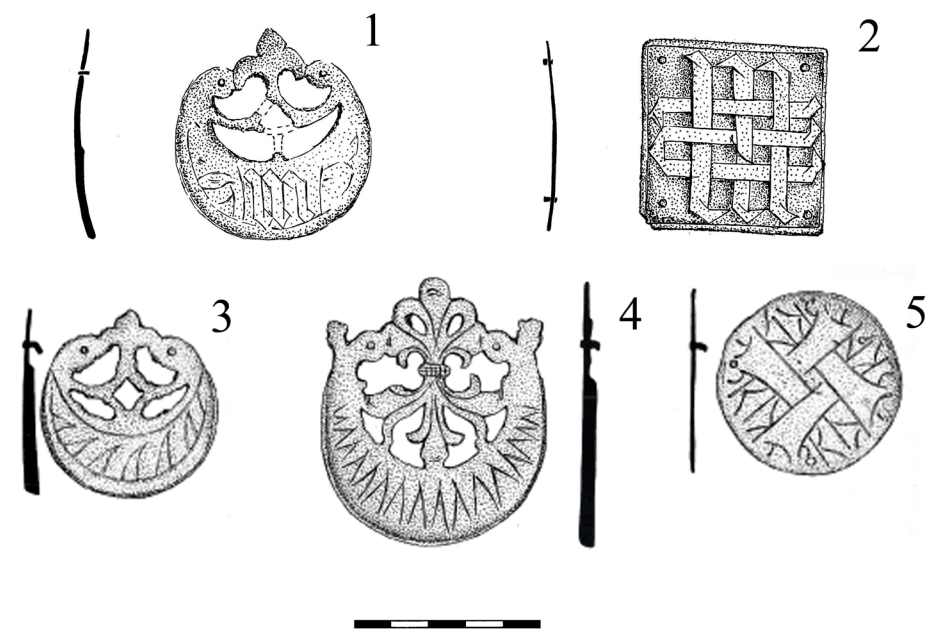
7 Více k tématu např. P. MAZÁČOVÁ, *Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu*, s. 9–30.

Nákončí z Velkých Heraltic má přesnou analogii v exempláři z hradu Cvilín (uloženo na archeologickém oddělení SZM, inv. č. M 657, Obr. 3:3), které představuje v podstatě naprosto shodný předmět v podobě obloukovitého půlměsícovitého litého nákončí s prolamováním v horní části a rytou výzdobou ve formě linií ve spodní části (motiv se však liší). Podle údajů v přírůstkové knize archeologického oddělení SZM se jedná o předmět z tzv. Hornyho sbírky, uložené dílem ve Slezském muzeu v Opavě a Městském muzeu v Krnově, která byla získaná Lumírem Jislem a zapsaná do opavské sbírky dne 21. 3. 1950 jako soubor pravěkých a středověkých předmětů objevených v jeho pozůstalosti na půdě jeho bytu v Krnově, na ulici Svatováclavská 28 (přír. č. 1950/3). Stavební inženýr Gustav Adolf Horny prováděl pod památkovým vedením ředitele opavského muzea E. W. Brauna na cvilínském zřícenině výzkum s podmínkou, že výtěžek zprostředkuje opavskému muzeu. Nález tohoto nákončí spadá do období let 1933 až 1942, kdy Horny vedl své výzkumy přímo na zřícenině hradu Cvilín.⁸ Heraltický nálezný je sice v místech prolamované stylizované výzdoby poškozen, ale vzhledem k podobnosti s cvilínským nálezem můžeme rekonstruovat původní podobu prolamování. Jediný rozdíl mezi těmito artefakty je v ryté výzdobě na spodní obloukové části, kdy cvilínský exemplář má řadu vpravo skloněných stylizovaných dlouhoramenných trojúhelníků umístěných mezi rytou linkou ohraničující tento motiv, mající jejich úzké podstavy umístěné na ryté spodní linii u okraje předmětu, kdežto heraltický exemplář má místo toho stylizovaný ornament, ze kterého je čitelné písmeno M v gotické majuskule orámované z obou stran jednoduchým vegetativním motivem. Písmeno M umístěné na tomto místě pravděpodobně neznámá iniciálu svého majitele, ale znázorňuje znak pro Maria Mater, čili kult Panny Marie. Tento symbol známe z různých vyobrazení, často jako dvě propletené M (viz dále).

Dalším nálezem tohoto typu je lité nákončí řemene z hradu Vartnova, okr. Opava [Obr. 1:3], které představuje o něco honosnější typ tohoto předmětu (uloženo na archeologickém oddělení SZM, inv. č. M 550, Obr. 3:4). Jedná se o předmět identického tvaru, avšak s pečlivěji provedenou výzdobou zejména v prolamované části, kterou představují stylizované lilie. V spodní části nákončí je také rytá výzdoba, a to ve formě paprskovitých linií po obvodu. Dle záznamu v přírůstkové knize SZM bylo toto nákončí získáno úředním výzkumem v roce 1934 a nalezlo se v požárových vrstvách, které jsou spojeny s dobýváním hradu v srpnu 1474 a jeho následným zpusošením. Přesnou polohu nálezu bohužel neznáme, ale jelikož předmět spadá do období 15. století, lze tyto údaje považovat za věrohodné.

O oblibě těchto nákončí svědčí jejich rozšíření ve středoevropském a západoevropském prostoru od 14. století,⁹ mj. náhodný nález části tohoto typu nálezu z královohradeckého kraje v roce 2013, který má zřejmou podobnost s cvilínským a heraltickým nálezem, a to nejen svým tvarem, ale také rytou výzdobou. Nález je uložen v Muzeu a galerii Orlických hor.¹⁰

Součástí opasek byly krom nákončí také různé kovové plíšky podobného typu, jako prezentuje příklad z hradu Kaltenštejn. I tato čtvercová kování byla oblíbená v širším geografickém

Obr. 3: Vybrané součásti rytířských opasek z archeologické podsбірky Slezského zemského muzea v Opavě. 1– přír. č. 01/023/2018, Velké Heraltice; 2– inv. č. 01/022/2020-172, Kaltenštejn; 3– inv. č. M 657, Cvilín; 4– inv. č. M 550, Vartnov; 5– inv. č. M 652, Cvilín. Obr. 3:1 a 2 kreslila S. Králová, Obr. 3:3 až 5 převzato z P. KOUŘIL – D. PRIX – M. WIHODA, Hradby, Obr. 25:6, Obr. 265:2, Obr. 25:2.

prostoru.¹¹ Velmi podobná kování se našla v Sezimově Ústí, Konůvkách¹², nebo v Pekařské ulici v Brně¹³, která měla jak podobné rozměry, tak rytou výzdobu v podobě znaku pro Maria Mater. Velmi podobný nález se podařilo odhalit na Slovensku v Moravanech nad Váhom, místní části Ducové „Kostelec“ (okr. Trnava) v hrobě jedince ve věku 18 – 20 let, kdy bylo toto kování upevněno na koženém opasku v řadě vedle sebe umístěných stejných plíšků s gotickými písmeny.¹⁴ Geograficky nejbližší analogický nález představuje kovová nášivka na opasek nalezená v Opavě v místech předpolí Ratibořské brány (prostor nám. Osvoboditelů), která představuje obdélný mosazný pozlacený plech zdobený propletenými iniciálami „M“.¹⁵ Tento symbol je ve vrcholném středověku poměrně běžný. Známe jej jak z opaskových kování,

11 Například M. TYMONOVÁ, *Archeologické doklady každodenního života*, s. 70; I. FINGERLIN, *Gürtel*, zde např. s. 111, Kat. Nr. 221 ze Salisbury ve Velké Británii, aj.

12 Zdeňka MĚCHUROVÁ, *Nálezy bronzových předmětů ze zaniklé středověké osady Konůvky, okres Vyškov*, AH 14, 1989, s. 474, Tab. III:5, Tab. VII:13.

13 Rudolf PROCHÁZKA, *Kovové předměty z výbavy středověkého měšťana z výzkumu v Brně-Pekařské ulici*, AH 15, 1990, Obr. 4:7.

14 Alexander RUTTKAY, *Prvky gotickej módy v odeve a ozdobách dedinského obyvatelstva na území Slovenska (horizont hrobov zo 14. – 15. stor. v Ducovom, obec Moravany nad Váhom)*, AH 14, 1989 s. 367, Obr. 3:1394.

15 František KOLÁŘ a kol., *Opavské hradby*, Opava – Ostrava, 2013, s. 256–257.

8 Více informací ohledně výzkumů na hradě Cvilín viz Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hradby českého Slezska*, Brno – Opava, 2000, s. 48–49; Markéta TYMONOVÁ, *Archeologické doklady každodenního života obyvatel hradu Cvilína v období středověku a raného novověku*, *Archaeologia historica* (dále AH) 35/1–2, 2010, s. 64–65; Svatopluk BŘÍZA – Markéta JANÁKOVÁ, *Historie archeologického bádání na Krnovsku*, Krnov 2016.

9 Například M. TYMONOVÁ, *Archeologické doklady každodenního života*, s. 70; Ilse FINGERLIN, *Gürtel des hohen und späten Mittelalters*, Berlin 1971.

10 Za informaci děkuji PhDr. Martině Bekové.

tak například jako výzdobu čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů. Znázorňuje „Maria Mater“, Pannu Marii, zpodobnění čistoty, věrnosti, a s tím související přenesený význam rytíře oddaného věrnou a čistou láskou k vznešené dámě. Z opavských a blízkých nálezů známe tento motiv ze zmíněného kování výše, bronzové kruhové nášivky z hradu Cvilín [Obr. 3:5] nebo z výzdoby kachlů kamen z hradu Cvilín¹⁶ či Opavy-Krnovské ulice.¹⁷ Při výzkumu Müllerova domu v Opavě v letech 2015 až 2018 byl nalezen soubor vrcholně středověkých kachlů, které svým charakterem bezpochyby náležely k blízkému přemyslovskému hradu, neboť se jednalo o luxusně zdobené exempláře komorových kachlů s bohatou výzdobou. Tento materiál byl deponován do míst parkánu zřejmě jako odpad při jedné z oprav hradu a na jednom exempláři se objevil motiv Maria Mater v podobě dvou propletených písmen M. Co se týče rytířských opasků, tak v archeologické sbírce SZM se nachází ještě kruhové pozlacené kování s paprskovitým motivem (inv. č. M 595) z hradu Cvilín¹⁸, z téže lokality kruhové bronzové kování v podobě trojúhelníkového plíšku s drobnými vybiženými perličkami (inv. č. M 655)¹⁹ a drobné kruhové kování s motivem lilie z hradu Vartnov (inv. č. M 595).²⁰ Můžeme vyloučit, že by se mohlo jednat o součásti koňských postrojů nebo nášivek na oděv, o výzdobu opasků svědčí zejména to, že nebyly k podkladu přišity, ale připevněny nýty.²¹ Rovněž u kování s paprskovitým motivem (inv. č. M 595) ze Cvilína se spíše přikláníme k interpretaci jako kování opasku, než původní vysvětlení, kdy se dle D. Stehlíkové jedná o součást nějakého obrazu nebo sošky.²²

Závěr

Dva představené nálezy reprezentují luxusní zboží, které v 15. století vlastnili příslušníci elity. Nákončí opasku z Velkých Heraltic datujeme dle dostupných analogií do 15. století, spíše do jeho první poloviny, stejně jako plechové kování z hradu Kaltenštejn. Vartnovské nákončí (inv. č. M 550) se našlo v destrukčních vrstvách kladených k roku 1474, což ale neznamená nic o době jeho vzniku, neboť je jednalo o předmět, který svému majiteli mohl sloužit i několik desítek let - to může být i případ exemplářů, o kterých pojednává tato práce. Vzhledem k nálezovým okolnostem, kdy oba předměty nebyly objeveny v objektu či kulturní vrstvě, je můžeme jen rámcově datovat dle analogií do počátku či první poloviny 15. století.

Otázku provenience obou předmětů nelze zatím přesně zodpovědět, protože se tyto artefakty nalézají v širokém západním a středoevropském prostoru. U kaltenštejnského exempláře nelze vyloučit polský původ, neboť ve sledovaném období spadal hrad pod vratislavské biskupství a z Vratislavi máme také doklady těchto součástí opasků.²³ Rozhodně můžeme zamítnout, že by výroba těchto předmětů probíhala na hradě samotném nebo v jeho zázemí – v Předávacím protokolu z 1. září 1443 není uvedena žádná specializovaná dílna, pouze mlýn, pivovar

aj.²⁴, ani preventivní výzkum hradu v roce 2020 nepotvrdil doklady této řemeslné činnosti. Nález z Velkých Heraltic má blízkou analogii u předmětu z hradu Cvilín, který je vzdálen cca 10,5 km vzdušnou čarou.²⁵ Na tomto hradě pravděpodobně byla dílna produkující bronzové nádoby a další předměty, mezi kterými byly archeologicky zachyceny zlomky pokliček s knoflíkovitými držadly, kroužky, zlomek kruhové přezky a další zlomky, včetně tavicích tyglíků se zbytky mědi či bronzoviny.²⁶ Nemusí být tedy vyloučeno, že právě zde vznikly i obě součásti rytířského opasku, nicméně se to zdá spíše nepravděpodobné, neboť každý předmět měl dle provedené prvkové analýzy jiné složení kovu [Tab. 1]. Ve středověku bylo ale běžné, že jedna místní dílna vyráběla předměty různé kvality a z různých materiálů a zároveň bylo obvyklé imitovat drahé kovy těmi dostupnějšími. Tyto výrobky si mohli dovést i ti, kteří se neřadili k nejvyšší vrstvě, nicméně nejsou ojedinělé ani příklady, kdy se do drahých šperků osazovaly napodobeniny jiných materiálů (např. sklo místo drahých kamenů) a nebyly považovány za podřadné.²⁷ Prvkové analýzy nepotvrdily vstupní předpoklad, že všechny tři předměty jsou vyrobeny z bronzu, protože se ukázalo, že kování z Kaltenštejna je vyrobeno z mosazi. Nejvyšší zastoupení mědi je v předmětu M 657, kde je tohoto kovu přes 90%, nejméně pak v heraltickém exempláři. Ten je zajímavý také tím, že obsahuje velký podíl příměsí jiných kovů jako zinek, olovo a železo [Tab. 1]. Nejedná o stopové množství, takže je jisté, že byly přidány záměrně. Důvodů, proč tomu tak bylo, může být celá řada – mohlo jít o menší praxi kovoliteců, nahrazování drahého kovu ve slitině levnějšími kovy za účelem falšování atd.

Pro hypotézu o místní výrobě těchto nákončí ve Slezsku v rámci jedné dílny, a ne nutně na hradě Cvilín, svědčí jejich vzhled, schematizovaná stejně prolamovaná výzdoba a tvar (ačkoli heraltický exemplář je o něco větší). Tyto předměty mohly vzniknout jako reakce na západoevropské předlohy, které se zde dostávaly jako importy, např. nákončí typu demi-ceint s očkem, datovaného do 14. – 15. stol. z Francie²⁸ a vyráběly se jako jejich místní napodobeniny. Přesný rozsah místní produkce, a případnou funkci specializované dílny na hradě Cvilín či na jiném místě, mohou osvětlit další chemické analýzy podobných předmětů nejen ve sbírce SZM.

Soňa Králová

16 Markéta TYMONOVÁ, *Středověké reliéfní kachle jako pramen hmotné kultury (Slezsko)*, AH 34, 2009, s. 211, Tab. 1:11.

17 M. TYMONOVÁ, *Archeologické doklady každodenního života*, s. 70.

18 Tamtéž, Obr.4:5; Analogický předmět známe také z Opavy: F. KOLÁŘ a kol., *Opavské hradby*, s. 257.

19 M. TYMONOVÁ, *Archeologické doklady každodenního života*, Obr.4:3.

20 Tamtéž, Obr.4:6.

21 A. RUTTKAY, *Prvky gotické módy v odevě a ozdobách*, s. 371.

22 Vlasta ŠIKULOVÁ, *Bronzové nákončí opasku*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. IV Opava, Brno 1999, s. 220.

23 Krzysztof WACHOWSKI, *Późnośredniowieczny pas cycerski na Śląsku w świetle źródeł archeologicznych*, *Archaeologia Silesiae*, 239–264.

24 P. KOUŘIL – D. PRIX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 224.

25 Viz Obr. 1, vzdálenost mezi body 2 a 4.

26 M. TYMONOVÁ, *Archeologické doklady každodenního života*, s. 67.

27 Věra ŠLANCAROVÁ, *Středověký šperk. Archeologické nálezy z jižní Moravy*, Brno 2018, s. 38–39.

28 Uloženo v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze pod č. UPM 5 615/1894. Publikováno: Dagmar HEJDOVÁ a kol., *Středověké umělecké řemeslo ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze*, Praha 1986, s. 26, obr. 198.

JUBILEA

Oltářní architektura Johanna Nitsche

Před 190 lety zemřel opavský sochař Johann Nitsch; stalo se tak 13. února 1830 a o dva dny později byl pohřben na starém opavském hřbitově. Narodil se v Opavě coby syn měšťanského sochaře Antona Nitsche a jeho choti Kateřiny, rozené Rottové, a při křtu dne 12. listopadu 1746 obdržel jména Johann Martin. Z údajů týkajících se rodinných poměrů připomeňme jeho sňatek s Terezií rozenou Kleberovou, a narození dcery Terezie (3. září 1792; zemřela 26. června 1810).¹ Jako poslední opavské bydliště se uvádí dům č. 277, stojící na rohu ulic Ostrožná a U Pošty,² který po Johannově smrti přešel na vdovu Terezií (10. října 1762 Opava – 23. srpna 1841 Opava).³ Lze předpokládat, že první sochařské zkušenosti získal v dílně svého otce stejně tak, jako lze dovozovat, že rozhojnění zakázek v širokém teritoriu Opavska a přilehlých oblastí pruského Slezska napomohl sňatek s Terezií – dcerou Tobiasem Klebera.

U tohoto jména se musíme zastavit, abychom pochopili, koho byl Johann Nitsch zetěm. Tobias Kleber⁴ pocházel z Augsburgu (jeho otec byl obchodníkem). Jakými cestami se dostal do Opavy, nevíme, každopádně zde zakotvil a jeho působení v tomto městě je prokázáno pro léta 1755–1776. Dne 18. dubna 1755 koupil dům v nynější Masarykově ulici za 1470 zlatých (při té příležitosti byl označen za stolařského tovaryše).⁵ Tento rok je důležitý ještě jinak: tehdy započala realizace hlavního oltáře v kostele Nanebevzetí Panny Marie, na níž se vedle Klebera – nepochybně autora oltářní architektury – podíleli malíř Anton Ernst Bayer a sochař Johann Georg Lehner. V roce 1756 se oženil s Terezií Türckovou (z manželství vzešly čtyři děti). Ze zakázek, Kleberem řešených, víme už jen o podílu na stavbě zámku v Dubové, každopádně i těchto pár informací odhaluje Nitschovo zázemí.

Dílo Johanna Nitsche je sice známé – a byla mu věnována pozornost nejednou – avšak na první pohled je kvalitativně nevyrovnané (současně nutno zdůraznit, že atribuce je často velice vágní, argumentačně nepřesvědčivá), takže zůstává otázkou, nakolik se na produkci spojované s jeho jménem podílela dílna (jejíž existenci nutně předpokládáme) a nakolik šlo o tvorbu jejího mistra. Tyto aspekty ponecháme stranou a soustředíme se pouze na tu část Nitschovy tvorby, která se týká oltářů a kazatelen. Byla jich celá řada, žel mnoho se nedochovalo (například je doloženo Nitschovo autorství kazatelny pro starý kostel v Kravařích v roce 1822, ovšem ten byl zbořen a pro nový kostel byl v relaci se stylem chrámové novostavby pořízen novogotický mobiliář).⁶

Pozoruhodným dílem, dosvědčujícím způsob uvažování o svěřeném úkolu, je náčrt hlavního oltáře pro farní kostel v Hradci nad Moravicí, jehož atribuci a dataci ozřejmuje přípisek na rubu kresby *Ries zum Grätzer Hochaltare vom Bildhauer Nitsch aus Troppau gemacht Anno 1828.*⁷

1 Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), sbírka matrik, Opava – sv. Duch, matrika rodná, sign. Op-II-1, fol. 134; matrika úmrtní, sign. Op-II-21, fol. 211.

2 ZA v Opavě, sbírka matrik, Opava – sv. Duch, matrika úmrtní, sign. Op-II-21, fol. 539.

3 ZA v Opavě, sbírka matrik, Opava – Panna Marie, matrika rodná, sign. Op-I-6, fol. 505; Opava – sv. Duch, matrika úmrtní, sign. Op-II-23, fol. 66.

4 Pavel ŠOPÁK, *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 2*, Opava 2014, s. 160.

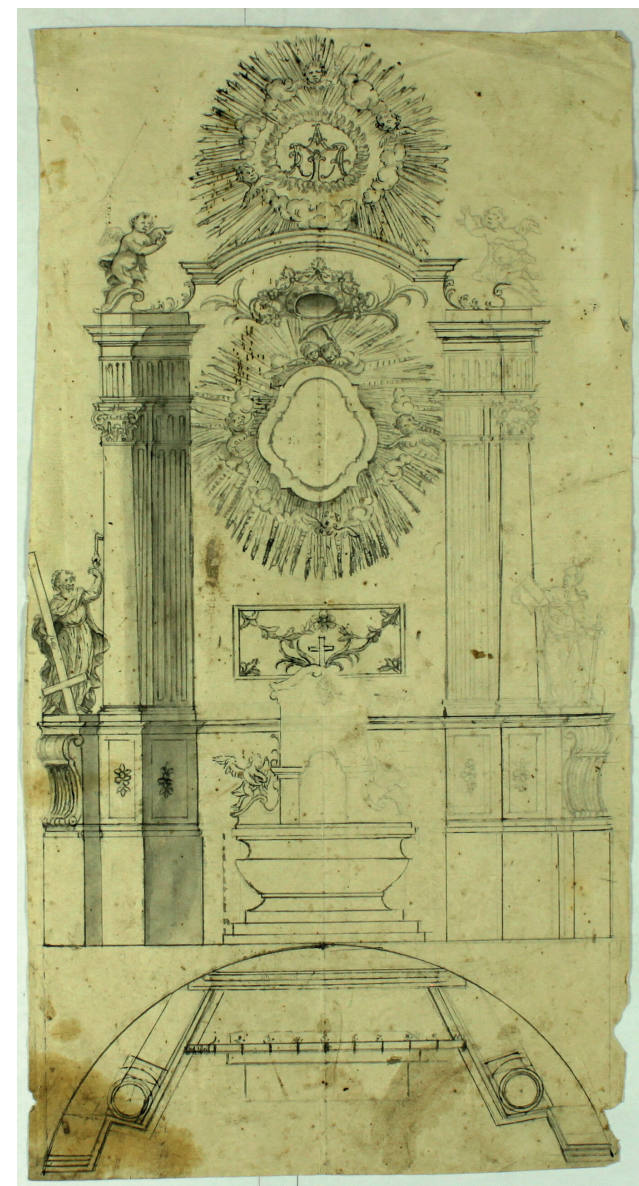
5 ZA v Opavě, Josef Zukal, inv. č. 212.

6 Státní okresní archiv Opava, fond Farní úřad Kravaře, inv. č. 91, karton 2.

7 Státní okresní archiv Opava, fond Farní úřad Hradec nad Moravicí, inv. č. 221.

Tento návrh byl proveden, byť mezi kresbou a realizací je rozdíl v šířkové dimenzi kompozice: kresba ukazuje na užší oltářní architekturu, ovšem kresbu musíme chápat jako ideální náčrt, řešící spíše povšechně estetickou a zvláště ikonografickou složku konceptu a nikoliv technické otázky, řešené přímo na místě. O oltáři hradeckého kostela napsal Bohumil Samek tato slova: „V bočních lodích protějšková dvojice retabulových oltářů z 60. let 18. století, umístěných tam po rozšíření kostela, zřejmě tehdy v duchu bočních oltářů zhotoven hlavní oltář možná Ondřejem Košackým, který podle Gregora Wolného na základě neznámé kresby vídeňského původu udělal přízední kazatelnu.“⁸ Samek se mýlil; dochovaná kresba hlavního oltáře, zachycujícího půdorys a čelní pohled s naznačeným tabernáklem a pravou stranou nakreslenou jen tužkou [obr. 1] jasně vypovídá o Nitschově autorství i o roku vzniku díla (1828), ovšem Samkův omyl je naprosto pochopitelný, neboť opulentní „rokoková“ kompozice vskutku svádí k dataci do třetí třetiny 18. století – ovšem proč by se o této skutečnosti dobře informovaný Wolný nezmínil, když se rozepisuje o kazatelně, načez hlavní oltář a jeho podobu zcela přehlíží!

Podívejme se na kompozici poněkud blíže: Jednoduché sloupové retabulum má v oltářní ploše

Obr. 1: Hradec nad Moravicí, hlavní oltář s oslavou jména Panny Marie a sochami svatých Petra a Pavla. Johann Nitsch, 1828, pero na papíře, Státní okresní archiv Opava, Farní úřad Hradec nad Moravicí.

8 Přesně: „podle kresby zasláné z Vídně Karlem Lichnovským“, který byl patronem kostela. Cit. dle Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften I. Abtheilung – Olmützer Erzdiöcese*, IV. Band, Brünn 1862, s. 296–297.

9 Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska 1*, Praha 1994, s. 548–549.

malý obraz zasazený do rámu se zvlněným okrajem, z nějž vystupují zlacené paprsky. Stejný motiv zlatých paprsků, zasahujících okolní plochu, je užit také u adjustace nástavce nad mírně vypjatou profilovanou římsou. Efekt kompozice tedy spočívá v kontrastu dvou zářících ohnisek, situovaných nad sebou do jinak poměrně prosté, bíle štafírované architektury, tvořené šikmo předstupujícími antami, zakončenými sloupy osazenými putti, k nimž z vnější strany přiléhají sokly nesoucí figury světců. Motiv doplnění obrazu, reliéfu nebo sochy, umístěného do oltářní architektury, zářícími paprsky souvisí se snahou zesílit význam tohoto prvku, jenž funguje nikoliv jako běžná součást výtvarné složky oltářní architektury, nýbrž má zcela specifický náboženský význam: Jde o motiv běžný u oltářů v rakouských a německých poutních kostelích, u nichž se paprskovitou září akcentuje uctívání obraz či uctívání socha, resp. u efektních rokokových kompozic, kdy kladí přerušuje doslova exploze paprsků.¹⁰ V našem případě se do tohoto významového ohniska dostává mariánský obraz – a hlavní oltář je spojen s mariánskou úctou, nikoliv s úctou k patronům kostela, kteří jsou odsunuti do stran (figury světců sv. Petra a Pavla flankují architekturu, jíž měl a podle Nitschova dominovat se jménem MARIA ve zlaté září). Je zjevné, že se celá úprava souvisela se snahou vytvořit nové ohnisko mariánského kultu ve smyslu posílení liturgické funkce farního kostela sv. Petra a Pavla jako mariánského poutního (!) místa. Doplnění sloupového retabula centrálními motivem zářícího „slunce“ – tentokrát s Duchem svatým v podobě holubice – nacházíme například již na návrhu hlavního oltáře pro známý poutní kostel v Mariazell od Johanna Bernarda Fischera z Erlachu (1693) a odtud sestupujeme k začátku tohoto (pod)typu oltářního retabula u Gianlorenza Berniniho.¹¹

Funkce oltáře jako konvenční *figury* spjaté s funkcí kostela jako kostela poutního se pojí se stylovými aspekty. Jak vidíme na případu hradeckého retabula, sakrální prostředí prodlužovalo životnost barokních a rokokových forem, a to i v době, kdy se zejména u sepulkrálních památek rozvíjel preromantický sentimentalismus a u (nejčastěji) profánních symbolických děl se uplatňoval klasicismus.

Pavel Šopák

RECENZE

Libor MARTINEK, *Wilhelm Przewzek. Monografie, Wrocław 2018, 424 s.*
ISBN 978-83-7977-360-2

Literární historik Libor Martinek vydal v posledních letech v krátkých sledech životopisy čtyř literátů východní části českého Slezska, zejména těch, spojených s kulturou polské menšiny na tomto území po druhé světové válce. Zatím poslední kniha je věnována karvinskému rodáku, básníku, prozaikovi a dramatikovi Wilhelmu Przewzkovi (1936–2006). Autorův úzký vztah k Przewzkovi dokazuje víc než čtyřsetstránkový rozsah publikace, která přestože nese podtitul „monografie“, nabízí čtenáři mnohem víc.

Przewzek, pocházející z hornického prostředí, se po vystudování polského gymnázia v Orlové stal učitelem na polských školách, kde setrval až do roku 1964. Posléze působil v různých typech institucí, často pod patronací Polského svazu kulturně-osvětového, jako kulturní referent, student vysoké školy politické, novinář a divadelník. Až v roce 1984 mu bylo umožněno vrátit se částečně do školství, kde setrval až do odchodu do důchodu v roce 1992.

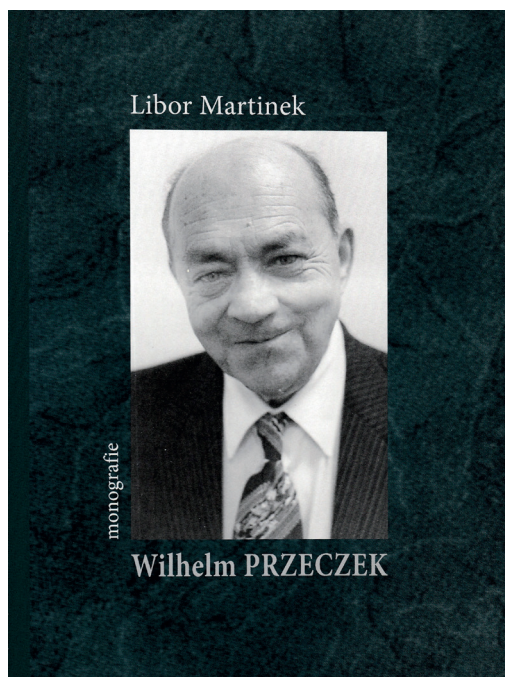
Przewzek byl především básníkem, který debutoval sice na konci 50. let, ale jádro jeho tvorby bylo vydáno až o dvě desetiletí později v Polsku, kdy bylo v Československu jeho jméno na pomyslném seznamu proskribovaných. Spolu s dalšími regionálními spisovateli, jimž se již Martinek monograficky věnoval (Władysław Sikora, Henryk Jasiczek), byl Przewzek potrestán jako ideologicky zpronevěřený komunistický intelektuál z řad polské minority na Těšínsku zákazem publikování. Všichni jmenovaní museli pykat, že se postavili veřejně proti „internacionální pomoci“ vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968, kdy se okupace našeho území účastnily i polské jednotky. Kupříkladu Jasiczek, který zemřel na konci roku 1976, se nedočkal nástupu Solidarity a demokratizačních procesů v Polsku na začátku osmdesátých let. O generaci mladší básníci však tehdy zažili druhou „normalizační“ vlnu umlčování polských spisovatelů v Československu, která trvala před pádem komunizmu po velkou část 80. let 20. století. Przewzkovi, obdobně jako Sikorovi, zůstala tehdy omezená možnost publikovat za hranicemi v Polsku. Przewzkovi zde vyšla první básnická sbírka až v roce 1978 v Katovicích, později další v 80. letech v Bilsku-Bělé, Lodži, Krakově či Těšíně. Až po převratu v roce 1989 následovala Przewzkova občanská a profesní rehabilitace. Předtím přežíval normalizační bezčasí např. jako dramaturg těšínského divadla pro děti *Bajka* (1970–77), když mu bylo bráněno pracovat jako „pravicovému oportunistovi“ ve školství a ve hromadných sdělovacích prostředcích. Určitou výjimku ze zákazu veřejného působení pak představovala, kromě zmiňovaného loutkového divadla, tvorba rozhlasových pořadů.

Martinek coby znalec a překladatel Przewzkovy poezie (byl např. překladatelem a editorem jeho sbírky „Intimní bedekr“ v roce 1998) se věnuje přirozeně nejpodrobněji zasvěcené analýze básnické tvorby polského literáta, směřující od raných témat života slezských dělníků a havířů k oslavě rodného kraje a jeho přírodních krás. O něco méně rozsáhlé, ale informačně nabitě pasáže publikace popisují Przewzkovu činnost překladatelskou, novinářskou (byl v letech 1968–1969 redaktorem oficiálních komunistických novin polské menšiny v Československu *Głos ludu*), či dramatickou.

Aby knihu učinil přístupnější i širší čtenářské obci, zařadil Martinek na úvod i kapitolu o vývoji polské společnosti a literatury na Těšínsku ve 20. století, která umožňuje přehlednou orientaci ve faktech, osobách a širších souvislostech. Jako u předchozích životopisných knih,

¹⁰ Např. Carola GIEDION-WELCKER, *Bayerische Rokokoplastik J. B. Straub und seine Stellung in Landschaft und Zeit*, München 1922, s. 59.

¹¹ Hans SEDLMAYR, *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, Wien – München 1956, obr. č. 44, 80 a 268.

i zde Martinek důsledně překládá v závorce za citací či v poznámce pod čarou všechny polštinou psané texty.

Na samý konec, před vědecký aparát publikace (seznam ocenění Przewczkova díla, bibliografii, seznam zdrojů, rejstřík, resumé a texty lektorských posudků) vložil Martinek 170 stran komentované edice korespondence těšínského básníka, prozaika a dramatika se čtyřmi osobami. Jednak s polským básníkem a publicistou Wiesławem Kazaneckým (1939–1989), dále s opolským básníkem Harrym Dudou (*1944), spisovatelem a blízkým přítelem Jindřichem Zogatou (*1941). Ten svou názorově otevřenou korespondenci s Przewczkem nazval příznačně „svědectvím nenormality pro roce 1968“. Jako poslední zařadil Martinek svou písemnou komunikaci s Przewczkem v letech 1996–1997. Knihu uzavírají ukázky z překladů Przewczkovy poezie a obrazové přílohy.

Martinkův životopis Wilhelma Przeczka, obdobně jako předchozí biografie literátů Těšínska, ukazuje, jak spletitý byl osud polského spisovatele v tomto regionu v druhé polovině dvacátého století. Pojmenovává příčiny, které tuto spletitost zavinily i důsledky, které měl politický tlak na život a zdraví pronásledovaného. Řada výše zmiňovaných monografií významných spisovatelů východního Slezska nám ukazuje osobnosti, které ve složitém období tzv. normalizace daly přednost charakternosti a osobní integritě před věrností komunistické straně (v textu této recenze ponecháváme záměrně stranou unikátní zjev a komplikovanou osobnost Ondry Łysohorského, jemuž se Martinek též podrobně věnoval). Martinkovou nespornou zásluhou je, že tyto představitele literatury a publicistiky polské národnostní menšiny představil reprezentativní formou českému čtenáři a zařadil je trvale do kontextu české kultury a literární historie.

Jiří Štíl

Ondřej KOLÁŘ – Dušan JANÁK a kol., Lidé z východu. Ukrajinci v českých zemích od roku 1918. Katalog k výstavě fotografií Jindřicha Štreita, Opava, 2019, 120 s.
ISBN 978-80-7510-383-3

Česko-ukrajinské vztahy mají poměrně dlouhou historii a je možné je vysledovat na úrovni politické, kulturní, literární i umělecké. Publikace, která se nám dostává do rukou, mapuje ukrajinskou migraci právě od jejích počátků. Na pozadí politiky a historie sleduje kapitola s názvem *Společensko-historický kontext migrace Ukrajinců do českých zemí* proměny složení společenských migračních skupin, osvětluje důvody a cíle emigrace a představuje konkrétní počty migrantů. Následují kapitoly soustředující se na konkrétněji vymezená období emigrace (*Ukrajinská emigrace v českých zemích v letech 1918-1938, Ve víru druhé světové války*

a Ukrajinci a Rusíni v českých zemích po roce 1948). Zmíněné kapitoly jsou solidní vědecko-historickou exkurzí podloženou řadou odborných publikací. Další část knihy je zaměřena na současnou problematiku pobytu Ukrajinců v ČR, která představuje především ekonomické aspekty migrace (respektive *Ukrajinci v ČR po roce 1989*). S touto realitou souvisí i prezentace různých organizací asociací a sdružení, z nichž jmenujme například ty, zaměřené na kulturu (*Ukrajinský národní dům, Asociace Ukrajinců v České republice*, apod. Kapitola obsahuje tabulky se statistickými údaji opět podložené významnými odbornými publikacemi (*Drbohlav*, 2003; *Leontyieva-Nečasová*, 2009; a další). Úvodní teoretickou část zakončuje či druhou fotografickou část uvozuje úvaha nad silou a sdělností Štreitových fotografií, jež jsou součástí recenzovaného katalogu (*Fotografie Jindřicha Štreita očima Ukrajinců*). Fotografie se pohybují na hranici uměleckého a dokumentárního přístupu. Představují lidi v manažerských i manuálních profesích, lidi dlouhodobě pobývajících v ČR i ty, kteří přišli poměrně nedávno. Z publikovaných fotografií je možné vysledovat tři tematické oblasti: práce a pracovitost, rodina a příbuzní na Ukrajině, smutek a melancholie.

V recenzované publikaci se objevují dva typy fotografií, černobílé s textem pod obrázkem a barevné s místem a datem pořízení. Komentáře k fotografiím popisují situace na nich zachycené, přidávají určitý kontext. Taková forma velmi vhodně doplňuje vizuální požitek ze snímku. Takto okomentované černobílé fotografie získávají další rozměr a prostor k vlastnímu úsudku. Dostáváme se vlastně hlouběji do celé situace. Komentáře pocházejí od komunikačních partnerů, z nichž dva se účastnili fotografování, dané lidi znají, pracují s nimi, vědí, za jakých okolností přijeli do ČR, proč emigrovali, a jací vlastně jsou. Tři další komunikační partneři však lidi na fotografiích neznají a ani nevědí, kdy a kde vznikly. Daný snímek proto s jistou distancí jen popisují, přibližují nám, co na něm je či není ukrajinského, objevují se i domněnky a odhady. Ukrajínští spoluobčané vycházejí z těchto komentářů jako milí, skromní a pracovití lidé, kteří jsou v České republice většinou kvůli svým blízkým, kvůli finanční podpoře své rodiny žijící na Ukrajině. Za sebe jsem velmi ráda, že takový obraz kniha představuje.

Pohybují se ve světě ukrajinské literární vědy a lingvistiky už bezmála dvacet let. Znáám bezpočet Ukrajinců studujících u nás a mám mnoho zajímavých kolegů i přímo na Ukrajině. Ze svého profesního pohledu mohu potvrdit, že ukrajinská kultura nám je nejen velmi blízká, ale především je bohatá, má hluboké tradice, stále je provázaná s vírou. A to jsou hodnoty ve složitých momentech vývoje společnosti obzvláště důležité. Mám vždy velkou radost, když se v naší společnosti projeví otevřenost k přijímání nových podnětů a respekt, v tomto případě vůči Ukrajincům.

Radana Merzová

Viktor VELEK, *Hudební umělci mezi Ostravou a Vídní / Tonkünstler zwischen Ostrau und Wien 3.* Lída Mašková-Kublová, Eva Hadrabová-Nedbalová, Praha 2019, 588 s.
ISBN 978-80-7422-733-2

Dvojazyčná česko-německá publikace doplňuje a uzavírá trilogii Viktora Veleka na téma *Hudební umělci mezi Ostravou a Vídní*, přičemž druhý díl věnovaný Richardu Kublovi ještě čeká na své vydání. Po úvodním prvním díle, který obsahuje deset uměleckých osobností, je třetí díl věnován pouze dvěma umělkyním Lídě Maškové-Kublové a Evě Hadrabové-Nedbalové, které patřily k výrazným osobnostem hudební scény v první polovině 20. století. Vzniká tak prostor pro podrobné zachycení nejen jejich životních cest, ale především k zmapování jejich bohaté umělecké činnosti. A jak sám autor v úvodu říká i „jejich rehabilitace, protože hudební věda, ale ani oblast hudebního divadla jim dosud potřebnou pozornost nevěnovaly“. Obě operní zpěvačky přes své úspěchy doma i v zahraničí byly po roce 1945 více méně zapomenuty.

Koncept práce je řazen chronologicky s tematickým členěním a sleduje každou ze zmíněných osobností samostatně. Autorovou snahou je zachytit osudy obou umělkyň co nejúplněji, tedy od narození až do jejich smrti. Provázanost životních a uměleckých etap zpěvaček je v publikaci přehledně a poutavě zpracována. Na základě podrobného základního výzkumu autor důsledně zpřesňuje nebo aktualizuje některé dřívější neúplné nebo nesprávně uváděné informace. Vedle nich přináší také celou řadu nových údajů zjištěných na základě dobových podkladů, které podrobně analyzuje. Autenticitu dobového dění podtrhuje vhodným výběrem časté citace z korespondence nebo dobových materiálů, převážně z článků a recenzí vydávaných periodik.

Celkový obraz o umělkyních dotvářejí i drobné přehledové kapitoly a podkapitoly malého rozsahu. Přináší k nim také zmínky o rozhlasových a gramofonových nahrávkách či amatérském filmu zachycující Lídu Maškovou-Kublovou. Viktor Velek vložil do své práce i dílčí informace, které vedou jen k náznakům dalších možných aktivit a teprve v budoucnu na základě dalších zjištěných údajů je bude možno potvrdit nebo naopak vyvrátit.

Přínosem publikace jsou také tabulkové přehledy zjištěných odehraných rolí umělkyň v daných místech v různých časových úsecích, které průběžně doplňují text. Nechybí důkladný poznámkový aparát a poměrně bohatá obrazová dokumentace. Literatura a prameny, včetně jmenného rejstříku jsou uvedeny samostatně pro každou textovou část týkající se dané osobnosti. Knihu uzavírá abstrakt, včetně anglické a německé verze.

První část knihy, ta obsažnější, patří významné zpěvačce Lídě Maškové, provdané Kublové (1890–1976). Sopranistka se narodila v Ostravě a autor podrobně zmapoval nejen její rodinné zázemí, ale zaznamenal také rodokmeny ze strany otce i matky. Dokládá tak rodinné vazby, včetně drobných medailonků zmiňovaných rodinných příslušníků. V následující kapitole

věnované dětství a mládí rekonstruuje Lídin život z jejich vlastních deníků uložených v samostatném fondu Ostravského muzea (dále jen OM), které dále doplňuje informacemi ze vzpomínek v publikovaných rozhovorech nebo zprávami z ostravského dobového tisku. Důležitou součástí nejen této kapitoly, ale celé knihy je dochovaná korespondence Lídy Maškové (uložená rovněž v OM), z které autor často a výstižně cituje a dává tak publikaci velmi osobní až intimní ráz.

Podstatná část práce zahrnuje její profesní život včetně studií na vídeňské Akademii. Již z obsahu zjistíme střídání mezi pobyty a hostování v tehdejší Československu (zejména v Ostravě, Praze, Bratislavě, Olomouci) a v zahraničí (v Drážďanech, ve Frankfurtu nad Mohanem, Štýrském Hradci, ve Vídni nebo na dalších německých scénách).

Cenná je komparace propojující životní osudy zpěvačky s její uměleckou dráhou. Tyto okolnosti, které jsou dávány do vzájemných souvislostí, tak umožňují čtenáři kompletní pohled na danou osobnost bez zjevného autorova hodnocení, který důsledně zpracovává všechny získané informace, včetně ožehavých otázek týkající se její kolaborace.

Důležitou součástí profesního života Lídy Maškové-Kublové byla její pedagogická činnost, kterou vykonávala od roku 1936 nejprve prostřednictvím ostravského Masarykova ústavu hudby a zpěvu, poté dávala také soukromé hodiny a ve výuce svých žáků pokračovala i po válce, kdy se počátkem padesátých let přestěhovala do Prahy. V knize se tak nachází drobné medailonky jejich žákyní a žáků, z nichž vyšla řada úspěšných pěvců a zmínka o nich je zde spojena převážně s fotografiemi, které jsou uloženy v již uvedeném osobním fondu Lídy Maškové. Na medailony žáků rovněž navazují drobná připomenutí na její kolegy a přátelé, jejichž záznam má podobnou strukturu a obsahují základní údaje s vazbou na fotografie odkazující opět na dochovaný archiv zpěvačky.

K dalším přínosům této publikace patří důkladná práce s dobovým materiálem. Jejímž prostřednictvím je významně prezentována již několikrát zmíněná pozůstalost umělkyně, která se tak dostává do širšího povědomí čtenářů i případných badatelů zejména v oblasti hudebního divadla, neboť zveřejněním údajů o její osobě se zároveň otvírají vazby na její kolegy a žáky, včetně příležitosti představit bohatou fotodokumentaci fondu. Z tohoto důvodu je také část o Lídě Maškové-Kublové vhodně uzavřena právě kapitolou s názvem Pozůstalost, o níž se autorův text zásadně opírá.

Viktor Velek podnikl rozsáhlý základní výzkum a heuristika jednotlivých pramenů dala vzniknout mimořádně podrobnému zpracování díla. Je však škoda, že autor neobjevil také útlu publikaci Miloše Zbavitele Kalendárium dějin divadla v Opavě (Opava 1995), neboť tak mohl potvrdit svou domněnku v rámci kapitoly Hostování v Československu / Gastspiele in der Tschechoslowakei (po 1929 / nach 1929) o vystoupení v Opavě, kde Lída Mašková několikrát hostovala s ostravským divadlem (mimo jiné 3. 2. 1935 Tosca, 10. 4. 1938 Eva).

Druhá část publikace je věnována sopranistce Evě Hadrabové-Nedbalové (1902–1973). Na rozdíl od předchozího úseku o Lídě Maškové-Kublové, kde měl autor bohatou osobní pozůstalost, si v této části musel vystačit především s ohlasy a články z dobového tisku. Informace z archivních materiálů pak čerpal prostřednictvím fondů jiných osobností, které měly vztah k umělkyni nebo z dokumentů divadel a festivalů, s nimiž byla profesně spjata. Rovněž paralela, kterou autor předznamenává již v názvu „Hudební umělci mezi Ostravou a Vídní“, Eva Hadrabová naplňuje až v době svého ostravského angažmá, neboť pocházela z Lužné u Rakovníka a na rozdíl od Lídy Maškové-Kublové se po válce ve Vídni usadila natrvalo.

Některé aspekty z profesního života Evy Hadrabové jsou jen velmi stručně nastíněny (angažmá v Ostravě, v Olomouci) větší prostor je věnován až jejímu bratislavskému působení, které

bylo protnuto pobyt slavného skladatele a dirigenta Richarda Strausse. Zpěvačka skladatele zaujala a vzájemná spolupráce významně ovlivnila její další uměleckou dráhu. Příznivá dobová kritika a dobré pěvecké výkony zařadily Evu Hadrabovou mezi výrazné osobnosti vídeňské Státní opery. Její oblibu potvrzují i častá vystoupení ve vídeňském rozhlase. Je tedy pochopitelné, že kapitola *Ve Vídni / In Wien* (1928–1936) je rozsahem největší a zahrnuje také podkapitoly o jejím hostování jak v tehdejší Československu, tak v zahraničí, včetně vystoupení ve Spojených státech amerických. Přestože se po skončení vídeňského angažmá chtěla usadit v roce 1936 v Praze, nedostala zde kromě několika příležitostí k hostování trvalou pracovní nabídku. Její kroky tak opět směřovaly na rakouské a německé scény.

Viktor Velek ve své rozsáhlé historiografické práci předkládá čtenáři ucelený materiál ve snaze vylíčit a zpřístupnit co nejpodrobněji životní i umělecké cesty vybraných osobností ve všech zjištěných konotacích, čímž plně zúročil výsledky své dlouholeté badatelské činnosti.

Sylva Pracná

KRONIKA

Jubilejní XX. svatováclavské setkání v Jeseníku v roce 2020

28.–30. září 2020

Symposium

Již dvacátý ročník tradičního setkání vlastivědných pracovníků s laickou veřejností, které se koná okolo svátku patrona českých zemí, se tentokrát nesl ve znamení VODY, a to doslova ve všech skupenstvích a podobách. O vskutku širokém rozpětí, jaké dané téma nabízí, se ostatně mohli přesvědčit účastníci sympozia, jež proběhlo 29. září opět v Zimní zahradě Priessnitzova léčebného sanatoria. Zhruba šest desítek zájemců o regionální vlastivědu si tak vyslechlo příspěvky jak z oblasti historie, dějin umění či etnografie (dopolední panel), tak také ze sféry věd přírodních (odpolední panel). Jak se již stalo dobrým zvykem, na sympoziu nevystoupili jen odborníci z řad muzejníků, archivářů či vědeckých pracovníků ústavů a univerzit, ale rovněž studenti prezentující výsledky svých výzkumů (tentokrát v oblasti radioaktivity jeseníckých pramenů).

Svatováclavský sborník

Rozdělení příspěvků na část společenskovední a přírodovědnou přirozeně reflektoval i XX. svatováclavský sborník, který vzhledem k množství textů nabyl oproti předchozím ročníkům viditelně na objemu. Za desítkou studií, jejichž autoři vodu uchopili jako zásadní ekonomický či kulturní prvek historie tohoto kraje, následovaly texty pojímající životodárnou kapalinu optikou hydrologie, meteorologie, geologie či biologie. Sborník redakčně připravil odborný pracovník VMJ Matěj Matela spolu s grafickou VMJ Veronikou Němcovou, předmluvu napsali představitelé dvou hlavních institucí, z jejichž iniciativy se svatováclavské setkání pořádá – za VMJ ředitel Pavel Rušar, za SOKA ředitelka Bohumila Tinzová.

Publikaci otevírají studie s tematikou vodoléčby, jeseníckého fenoménu par excellence. Po textu zabývajícím se Schweinburgovým ústavem ve Zlatých Horách sborník přináší povídání o jeseníckém hydropatovi Josefu Weissovi, jehož schopností si vyžádali až v Anglii. O vodoléčbě z poněkud jiného úhlu pohledu hovoří text o způsobech vyobrazení této tematiky na mincích a následující pojednání o reflexi vodoléčby v básních hostů gräfenberských lázní. Poté se již čtenář přenesl do sféry lidové slovesnosti původních obyvatel regionu, v jejichž pověstech hrála voda a vodní bytosti významnou úlohu. O vodě v umění pojednává i další text, jenž si vetknul za cíl přiblížit způsob zobrazování vodního živlu v díle umělce Jiřího Jílka. Voda nejen jako tekutina dávající život, ale i coby nositel zkázy – právě to je

ústředním tématem příspěvku o ničivých povodních v údolí řeky Desné v červnu roku 1921. Poslední tři studie společenskovední sekce pak přibližují zcela zásadní význam vody pro hospodářský život regionu v dobách před druhou světovou válkou – ať už v podobě zčásti zaniklé rybníční soustavy na Žulovsku, nebo desítek průmyslových zařízení (pil, mlýnů, fabrik apod.), které pracovaly na řece Bělé. Na chvíli se ocitneme i za hranicemi, když se vydáme za historií výstavby Otmuchovské přehrady.

Sekci přírodovědnou otevírá studie o srážkových poměrech v Jeseníkách a historii srážko-měrných pozorování v této oblasti, přičemž přináší řadu pozoruhodných dat. Na podobné téma, konkrétně na měření průtoků vybraných bystrin a řek, se zaměřuje i další příspěvek, rovněž z dílny Českého hydrometeorologického ústavu. Text o možnostech využití podzemní vody v západní části Jeseníků je radou, ale zároveň i výstrahou budoucím generacím, že voda není samozřejmost. V následující studii překládá kolektiv autorů výsledky výzkumu radioaktivity vybraných pramenů na Jesenicku. Pojednání o povodních roku 1921, zařazené do předchozí sekce, doplňuje zde, v druhé části sborníku, studie o tzv. murách (tj. sesuvech půdy) na svahu Červené hory, jež vznikly právě onoho osudného června. V dalších příspěvcích se vrátíme opět na území okresu Jeseník. Nejprve abychom detailně prozkoumali vodou vytvořené tvary reliéfu (tzv. fluvialní modelace) Zlatochlumského hřbetu, jednoho z okrsků Zlatohorské vrchoviny. Poté z kopců sejdem na nejnižší položené místo okresu zvané Vidnavské mokřiny, jejichž ochraně je vzhledem k přítomnosti množství vzácných rostlin zapotřebí věnovat značnou pozornost. Jesenícko v pradávňích dobách, kdy sem zasahoval skandinávský ledovec, je tématem předposledního příspěvku. Sborník uzavírá pojednání o ochraně vody v lesních porostech, jak ji stanovují zákony České republiky.

Pracovníci Vlastivědného muzea Jesenicka

XV. konference policejních historiků v Praze

17.–19. září 2020

Ačkoliv epidemiologická situace výrazně poznamenala konferenční sezonu roku 2020, mezi akce, jež se v komplikovaných podmínkách podařilo uskutečnit, patřil jubilejní 15. ročník konference policejních historiků. Již tradiční setkání profesionálních i amatérských badatelů, zabývajících se dějinami bezpečnostních sborů a kriminalistiky, proběhlo ve dnech 17. – 19. září v pražském Muzeu Policie ČR. Počet účastníků byl v porovnání s předchozími ročníky omezený, jednak vlivem pandemie, jednak v důsledku rozhodnutí organizátorů vyhradit v programu jubilejní konference více prostoru primárně dlouholetým přispěvatelům. Časová dotace na jednotlivé referáty v rozsahu cca 30 minut tak byla v porovnání s většinou tuzemských oborových konferencí nadstandardní.

Stejně jako v předešlých letech se velká část vystoupení týkala úlohy pořádkových složek v událostech let 1938–1945. Soukromí badatelé Josef Macke a Patrik Keller přispěli případovými studii, přibližujícími epizody z působení Stráže obrany státu v československém pohraničí v září 1938. Jindřich Marek z Vojenského historického ústavu zmapoval málo známou účast bývalých četníků a policistů, osvobozených z koncentračních táborů, na obsazování západních Čech po boku americké armády na jaře 1945. Ondřej Kolář ze Slezského zemského muzea (SZM) popsal případy reaktivace bývalých československých četníků nacistickým okupačním aparátem ve Slezsku.

Další kategorii referátů představovaly biografické příspěvky. V daném směru zmiňme pojednání soukromého badatele Petra Steina o historikovi bezpečnostních sborů Otu Holubovi či příspěvek Ivana Kolářové ze SZM o četnickém důstojníkovi Otu Demelovi. Zazněla rovněž

vystoupení, věnovaná insigniím policejního aparátu či dějinám bezpečnostního a kriminalistického vzdělávání. V uvedeném ohledu zasluhuje pozornost především pojednání Pavla Vaňka z Archivu bezpečnostních složek o škole Pohraniční stráže v Kolodějích.

Patnáctý ročník konference se bohužel stal také posledním pro jednoho z tradičních účastníků, kriminalistu a kriminologa Martina Kloubka, který pouhých pár týdnů po konferenci po krátké nemoci zemřel.

Konferenční příspěvky organizátoři plánují publikovat formou sborníku v roce 2021.

Ivana Kolářová

Jitka Noušová (1932–1920)

Dne 29. září 2020 zemřela etnografka a muzejní pracovnice PhDr. Jitka Noušová, někdejší ředitelka Městského muzea v Ostravě (1967–1991). Její odborná práce byla zhodnocena již vícekrát,¹ připomeňme proto jen základní údaje týkající se jejího života a profesní dráhy a větší prostor věnujme bibliografii jejích prací; z ní vyplývá zaměření na problematiku výzkumu Ostravska, především hornických kolonií, i autorčina ochota popularizovat etnografický materiál pro širší okruh zájemců. Narodila se 10. července 1932 jako Jitka Pfaffová v Praze, avšak dětství a mládí prožila na Ostravsku. Vystudovala gymnázium v Ostravě, ukončené maturitou v roce 1951. Studium etnografie na Univerzitě Karlově jí dalo vynikající základ k samostatné vědeckovýzkumné a muzejní práci; návrat na Ostravsko v březnu 1957 (po krátkém intermezzu v Městském muzeu v Domažlicích) byl spojen se získáním místa etnografa v Městském muzeu v Ostravě a současně s jedinečnou příležitostí pozorovat zblízka proměny industriálního prostředí, bohužel často velice intenzivní a hektické. Měnila se nejen Ostrava; proměny zasáhly města a vesnice v Pobeskydí a na celém Těšinsku; mizely zbytky života agrární společnosti, mladá generace se stěhovala do měst, a venkovská obydlí, pakliže nezánikla, se v lepším případě měnila v rekreační chalupy. Mnohem hůře na tom byly hornické kolonie, odsouzené k postupnému zániku. Pamětníci starých časů umírali a mizely nejen domy, ale i vybavení domácností, stejně jako někdejší oděv nebo památky po předcích, jež v moderní době, opojené civilizační perspektivou, ztrácely na významu. V této existenciálně vypjaté situaci poznala Jitka Noušová

*Vernisáž výstavy v Ostravě dne 23. 2. 1978.
Ostravské muzeum, inv. č. LXXV-1-16/34.*

¹ Milada ŘEHOŘOVÁ, *Padesátiny PhDr. Jitky Noušové, CSc.*, Přírodovědecký sborník Ostrava 26, 1982, s. 257–258; Mirjam MORAVCOVÁ, *Pozdrav PhDr. Jitce Noušové, CSc.*, Český lid 79/4, 1992, s. 368–369; Jiřina VESELSKÁ, *Padesát let práce pro Ostravsko. K životnímu jubileu PhDr. Jitky Noušové*, Národopisný věstník 2007, s. 112–119.

nejen Ostravsko, ale také Spálovsko – svéráznou, česky hovořící enklávu obklopenou (až do poválečného odsunu) německojazyčným obyvatelstvem rozlehlého Kravařska. Je nesporné, že funkce ředitelky ostravského muzea ji vzdálila terénnímu výzkumu, jež zhodnotila v řadě textů. Je to vlastně paradox, že řídicí funkce – spolu s dramatickou proměnou společenského klimatu po srpnu 1968 – Jitku Noušovou vytrhla z úspěšně započaté odborné a výzkumné aktivity... Budiž ještě zdůrazněno, že Časopis Slezského muzea v ní roku 1959 získal vítanou spolupracovnici a autorku studií, referátů a recenzí. Stalo se tak v době, kdy teprve klopotně hledal svou formu odborné muzejní revue – a o to spíše náleží tato vzpomínka na PhDr. Jitku Noušovou, doplněná výběrovou bibliografií,² právě jeho dnešním stránkám!

Výběrová bibliografie

1958

II. celostátní pracovní porada muzejníků – etnografů, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy společenské – scientiae sociales 7/2, 1958, s. 121–123.

Strážnice 1958, Radostná země 8, 1958, s. 156.

1959

Interiér v Hlavnici u Opavy, Radostná země 9, 1959, s. 37–41.

Poznámky k instalaci expozice Z dějin dělnického hnutí na Ostravsku v Městském muzeu v Ostravě, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, series B – Historia 8, 1959, s. 55–60.

Pracovní oděv na Spálovsku, Radostná země 9, 1959, s. 80–81.

Vývoj lidového interiéru ve třech obcích na Jablunkovsku, Radostná země 9, 1959, s. 37–41.

1961

Lidová architektura a budování muzea v přírodě, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy historické – Historia 10/2, 1961, s. 115–120.

Lidový oděv na Spálovsku, Vítkovsko. Vlastivěda Severomoravského kraje č. 11–12, Opava 1961, s. 5–9.

Národopisná dokumentace současnosti, Zprávy muzeí a galerií Severomoravského kraje 1961/4, s. 54–55.

Osmdesátiny Karla Chotka, Radostná země 11, 1961, s. 126.

Seminář muzejních etnografů v Martině, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy historické – Historia 10/1, 1961, s. 74.

[referát] *Rudolf Mík – Život na dědině, Ostrava 1960*, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy historické – Historia 10/2, 1961, s. 140.

1962

Budování muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Radostná země 12, 1962, s. 95–97.

Expozice výstavby socialismu v Městském muzeu v Ostravě, Radostná země 12, 1962, s. 55–56.

Národopisná dokumentace současnosti v našich muzeích, Radostná země 12, 1962, s. 30–31.

Národopisné sbírky Městského muzea v Ostravě, Český lid 49/4, 1962, s. 190–192.

Rodinný život v Hlavnici u Opavy, Radostná země 12/2, 1962, s. 115–120.

² Starší pokusy o bibliografii byly revidovány především s ohledem na období po roce 1970, kdy pod jménem Jitky Noušové vycházely studie Milana Myšky, viz Jana INDROVÁ, *Bibliografie prací prof. Milana Myšky za léta 1953–2009*, in: Aleš Zářický a kol., Milan Myška. Z díla hospodářského historika, Ostrava 2010, s. 471–506.

Výstava Stříbrná krása, 1977.
Ostravské muzeum, inv. č. LXXV-1-15/63.

Tradiční nábytkové součásti interiéru na Jablunkovsku, Těšínsko 9/1–2, 1962, s. 9–14.

[referát] „*Lid v pěti generacích*“ – expozice Národopisného ústavu Moravského muzea, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy historické – Historia 11/1, 1962, s. 55–56.

[referát] *Richard Jeřábek – Karpatské vorařství v 19. století*, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 11/1, 1962, s. 64.

[referát] *Roman Reinfuss – Jan Świdorski, Sztuka ludowa w Polsce, Krakov 1960*, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy historické – Historia 11/2, 1962, s. 132.

1963

Dokumentace průmyslu v historické expozici, in: Muzea a technika. Rozpravy Národního technického muzea č. 7, Praha 1963, s. 78–80.

Komplexní etnografický výzkum Ostravska, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavbě města 1, Ostrava 1963, s. 336–337.

Ostravsko a jeho lid, Červený květ 6, 1963, s. 221–222.

Zprávy Městského muzea v Ostravě, Ostrava 1963, 32 stran (s Vladimírem Kroutílkem).

[referát] *Český lid 1961*, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy historické – Historia 12/2, 1933, s. 130.

[referát] *Witold Krassowski – Architektura drewniana w Polsce*, Časopis Slezského muzea – Acta Musei Silesiae, vědy historické – Historia 12/2, 1963, s. 129.

1964

Národopisná výstava v Orlové r. 1894. Příspěvek k počátkům slezského národopisu, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 13, 1964, s. 85–90.

Městské muzeum v Ostravě, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavbě města 2, Ostrava 1964, s. 223–226.

Muzejní expozice na frýdeckém zámku, Časopis Slezského muzea, vědy historické, série B 13/2, 1964, s. 198.

[referát] *Pavol Kuka – Andrej Kmet'*, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 13/2, 1964, s. 203.

[referát] *Ludmila Hořká – Dolina, Praha 1962*, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 13/2, 1964, s. 198–199.

1965

Bydlení v ostravsko-karvinském revíru. Materiálová zpráva z výzkumu, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 14/1, 1965, s. 64–70.

Národopis hornictva ve sbírkách Městského muzea v Ostravě, Český lid 52/4, 1965, s. 250–251.

Sto padesát let Slezského muzea v Opavě, Český lid 52/3, 1965, s. 119.

Zemřela PhDr. Drahomíra Stránská, Zprávy Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě (1965) březen, č. 134, 2. strana obálky.

1966

2500 let nestárne (Výstava Lidový modrotisk v Ostravě), Ostravský kulturní zpravodaj 1966/5, s. 14.

Lidové tradice. Velikonoce, Ostravský kulturní zpravodaj 1966/4, s. 4.

Národopis Moravskoslezských Beskyd, Ostravský kulturní zpravodaj 1966/6, s. 4–5.

Něha pro každého (Výstava hraček v Ostravě), Ostravský kulturní zpravodaj 1966/1, s. 2.

Nejstarší doklady o lidových krojích, Ostravský kulturní zpravodaj 1966/3, s. 14.

Od roku 1872 (historie muzejnictví v Ostravě), Ostravský kulturní zpravodaj 1966/3, s. 4.

[referát] *Výstava Ostravsko v zrcadle umění*, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 15, 1966, s. 1989.

[referát] *Národopisná výstava v českotěšínském muzeu*, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 15, 1966, s. 190.

1967

Slezské lidové umění, Katalog výstavy, Praha, září – listopad 1967, Praha, Národopisné oddělení Historického muzea Národního muzea – Městské muzeum v Ostravě 1967, 30 stran.

1969

Hornický národopis, Ostravský kulturní zpravodaj 1969/5, s. 8.

Jubileum Rudolfa Kubína, Ostravský kulturní zpravodaj 1969/1, s. 13.

Nejzajímavější kostely (Dřevěné kostely v Beskydech), Ostravský kulturní zpravodaj 1969/3, s. 9.

Obrázky na skle, Ostravský kulturní zpravodaj 1969/2, s. 8.

1970

Osmdesát let Jaroslava Zahradníka, Český lid 57/3, 1970, s. 170.

Zvyky a tradice (vánoční ve Slezsku), Ostravský kulturní zpravodaj 1970/12, s. 8.

1974

Dokumentace průmyslu v Ostravském muzeu, Muzejní a vlastivědná práce 12/4, 1974, s. 206–208.

Národopisná výstava v Orlové r. 1894, Mionší, Dolní Lomná 1974, s. 17–18.

Národopisný výzkum v OKR, Ostravský kulturní zpravodaj 1974/6, s. 25–26.

1977

Družební vztahy Ostrava–Volgograd, Ostrava, 122 stran (s Miloněm Dohnalem a Josefem Vytiskou).

Hornická kolonie dolu Hlubina v Ostravě, in: Etnografie dělnictva 8, Praha 1977, s. 199–210.

Stavební vývoj hornické kolonie Dolu Hlubina v Ostravě v letech 1868–1975, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 9, Ostrava 1977, s. 218–235.

1978

[Úvod], in: František Řehoř a kol., *Za zkamenělinami severní Moravy*, Ostrava 1978.

1979

Koncepčně znamená náročně, Ostravský kulturní měsíčník 4/2, 1979, s. 4–5.

1981

Činnost kulturních a kulturně osvětových institucí a zařízení v Ostravě po roce 1945 – Ostravské muzeum, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 13, Ostrava 1981, s. 493–494.

Památky revolučního dělnického a komunistického hnutí, Ostrava, Městský výbor KSČ 1981, 68 stran.

Skanzen hlubinného dolování v Ostravě, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavbě města 11, Ostrava 1981, s. 434–436.

1987

Interetnické procesy v ostravské průmyslové oblasti před první světovou válkou, in: Sborník ze semináře 200 průmyslové těžby v Dole Ostrava, Ostrava 1987, s. 2–12.

1990

Ostravské muzeum, Ostrava, Ostravské muzeum – Syndikát novinářů 1990, 36 stran.

Sestavil Pavel Šopák

AUTOŘI / AUTHORS

Mgr. Kateřina Vaďurová (katkabreckova7@gmail.com)
Doktorandka Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty
Masarykovy univerzity

doc. PhDr. Pavel Šopák. Ph.D. (sopak@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Robert Šrek (srek@vmo.cz)
Vlastivědné muzeum v Olomouci

PhDr. Kateřina Kolářová, Dis. (katelinka@seznam.cz)
Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

PhDr. Jiří Juchelka, Ph.D. (juchelka@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Soňa Králová (kralovas@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Jiří Šíl, Ph.D. (j.sil@zao.archives.cz)
Zemský archiv v Opavě

Mgr. Radana Merzová, Ph.D. (radana.merzova@upol.cz)
Katedra slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého
v Olomouci

Mgr. Sylva Pracná, Ph.D. (pracna@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Pavel Rušar (pavel.rusar@gmail.com)
Vlastivědné muzeum Jesenicka

Mgr. Ivana Kolářová (kolarova@szm.cz)
Slezské zemské muzeum